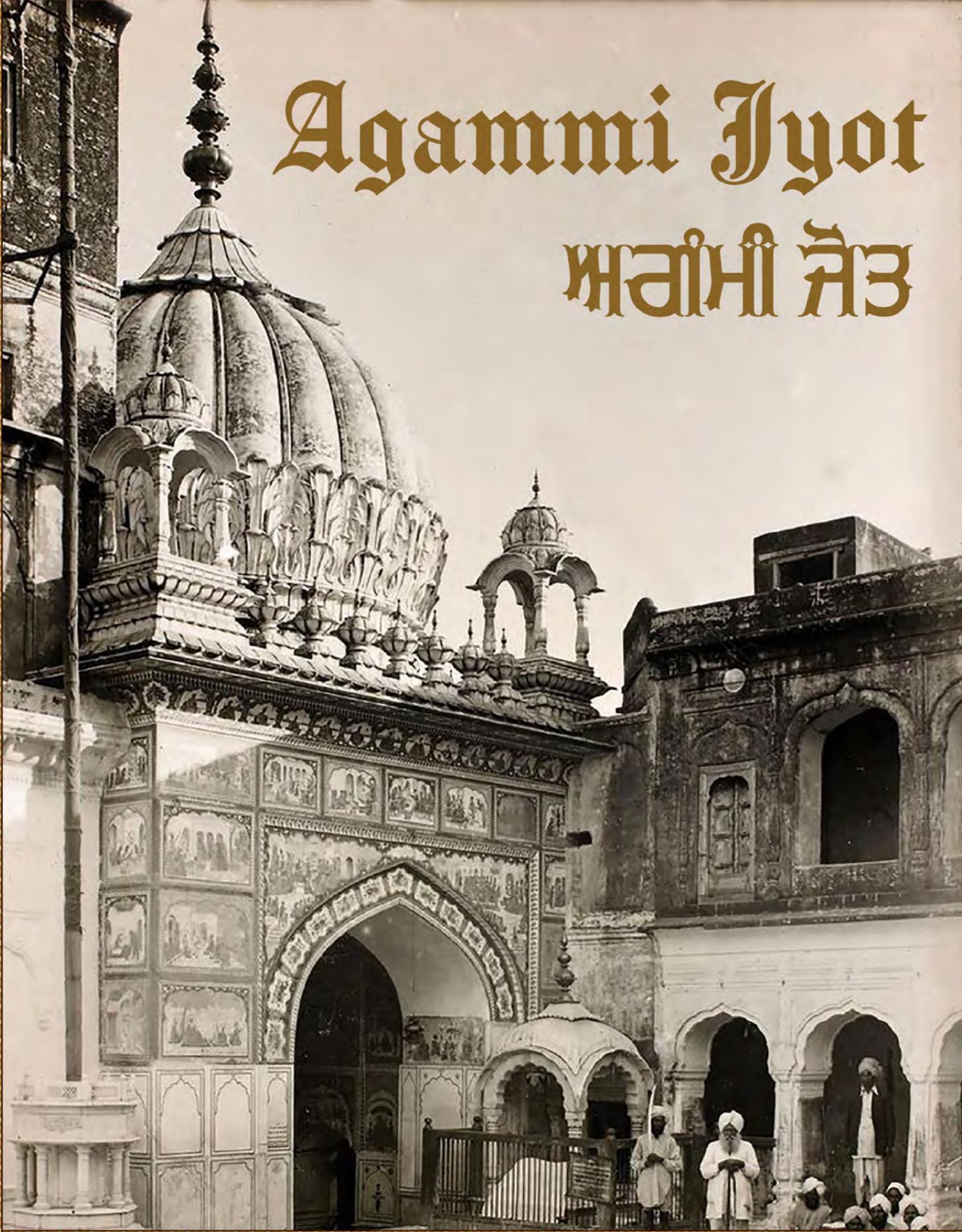

Agammi Jyot

ਅਗੰਮੀ ਜੋਤ

Sri Guru Gobind Singh College

SECTOR-26, CHANIDGARH

ਕਾਲਜ ਸ਼ਬਦ

ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਵਿਦਿਆ ਵੀਚਾਰੈ ਪੜਿ ਪੜਿ ਪਾਵੈ ਮਾਨੁ ॥
ਆਪਾ ਮਧੇ ਆਪੁ ਪਰਗਾਸਿਆ ਪਾਇਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਮੁ ॥੧॥
ਕਰਤਾ ਤੂ ਮੇਰਾ ਜਜਮਾਨੁ ॥
ਇਕ ਦਖਿਣਾ ਹਉ ਤੈ ਪਹਿ ਮਾਗਉ ਦੇਹਿ ਆਪਣਾ ਨਾਮੁ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਪੰਚ ਤਸਕਰ ਧਾਵਤ ਰਾਖੇ ਚੂਕਾ ਮਨਿ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥
ਦਿਸਟਿ ਬਿਕਾਰੀ ਦੁਰਮਤਿ ਭਾਗੀ ਐਸਾ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੁ ॥੨॥
ਜਤੁ ਸਤੁ ਚਾਵਲ ਦਇਆ ਕਣਕ ਕਰਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪਾਤੀ ਧਾਨੁ ॥
ਦੂਧੁ ਕਰਮੁ ਸੰਤੋਖੁ ਘੀਉ ਕਰਿ ਐਸਾ ਮਾਂਗਉ ਦਾਨੁ ॥੩॥
ਖਿਮਾ ਧੀਰਜੁ ਕਰਿ ਗਉ ਲਵੇਰੀ ਸਹਜੇ ਬਛਰਾ ਖੀਰੁ ਪੀਐ ॥
ਸਿਫਤਿ ਸਰਮ ਕਾ ਕਪੜਾ ਮਾਂਗਉ ਹਰਿ ਗੁਣ ਨਾਨਕ ਰਵਤੁ ਰਹੈ ॥੪॥
ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮਹਲਾ ੧

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ-੧੩੨੯

COLLEGE ANTHEM

*By the grace of the Guru one should read,
contemplate and study spiritual knowledge to earn honour and respect.
Only when one is blessed with 'Naam Daan' i.e. the name of the Lord,
the true self is revealed and realised.
O Lord, you alone are my Benefactor and saviour and I pray to you with
all earnestness to bless me with your name (Naam Daan).
Once I am blessed with this, the five evils that hold me back will be
subdued along with the down of egoistic pride.
Once you grant me spiritual wisdom, the visions of corruption,
vice and evil-mindedness will fade away.
I pray to you Almighty, to bless me with truth,
self-restraint, compassion and meditation.
Bless me so that I perform tasks that are
good and have compassion for all.
This is my prayer to thee my Lord.
Prabhati Mahalla 1*

Sri Guru Granth Sahib, Ang-1329

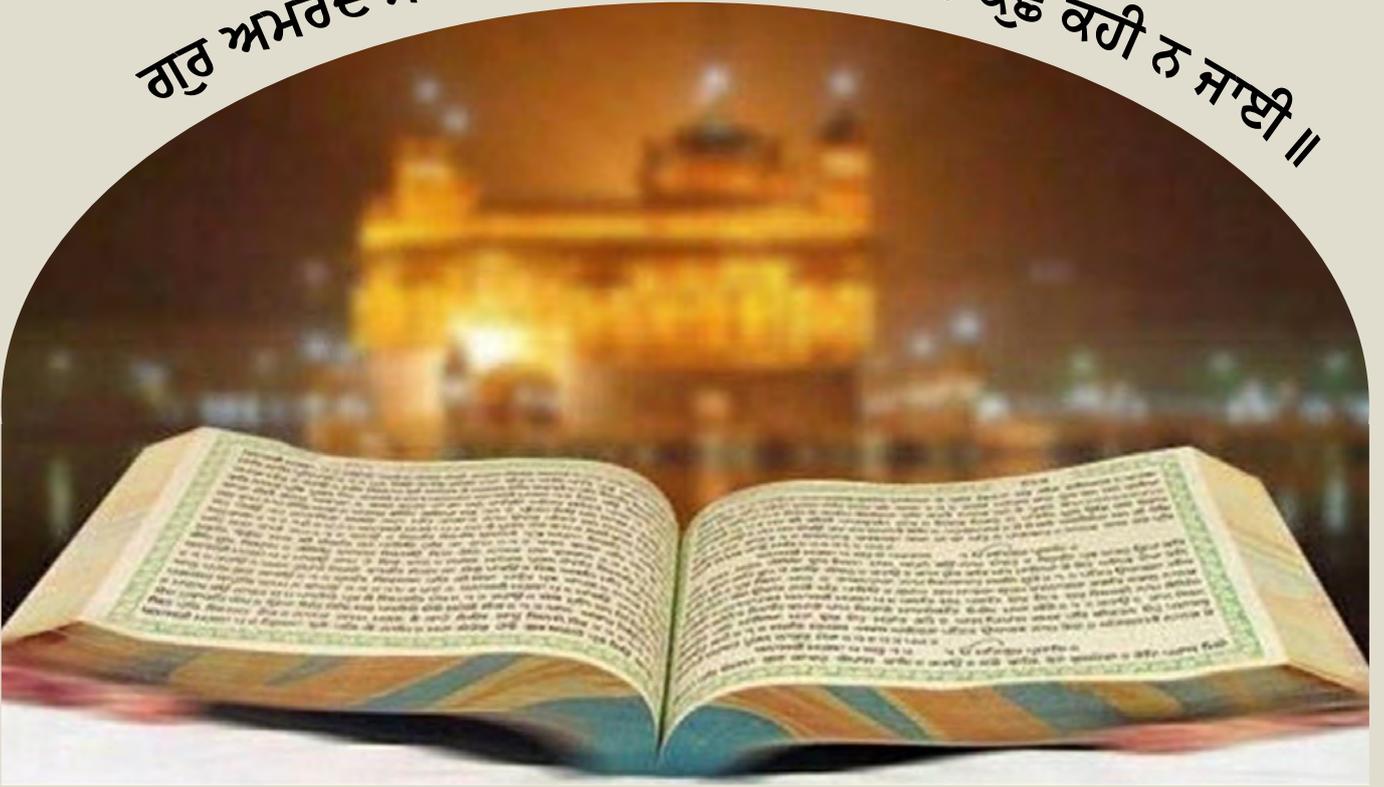

Magazine Cover

The Magazine cover is inspired by Gurudwara Goindwal Sahib, located in the Tarn Taran area of Punjab which was established in the sixteenth century under the guidance of Sri Guru Amar Das and became a vital hub for Sikhism during his reign. The Gurdwara is a beautiful example of Sikh architecture with a large dome tipped with a gold pinnacle.

AGAMMI JYOT 2024-25

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਕੀ ਅਕਥ ਕਥਾ ਹੈ ਇਕ ਜੀਹ ਕੁਛ ਕਹੀ ਨ ਜਾਈ ॥

Ineffable is the story of Guru Amar Dass,
which cannot, at all, be told, with one tongue.

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਕਥਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ,
(ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ),
ਮੇਰੀ ਇਕ ਜੀਭ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ ਕੁਛ ਆਖੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ ॥

*This edition of Agammi Jyot is dedicated to the life and teachings of
Guru Amar Das, third Sikh Guru*

A Brief Glimpse into his Life

Guru Amar Das (5 May 1479 – 1 September 1574) was the third Guru of Sikh faith who continued the legacy of the preceding two Gurus with great selflessness and zeal. He became Guru on 26 March 1552 when he was 73 years old. Guru Amar Das made many towering contributions to Sikhism which included structural reorganization, emphasis on *Sewa* and furthering social reform. He wrote and compiled hymns into a *Pothi* (book) the precursor to what became the *Adi Granth*. He taught us that equality is the foundation to a fulfilled life. Amar Das Ji remained Guru till age 95, and named his son-in-law Bhai Jetha, who was later remembered by the name Guru Ram Das, as his successor.

Message

The annual edition of the College Magazine *Agammi Jyot* has been for years, a beacon of literary and artistic expression for the students. In a world dominated and even jeopardized by Artificial Intelligence and Digitization, the Magazine has been a haven of artistic repose. Celebrating the written word and the spirit of literary art, it has been providing a platform to poets, storytellers, passionate bibliophiles and enthusiasts to express, articulate and evolve.

A proud tradition of the College, *Agammi Jyot* is one the institution's most cherished highlight. The aim of every annual issue is not just providing a creative outlet but also rekindling a sense of cultural identity and historical continuity among the youth by attempting to inculcate familiarity with old traditions and heritage. This edition is particularly glorious as it is dedicated to the inimitable legacy of Guru Amar Das, the third Sikh Guru who illuminated the world with his splendourous presence.

While this College was set up as tercentennial memorial to Guru Gobind Singh Ji and consciously treads the path laid down by him, it also makes occasion to celebrate and recall the contribution and legacy of the other Sikh Gurus. Over the years the College has also adopted the Best Practice of Heritage and Cultural Preservation allowing the students to kindle a sense of pride in their history and culture. This edition also makes an effort to awaken the young mind towards the virtues laid down by our Gurus. This is one in the line of numerous efforts made by the College to keep the institution in close alignment with heritage and history which includes creation of Guru Nanak Sacred Forest, continuing the *Langar* Tradition, promoting *Gurmat Sangeet* and *Gurmat Calligraphy*.

I congratulate the entire Editorial team for their stupendous effort. The content bears testimony to the enthusiasm of the faculty as well as the students. I wish all of you good luck for all your future endeavours.

S Gurdev Singh Brar
President, Sikh Educational Society, Chandigarh

Message

The Annual Edition of *Agammi Jyot* is dedicated to Guru Amar Das and his towering contribution to humanity and Sikh faith. As you glean through pages of the Magazine you will learn several anecdotes and episodes in the life of the third Guru. The life of Guru Amar Das teaches us that leadership is not just about power but about serving others.

This various ponderings by students in this issue reflect on the sacred nature of giving inspired by the exemplary life of Guru Amar Das. Articles spread across various sections explore the importance of commitment, service, compassion and the need for honouring trust placed in us when we receive resources meant for the greater good.

In line with the vision of its founders, the College has been rightfully treading the path of holistic development beyond the confines of classroom teaching and curriculum demands. This issue of the Magazine is one in the series of initiatives undertaken for sensitizing and training the young minds towards the teachings and ideals of our Gurus. In the past too, our College has been encouraging cultural preservation through various platforms while also highlighting eco-friendly practices.

The Editorial team and the Principal have done a brilliant job of collating and curating an edition that holds such a special place in Sikh history. The articles incorporated in this edition are not just informative smatterings but enable a world view providing the young minds with a robust moral and spiritual compass to navigate the journey of their life. I congratulate you for this edition wholeheartedly.

Dr Birendra Kaur
Vice President, Sikh Educational Society, Chandigarh

Message

The current issue of the College Magazine *Agammi Jyot* is a tribute to the illustrious legacy of Guru Amar Das, the third Sikh Guru who remains relevant in contemporary times offering lessons on equality, women rights and social justice . In fact his efforts to dismantle the caste system are profoundly relevant in a world still grappling with social hierarchies and discrimination.

Most importantly, the new climate of change in the society today has created circumstances that require a new level of elaboration and expansion of Sikh history, heritage and consciousness. Guru Amar Das brought to the fore a holistic approach that integrates spiritual, ethical and practical dimensions inspiring timeless wisdom on education's transformative power rooted in love and compassion.

This edition of the College Magazine seeks to recreate the legacy of Guru Amar Das in an idiom that can suitably inspire the young minds. As the Magazine looks to reflect on these values inherent in Sikh faith, one hopes that in the coming years , this College will continue to integrate the demands of the modern curriculum with emphasis on collective well-being and spiritual fulfillment embodying a profound , forward thinking educational paradigm.

Many centuries ago, the great wizard Shakespeare figuratively wrote of a 'tide' in the lives of human beings that can either destroy or redeem(" There is a tide in the affairs of men/ Which, taken at the flood, leads on a fortune/ Omitted all the voyage of their life /Is bound in shallows and in miseries." Julius Caesar, IV, ii.) Similarly life presents the youth with a choice. These several musings in the Magazine bring up reflections on virtue, ambition, courage, and commitment that should be rekindled by our students so that any imminent challenges attendant upon them may be averted, "and we must take the current when it serves or lose our ventures," (Julius Caesar, IV , ii, 276)

I extend my felicitation to the Editorial Team whose dedication has culminated in the compilation of this issue. The contents of the Magazine stand witness to the College's inalienable link with tradition and legacy and its impact on the students and the wider community. Moreover, the power of the written word in resurrecting the decadent values cannot be emphasised enough. I hope the magazine serves as an important reminder of our traditions and provides inspiration to all who read it. I wish you all luck in all your future pursuits.

Col (Retd) Jasmer Singh Bala
Secretary, Sikh Educational Society, Chandigarh

Message

In today's fast-paced and competitive world, young people often struggle with stress, identity, and the pressure to succeed. The teachings of Sikhism offer timeless guidance and value that can help today's youth live balanced, meaningful and ethical lives.

Our culture teaches several such things which help youth stay grounded and spiritually aware amidst distractions. In a world dominated by social media and materialism, this focus on inner peace and mindfulness encourages self-control and contentment. This special edition of *Agammi Jyot* dedicated to third Guru of the Sikhs, Guru Amar Das is an initiative to remind ourselves of the virtues of hard work, integrity and compassion.

The entire life of Guru Amar Das is an embodiment of the finest values, lodged in the sublimity of Guru's honesty and service. The same should serve as a powerful reminder to the young people that success should have an inalienable link with hard work and integrity. The life of Guru Amar Das also promotes compassion and social responsibility and thus inspires youth to care for the destitute and contribute positively to society, fostering unity and equality.

It is hoped that this glowing tribute to the life of Guru Amar Das will inspire many. I would like to congratulate our College for always making keen efforts to realign the needs of contemporary higher education with spiritual steadfastness. The College has done well to preserve the vision of its founders by celebrating our culture and history on a recurrent basis. I would also like to congratulate the faculty for their effort in compiling this volume.

S Karandeep Singh Cheema, Advocate
Joint Secretary, Sikh Educational Society
Secretary, Local Management Committee, Chandigarh

ਸੰਦੇਸ਼

ਸਚੁ ਸੰਜਮੁ ਕਰਣੀ ਸੇ ਕਰੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਪਰਗਾਸੁ ॥

ਸਚੁ ਸੰਜਮੁ ਕਰਣੀ ਸੇ ਕਰੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਪਰਗਾਸੁ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮ:3, ਪੰਨਾ 26.

(ਜਿਸ ਜੀਵ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸੱਚ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਵੈ-ਜ਼ਾਬਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ)

ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ ਉਹਨਾਂ ਸਦਗੁਣਾਂ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ਕ ਸੰਕੇਤ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸਭ ਨੂੰ ਅਵੱਸ਼ ਪੂਰਾ ਤਾਣ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਾਲਜ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਅਗੰਮੀ ਜੋਤ ਦਾ ਹੱਥਲਾ ਅੰਕ ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸਾਡੇ ਕਾਲਜ ਵੱਲੋਂ, ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਲੱਖਣ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ, ਅਗੰਮੀ ਜੋਤ ਦੇ ਕਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਵਿਰਸਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਣਾ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵੰਤ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਅੰਕ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਅਣਮੋਲ ਸਬਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਨਾਵਾਕਫ਼ ਜਵਾਨ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਉਚੇਰੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਉਪਜਾਉਣ ਲਈ ਸੇਧ ਦੇਵੇਗਾ।

ਅਗੰਮੀ ਜੋਤ ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਨੁਮਾਇਸ਼-ਘਰ ਹੈ ਜੋ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ ਮੰਚ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮੂਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਸਾਡੀ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਪੈੜ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਹਿਤ ਹਰ ਸਾਲ ਇਹ ਸਾਡੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਿਮਰਤੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਕਾਲਜ ਨੇ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਲੜਕਿਆਂ ਅਤੇ ਲੜਕੀਆਂ, ਦੇਵਾਂ, ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ 1966 ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਸਫ਼ਰ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੂ ਉਹ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਤਮ-ਨਿਰਭਰ, ਸਮਾਜਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚੇਤੰਨ, ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਰੇ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਬਾਲਗ ਬਣ ਸਕਣ। ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਕਾਲਜ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਆਲਮੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਲਾਹੇ ਗਏ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਪ੍ਰਤੀ ਮੁਕੰਮਲ ਵਚਨਬੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਇਮਦਾਦੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ, ਖੇਡਾਂ, ਕਲਾਤਮਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਮੌਕਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਣ ਸੰਤੁਲਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਨਾਲ ਅੱਜ ਇਹ ਕਾਲਜ ਸਮਰੱਥ ਅਧਿਆਪਨ-ਅਮਲੇ (faculty) ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਰਸ਼ਕ ਕਰਨ ਯੋਗ ਮਿਸ਼ਰਣ ਹੋ ਨਿੱਬੜਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਦਇਆ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਸੇਵਾ-ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਜਿਹੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਉਣ ਉੱਤੇ ਚੋਖਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਪੂਰਨ ਸੰਤੁਲਿਤ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੁਣ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਡਾ ਤਸੱਵਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨੇਕਨੀਅਤ, ਚੇਤੰਨ, ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਨਾਗਰਿਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਜੜ੍ਹਾਂ ਸਹਿਤ ਬੌਧਿਕ ਸੰਪੰਨਤਾ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੋ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰਨ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰਮਤਿ-ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ, ਵਿਰਾਸਤ-ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣਕ ਸਥਿਰਤਾ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਇੱਕ ਵਿਗਸਣਯੋਗ ਅਤੇ ਠੋਸ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਾਤਾਵਰਣ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਸਾਰਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਦੇ ਸੰਕਲਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲੀ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਸਾਡੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਹੀਨ ਮਨਾਂ ਦੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਨਣਗੇ।

ਡਾ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ

Message

ਸਚੁ ਸੰਜਮੁ ਕਰਣੀ ਸੇ ਕਰੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਪਰਗਾਸੁ ॥

Sachu sanjjamu kara(nn)ee so kare guramukhi hoi paragaasu ||1|| rahaau ||

Practicing truth, self-discipline and good deeds, the Gurmukh is enlightened. ||1||

Guru Amardas ji/Raag Sriraag//Guru Granth Sahib ji - Ang 26 (#1113)

The above lines by the third Sikh Guru Amar Das Ji are a perfect embodiment of the virtues that all men must strive to embrace and practice. The current edition of the College Magazine *Agammi Jyot* is a tribute to the life and teachings of the third Guru.

Over the years our College has come up with several special editions of the Annual College Magazine, each dedicated to a different aspect of our culture and social consciousness. The purpose of all such editions has been not only keeping the written word alive but also to rekindle connections with our heritage and history. I hope this volume, which contains invaluable lessons from the life of Guru Amar Das will benefit the young minds often alienated from our cultural history.

The College Magazine *Agammi Jyot* is a showcase of our student's creativity serving as a platform of expression that constantly aspires to ensure representation to all students. But beyond that the Magazine also carries the cultural and social footprint of our institution, trying to embody every year a facet of our cultural memory to inspire young minds.

Our College started its journey in the year 1966 with the aim of providing education to both boys and girls in the region and empowering them so that they can be financially independent, socially conscious, morally upright and emotionally balanced. Most importantly the College has been deeply committed to the preservation of ideals laid down by Sikh Gurus. Today the College has become an amalgamation of competent faculty, state of the art infrastructure supported by a very committed Management ensuring a safe and supportive environment for its students to provide a perfect balance of academics, sports, artistic and social opportunities.

Emphasis on compassion, discipline, values of service and integrity are the foundation of this institution. Our vision has been always to produce conscientious, confident citizens of India who will go out into the world equipped with scholastic accomplishment and cultural rootedness. Various initiatives have been taken in the last few years to create a thriving and robust cultural ecosystem that aligns with teachings of *Gurmat*, heritage preservation and ecological steadfastness.

I congratulate all the faculty members for their efforts in the compilation of this special edition dedicated to Guru Amar Das and I hope that all the readers enjoy the musings and ponderings shared in the Magazine.

Dr Jaswinder Singh
Principal

Editorial Board

Principal

Dr Jaswinder Singh

Editor-in-Chief

Dr Shelly Narang

Sections	Staff Editors	Student Editors
Sikh Religion, Philosophy & Ideology Section	Dr Sukhjinder Kaur	Parampreet Singh
Punjabi Section	Dr Sarbjeet Kaur	Ikbal Singh
Hindi Section	Dr Kamaljit Kaur	Sukhveer Singh
English Section	Dr Priya Sandhu	Antpreet Kaur
Commerce & Management Section	Dr Harmeet Kaur	Saksham Bassi
Social Sciences Section	Mr Pavittarbir Singh Saggu	Sunidhi
Computer Science & Information Technology Section	Ms Anu Kaul	Krish Lakhanpal
Science Section	Dr Saroj Bala	Harpreet Kaur
Environment Section	Dr Sugandha Kohli Kaang	Palakpreet Kaur

Agammi Jyot 2024-25

Contents

S No	Particular	Page	S No	Particular	Page
1.	From the Chief Editor's Desk	01	48.	नारी	42
ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਿੱਚਾਰਧਾਰਾ			49.	राष्ट्रीय शिक्षा नीति 2020 का विश्लेषणात्मक अध्ययन (उच्च शिक्षा के संदर्भ में)	43
2.	ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਸੰਪਾਦਕੀ	02	50.	जिंदगी	44
3.	ਸੇਵਾ ਦੇ ਪੁੰਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ	03	51.	सुझे पंख दो	44
4.	ਗੋਬਿੰਦ ਵਾਲੁ ਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰੀ ਸਮ ਜਲੁਨ ਤੀਰਿ ਬਿਪਾਸ ਬਨਾਯਉ ॥	04	52.	मेरा भारत	44
5.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ 22 ਮੰਜੀਆਂ	05	53.	जीवन	45
6.	ਪੰਗਤ ਅਤੇ ਸੰਗਤ	07	54.	औरत	45
7.	ਰਾਗੁ ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੩ ਪਟੀ ਅਤੇ ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੩ ਅਨੰਦੁ	09	55.	प्रकाश पुंज	45
8.	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾਉਣਾ	10	56.	श्री गुरु नानक देव की वाणी में मानव मूल्य	46
9.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਸਥਾਨ	11	57.	मेरी कविता	46
10.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ	12	English Section		
11.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜ: ਮਿੱਠਾ ਬਾਬਾ ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਹੇਤੀ ਮਰਦਾਨ	13	58.	English Section Editorial	47
12.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚਿਤ ਵਾਰਾਂ	14	59.	Literature and Religion: A Timeless Dialogue	48
13.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀਆਂ: ਵਾਰ ਸਤ ਮਹਲਾ ੩ ਅਤੇ ਸਦੁ ਬਾਣੀ	15	60.	Sri Guru Amar Das Ji and Trika Shaivism: Two Streams, One Ocean of Wisdom	49
14.	Guru Amar Das Ji: The Guru Who Redefined Learning	16	61.	The Third Sikh Guru: Guru Amar Das Ji's Legacy of Service and Equality	50
15.	Guru Amar Das Ji's Teachings through a Psychological Lens	17	62.	Wings of Tomorrow	50
ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਗ			63.	A Journey of Faith and Unity	51
16.	ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਗ ਸੰਪਾਦਕੀ	18	64.	What We Leave Behind	51
17.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ	19	65.	Mahakumbh and its Significance	52
18.	ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਢੇ ਕਦੇ ਨਾਹੀ	20	66.	Women in Sikh Tradition: Legacy of Equality and Respect	53
19.	ਕੁਦਰਤ ਰੱਬ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਿਆਮਤ	21	67.	Vaisakhi: A Legacy of Unity and Spiritual Growth	54
20.	ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ	22	68.	A Light for All	54
21.	ਆਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ	23	69.	Rethinking the Sacred	55
22.	ਘਰ ਦਾ ਸਿੰਗਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ	24	70.	Bundle of joy...	55
23.	ਰਸਤਾ	25	71.	*The sacrifice will not name its price*	56
24.	ਜੇਕਰ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦਾ ਦਿਨ ਜਾਣਦਾ	25	72.	The Spaces We Carry	56
25.	ਪਾਕ ਪਵਿੱਤਰ ਰੂਹ...	26	73.	Breathe, Believe, Become...	57
26.	ਮੇਰੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ	26	74.	Guided by His Light	57
27.	ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ	27	75.	Guru Amar Das Ji: Spreading Sikhi Through Manjis and Pirhis	58
28.	ਸੱਚੀਆਂ ਗੱਲਾਂ	28	76.	Limited Edition	58
29.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਬਿੰਬ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ	29	77.	Truth vs. Trends: How Social Media Undermines Historical Authenticity	59
30.	ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ: ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਧਿਐਨ/ਅਧਿਆਪਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਐਨਲਾਇਨ ਸਰੋਤ	30	78.	The Little Things	60
31.	ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਦੀ ਪੂਜਾ	31	79.	The New Rules of Love	60
32.	ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗੀਤ ਅਤੇ ਲੋਕ ਜੀਵਨ	32	80.	Bangles	61
ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਭਾਗ			81.	River	61
33.	ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਭਾਗ ਸੰਪਾਦਕੀ	34	82.	The Kitchen That Never Stopped	62
34.	ਸਿਕਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ: ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ	35	Social Sciences Section		
35.	ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ	36	83.	Social Sciences Section Editorial	63
36.	ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ	37	84.	Serving with Love: The Legacy of Sri Guru Amar Das Ji	64
37.	ਸਤਦਾਨ	37	85.	Guru Amar Das Ji and the Fight Against Social Hierarchies	65
38.	ਸਾਕਨ ਆਯਾ	38	86.	Women's Rights and Gender Reforms Under Guru Amar Das Ji's Leadership	66
39.	ਸੰਜਿਲ	38	87.	Community Welfare and the Economics of Sewa: Langar as a Social Institution	68
40.	ਪੰਜਾਬ ਮੇਂ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਾ ਵਰ੍ਹੇਵ	39	88.	Religious Pluralism and Interfaith Dialogue in Guru Amar Das Ji's Era	69
41.	ਸਹਿਲਾ ਸ਼ਾਕਤਿਕਰਣ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ	39			
42.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਵਾਧੀ ਮੇਂ ਸਾਮਾਜਿਕ ਚੇਤਨਾ	40			
43.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵਾਧੀ ਮੇਂ ਵਿਨਮ੍ਰਤਾ ਕਾ ਸਹ੍ਰਵ	40			
44.	ਪਰਯਾਵਰਣ ਸੰਰਕਸ਼ਕ: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ	41			
45.	ਪਹੇਲਿਯਾँ	41			
46.	ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਸਮਸਯਾ	42			
47.	ਪੇਡ ਲਗਾਓ	42			

Contents

S No	Particular	Page	S No	Particular	Page
89.	The Governance Model of Guru Amar Das Ji: Leadership, Ethics, and Accountability	71	Science Section		
90.	Legacy of Guru Amar Das Ji in Contemporary Social Justice Movements	72	120.	Science Section Editorial	104
91.	Sewa as Transformative Praxis: Guru Amar Das Ji's Model of Service in Addressing Modern Humanitarian Crises	74	121.	Sikh Gurus' Insights and Perspectives	105
92.	Leadership with Integrity: Lessons from Guru Amar Das Ji for Ethical Governance and Public Trust in Modern Democracies	76	122.	Early Days of the Third Sikh Guru: Guru Amar Das	105
93.	Sri Guru Amar Das Ji: Reform, Equality and The Social Vision of Sikhi	77	123.	The Life Journey: Guru Amar Das Ji	106
Commerce & Management Section			124.	Relevance of Guru Amar Das in Modern Context	106
94.	Commerce & Management Section Editorial	79	125.	The Six Turbans	107
95.	Guru Amar Das: Inspiring Spiritual Enlightenment and Selfless Service	80	126.	Guru Amar Das ji :The Third Nanak	108
96.	Manji System: A Pioneering Model of Decentralised Commerce	81	127.	The Creation of Guru ka Langar	108
97.	Guru Amar Das Ji and Langar: A Lesson in Equality and Kindness	82	128.	The True Necklace	109
98.	Guru Amar Das Ji: A Crusader Against Casteism, Idol Worship, and Ritualism	82	129.	The Creation of Anand Sahib	110
99.	Amar Das Ji- Social Reformer	83	130.	Guru Amar Das and Equality	111
100.	Guru Amar Das Ji	84	131.	The Thirty-Ninth Pauree of Anand Sahib – Teaching of Divine Realization	111
101.	Guru Amar Das Ji and the Practice of Langar	84	132.	“Anand Sahib: The Song of Bliss by Guru Amar Das Ji”	112
102.	“The Man Who Saw Her”	85	133.	The story of Guru Amar Das and Goindwal	113
103.	Digital Marketing Tactics and Examples	86	134.	Meditation at Goindwal-A poem	114
104.	HR Trends for 2025	87	135.	The Story of Gangu Khatri	114
105.	Globalization and Inclusive Growth	88	136.	The 12 Boons Given to Guru Amar Das Ji Maharaj	115
106.	What is Viksit Bharat 2047?	89	137.	Guru Amar Das and King Akbar	116
107.	GST Act and its Impact on GDP	89	138.	The Proud Brahman	117
108.	Key Technological Innovations and Trends in Banking Industry	90	139.	Bhatt Bhikha	117
109.	Savings and Gen Z	91	140.	The Place of the Eternal	118
Environment Section			Computer Science Section		
110.	Environment Section Editorial	92	141.	Computer Science Section Editorial	119
111.	Guru Amar Das Ji's Message for Today: Living in Balance	93	142.	Guru Amar Das ji : The Saint of Equality	120
112.	Guru Amar Das Ji and the Legacy of Baoli Sahib: A Vision for Sustainable Water Management	95	143.	From Devotion to Leadership: The Transformative Journey of Sri Guru Amar Das Ji	120
113.	Sustainable Living and the Spirit of Langar: Equality, Sewa, and Environmental Responsibility	96	144.	The Journey of Baba Amar Dass Ji : From House Holder to Guru	121
114.	Guru Amar Das Ji:The Essence of Environmentalism	98	145.	Sri Guru Amar Das Ji : A Hommage to his Timeless Legacy	122
115.	Guru Amar Das Ji: Towards a Pure Social and Natural Environment	99	146.	Honouring the Timeless Wisdom of Sri Guru Amar Das Ji	122
116.	Sikh langar sewa: A symbol of selfless service and equality	100	147.	Sri Guru Amar Das Ji a Timeless Legacy	123
117.	Sikhism and the Environment	101	148.	From Passwords to Authenticators : The Future of Secure Digital Identity	124
118.	Guru Amar Das ji's Concept of Nature as Divine Creation	102	149.	Open-Source or Paid ? Choosing the Right Software for you	124
119.	Guru Amar Das Ji and the Principles of Sustainability	103	150.	Guru Amar Das Ji : A Beacon Beyond Time	125
			151.	When Netflix Knows What You'll Watch Before You Do	126
			152.	Cyber Warfare on the Border Front : Beyond Guns and Weapons	126
			153.	Ode to Scintillating Warmth	127
			154.	ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ – ਭਗਤੀ ਦੀ ਜੋਤ	127
			155.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਅਮਰ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਨਮਨ	128
			156.	From Humility to Eternity: The Journey of Guru Amar Das Ji	129
			157.	The Correct Use of ChatGPT	129
			158.	AI in Education: Exploring the Promise and Peril	130

From the Chief Editor's Desk

Yūnān o misr o ruumā sab mit gae jahāñ se
ab tak magar hai baaqī nām-o-nishāñ hamārā
kuchh baat hai ki hastī mīTī nahīñ hamārī
sadiyoñ rahā hai dushman daur-e-zamāñ hamārā

(The civilizations of Greece, Egypt and Rome were wiped out from the world/But to this day our name and fame has survived /surely, we have some magic in our presence / though the winds of times have been our foes for centuries)

Tarana-e- Hindi, Allama Iqbal

What the famous poet Iqbal wrote of India in his immortal work over a century ago remains one of the best enunciations of our invincible spirit amidst adversity and challenge. One needs to be reminded more often of the towering sacrifices of all our founders, freedom fighters, visionaries and even our Gurus so that it restores our long-lost pride, hope and equanimity in the times of chaos and disorder.

Undeniably, the world lately has been witnessing tough times. Extreme positions have been emerging in cultures around the world, with poets and thinkers pushed to the margins. There is a tension along several geographical frontiers and the conventional public discourse, as we look around, has become increasingly volatile and dangerous, too familiar and brittle, drowned in the senseless blather of 'experts' on various media channels, the cacophony of commerce and the drained, template-like rhetoric of political speech. In such times, more often than not one often wonders about the diminishing legacy of love and harmony of the life of our Sikh Gurus and the overwhelming need to remind our youth of the same. The current edition has been conceived with a similar intention to remind our students of the contributions of Guru Amar Das, third Sikh Guru.

Sri Guru Gobind Singh College Chandigarh, named after the Tenth Sikh Guru has always endeavoured to retain the inspiring and glorious legacy of our Gurus and this particular volume dedicated to Guru Amar Das is another effort in that direction. From the days of its inception to the present day, our College has been committed to cultural and social enhancement. Consistent and regular focus on strengthening of *Gurmat* traditions, setting up of Guru Nanak Sacred Forest and the establishment of a heritage museum in the campus are some of the few initiatives in the direction.

I would like to thank the members of our governing body Sikh Educational Society for their vision and ideas which they have always generously shared and also for providing us with inputs that can suitably uphold the cultural fiber of our institution. I am also grateful to our Principal Dr Jaswinder Singh for providing the Editorial Board with tremendous support and enabling everyone to function with complete ease and efficiency. I would also like to extend gratitude to Prof Kulbir Singh, Head, PG Department of Punjabi for providing several relevant and insightful inputs. It may be mentioned that the magazine was conceptualized and initiated during the tenure of Dr Manbir Kaur Dhaliwal. All Section Editors also deserve praise for pruning the articles and providing the finest distillation of ideas and thoughts. Above all I congratulate the students for unleashing their creativity with such abandon and splendour showcasing their alignment both with creativity as well as our cultural heritage.

Dr Shelly Narang
PG Department of English

ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਭਲੇ ਅਮਰਦਾਸ ਗੁਣ ਤੇਰੇ ਤੇਰੀ ਉਪਮਾ ਤੋਹਿ ਬਨ ਆਵੈ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਕ 1396)

ਤੀਜੇ ਨਾਨਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੇਵਾ, ਸਿਮਰਨ, ਪ੍ਰੇਮ, ਸਿਰੜ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇ ਦੀ ਅਨੂਠੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਭੱਟ ਕੀਰਤ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਤ 'ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ ਕੀ ਅਕਥ ਕਥਾ ਹੈ ਇਕ ਜੀਹ ਕਛੁ ਕਹੀ ਨ ਜਾਈ' ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਥਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਰਾਗੀ ਸਿੱਖ ਰਾਇ ਬਲਵੰਡਿ ਤਥਾ ਸਤੈ ਡੂੰਮਿ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ 'ਪਰਬਤ ਮੇਰਾਣੁ' ਕਹਿ ਕੇ ਵਡਿਆਇਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ 5 ਮਈ 1479 ਈ. ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਪਿਤਾ ਤੇਜ ਭਾਨ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਨਗਰ ਬਾਸਰਕੇ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਦੇਵੀ ਚੰਦ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਮਨਸਾ ਦੇਵੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰਾਂ ਭਾਈ ਮੋਹਨ, ਭਾਈ ਮੋਹਰੀ ਅਤੇ ਦੋ ਸਪੁੱਤਰੀਆਂ ਬੀਬੀ ਦਾਨੀ ਅਤੇ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਸੁਭਾਅ ਧਾਰਮਕ ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਜੀ ਵੈਸ਼ਨੋ-ਮੱਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਦੇ ਵਰਤ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਧਾਰਮਕ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਪੁੰਨ ਦਾ ਕਰਮ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਲਈ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਪਦਮ ਰੇਖਾ ਵੇਖ ਕੇ ਪੰਡਿਤ ਵਲੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖ ਦੱਸਣਾ, ਦੂਜੀ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਸਾਧੂ ਵਲੋਂ ਆਪ ਜੀ ਲਈ 'ਨਿਗੁਰਾ' ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਣਾ। ਨਿਗੁਰੇ ਸ਼ਬਦ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ 62 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਲ ਤੋਰਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ, ਜੋ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਨੂੰਹ ਲੱਗਦੇ ਸਨ ਦੇ ਮੁੱਖੋਂ ਬਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਂਘ ਉੱਠੀ। ਆਪ ਜੀ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰੇ। ਗੁਰ-ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਸਿਮਰਨ ਰਾਹੀਂ ਮਨ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦਾ ਵਾਰਸ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰਿਆਈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾ ਕੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਸੰਗਤ-ਪੰਗਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸੰਸਥਾਗਤ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬਾਉਲੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹਾਂ ਲਈ ਅਨੰਦ ਸੰਸਕਾਰ ਦੀ ਆਰੰਭਤਾ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਤੇ ਸਤੀ-ਪ੍ਰਥਾ ਵਰਗੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਕੇ ਵਿਧਵਾ ਦਾ ਪੁਨਰ ਵਿਆਹ, ਜਾਤ-ਪਾਤ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ 22 ਮੰਜੀਆਂ ਅਤੇ 52 ਪੀੜ੍ਹੇ ਥਾਪ ਕੇ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸੌਂਪਣੀਆਂ ਅਤੇ 17 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗਹਿਰੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨਾ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਦੁੱਤੀ ਕਾਰਜ ਹਨ। ਇਥੇ ਹੀ 95 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ 1574 ਈ. ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਆਪ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਵਲੋਂ ਸ਼ੈਸ਼ਨ 2024-25 ਮੌਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 450 ਸਾਲਾ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਦਿਵਸ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ 450 ਗੁਰਿਆਈ ਦਿਵਸ ਮਨਾਉਂਦਿਆਂ ਕਾਲਜ ਰਸਾਲਾ 'ਅਗੰਮੀ ਜੋਤ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਲੜੀ ਤਹਿਤ ਕਾਲਜ ਵਲੋਂ ਕਾਲਜ ਕੈਲੰਡਰ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਚੋਣਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਰਸਾਲੇ ਵਿਚਲੇ ਲੇਖਾਂ ਨਾਲ ਬਿਆਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਭਿੱਜੀਆਂ ਇਹ ਕਲਮਾਂ ਵਧਾਈ ਦੀਆਂ ਪਾਤਰ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਤਤ ਬਿਆਨੀ ਹੈ। ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਤਾਬਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣਾ, ਕਾਲਜ ਦੇ ਚੇਤਿਆਂ ਵਿਚ ਵਸੇ ਧਰਮ, ਵਿਰਸੇ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕਮੇਟੀ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਸਦਕਾ ਇਹ ਲਿਖਤਾਂ ਸਭ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਆਈਆਂ। ਆਸ ਹੈ ਇਹ ਰਸਾਲਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਹੁਮੁੱਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਜਾਣ ਕਰਾਵੇਗਾ।

ਧੰਨਵਾਦ

ਡਾ ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ

ਸੇਵਾ ਦੇ ਪੁੰਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ

ਸੇਵਾ ਦੇ ਪੁੰਜ ਤੀਜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਉਹ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਹਨ, ਜਿੰਨਾਂ ਨੇ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ 12 ਸਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਘਾਲਣਾ ਸਦਕਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਤੀਜੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਗੁਰਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ। ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਅੱਗੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਜਲ ਢੋਹਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਪਾਣੀ ਢੋਹਦੇ ਹੋਏ, ਮੁਖੋਂ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਦਾ ਚਾਅ ਇੰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਅੱਕਣਾ-ਥੱਕਣਾ ਨੇੜੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੇ ਉਠਦੇ, ਲੰਗਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਲਈ ਬਿਆਸਾ ਨਦੀ ਤੋਂ ਜਲ ਲਿਆਉਂਦੇ, ਕਦੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਤੋਟ ਨਾ ਆਉਣ ਦੱਦੇ। ਜਦੋਂ ਵਿਹਲ ਮਿਲਦੀ ਤਾਂ ਆਪ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਲੰਗਰ ਲਈ ਲੱਕੜਾਂ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਦੇ ਜੂਠੇ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ 12 ਸਾਲ ਨੇਮ ਨਾਲ ਇਹ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ।

ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਸ੍ਰੀ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਅੰਗ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਮੀਂਹ, ਝੱਖੜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪ ਨੇ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਕਦੀ ਨਾਗਾ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ। ਨੇਮੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਬੰਦਿਆ ਨੂੰ ਬਿਖਮ ਸਮਿਆਂ ਤੇ ਨੇਮ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੋਰ ਚਾਅ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਗਾਗਰ ਲਿਆਉਂਦਿਆਂ ਆਪ ਜੀ ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ ਖੱਡੀ ਦੀ ਕਿੱਲੀ ਨਾਲ ਠੋਕਰ ਖਾ ਕੇ ਡਿਗ ਪਏ, ਪਰ ਗਾਗਰ ਨੂੰ ਡਿਗਣ ਨਾ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਪਾਣੀ ਨਾ ਡੁੱਲ੍ਹ ਜਾਵੇ। ਆਪ ਦੇ ਡਿਗਣ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਖੜਾਕ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ ਨੀਂਦ ਖੁਲ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਐਸ ਵੇਲੇ ਬਾਹਰ ਕੌਣ ਹੈ? ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ “ਹੋਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕੀਹਨੇ ਹੋਣਾ ਹੈ? ਹੋਏਗਾ ਅਮਰੂ ਨਿਥਾਵਾਂ, ਜਿਸਨੂੰ ਘਰ ਬਾਹਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਝੱਲਦਾ; ਬੁੱਢੇ ਵਾਰੇ ਐਵੇ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।” ਗਾਗਰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਉਠਦਿਆਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜੁਲਾਹੀ ਦੇ ਬੋਲ ਸੁਣੇ ਤੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਏ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, “ਹੈਂ ਕਮਲੀ? ਮੈਂ ਨਿਥਾਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ? ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਮਿਲੀ ਹੈ” ਏਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪ ਚਲ ਪਏ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਇਆ, ਬਸਤਰ ਸਾਫ਼ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਜਾ ਜੁੜੇ।

ਜਦੋਂ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਜੁਲਾਹਾ ਆਪਣੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ “ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮੇਰੀ ਘਰਵਾਲੀ ਕੇਲੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿੱਚ ਬੋਲ-ਕੁਬੋਲ ਬੋਲੇ ਗਏ ਹਨ”, ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਾਬਾ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਉਸਨੂੰ 'ਕਮਲੀ' ਕਹਿਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਮਲੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਨੂੰ ਸਰਾਪ ਲਗ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਲਵੋ ਤੇ ਮਿਹਰ ਕਰਕੇ ਠੀਕ ਕਰੋ ਜੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਪੁਛੀ। ਸ੍ਰੀ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ “ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਮੈਂ ਸਰਾਪ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਇਸਦੇ ਬੋਲ ਸੁਣ ਕੇ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਅਮਰੂ ਨਿਥਾਵਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ-ਸਦਕਾ ਗੁਰੂ-ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਅਮਰੂ ਨਿਥਾਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਗਿਆ? ਆਪ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵਿੱਚ ਦਾਸ ਦੀ ਅਵੱਗਿਆ ਬਖਸ਼ੋ ਅਤੇ ਦਰ-ਘਰ ਦੀ ਸੋਝੀ ਬਖਸ਼ੋ।”

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਮੁਖੋਂ ਸਹਜ ਸੁਭਾ ਕਹੇ ਬਚਨ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜੁਲਾਹੀ ਤੇ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਦਰ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੋ ਗਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਵਰ ਬਖਸ਼ੇ:

ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦੇ ਮਾਣ, ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਦੇ ਤਾਣ
 ਨਿਓਟਿਆਂ ਦੀ ਓਟ, ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਦੇ ਆਸਰੇ
 ਨਿਥਾਵਿਆਂ ਦੇ ਥਾਵ, ਨਿਲੱਜਿਆਂ ਦੀ ਲੱਜ
 ਨਿੰਪਤਿਆਂ ਦੀ ਪੱਤ, ਨਿੰਗਤਿਆਂ ਦੀ ਗੱਤ
 ਨਿਧਿਰਿਆਂ ਦੇ ਧਿਰ, ਨਿਥੀਹਿਆਂ ਦੀ ਥਜਿ
 ਨਿਜੋਰਿਆਂ ਦਾ ਜੋਰ, ਪੀਰਾਂ ਦੇ ਪੀਰ

ਪਰਮਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ
 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ
 ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਗੋਬਿੰਦ ਵਾਲੁ ਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰੀ ਸਮ ਜਲੁਨ ਤੀਰਿ ਬਿਖਾਸ ਬਨਾਯਉ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਬਿਖਾਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਾਏ ਨਗਰ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਭੱਟ ਜਲੁਨ 'ਬੈਕੁਠ' ਜਿਹਾ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਧੁਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ 33 ਸਾਲ ਇਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਰਹੇ ਤੇ ਇੱਥੇ ਹੀ 'ਪਹਿਲੇ ਪੰਗਤਿ ਪਾਛੇ ਸੰਗਤਿ' ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਹੁਣ ਗੋਬਿੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਨਗਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਆਬਾਦ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਸਨੇਹੀਆਂ ਨੂੰ ਗੋਬਿੰਦਵਾਲ ਰਹਿਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਨਗਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦਿੱਲੀ-ਲਾਹੌਰ ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ ਸਥਿਤ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇੱਥੇ ਹੋਰ ਵਪਾਰ ਵੀ ਚੱਲਣ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਹ ਨਗਰ ਵਪਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ।

1559 ਈ. ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੋਬਿੰਦਵਾਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਾਉਲੀ ਬਣਵਾਉਣ ਦੀ ਸੋਚੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਦੱਸ ਕੇ ਬਾਉਲੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਹੀ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਪੁਟ ਕੇ ਅਤੇ ਟੋਕਰੀ ਭਰ ਕੇ

ਚੱਕ ਲਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਕੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵੀ ਮਿੱਟੀ ਪੁੱਟ ਚੱਕਣ ਲੱਗੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਖੁਦ ਬਾਉਲੀ ਪਾਸ ਬੈਠ ਕੰਮ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਬੈਠਦੇ ਸਨ, ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਹੁਣ ਬਾਉਲੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼-ਦੁਆਰ ਕੋਲ 'ਥੜਾ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ' ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਉਲੀ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮੁਖ ਮਨੋਰਥ ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਿਲਤ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਵੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਅਨੇਕ ਜਤਨ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸੁਚ ਭਿੱਟ ਦਾ ਖਿਆਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੋਕ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ਖੂਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਭਰਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਪਹਿਲਾ ਪਾਣੀ ਜੀਉ ਹੈ' ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਲਈ ਇਸ ਮੁਢਲੀ ਜਰੂਰਤ ਕੁਦਰਤੀ ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸੁਚ-ਭਿੱਟ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਵੰਡੀਆਂ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਭਰਾਤਰੀ ਭਾਵ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਉਣਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦੈਵੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਸੀ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਤਿਬੀਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ "ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਜਵੀਜ਼ ਬਣਾਈ ਕਿ ਐਸਾ ਇਕ ਪੌੜੀਆਂ ਵਾਲਾ ਖੂਹ ਬਣਾਇਆ ਜਾਏ। ਜਿਸ ਦਾ ਜਲ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਜੀਵ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਨਾ ਪਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੌੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 84 ਰਖੀ ਤਾਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਚੌਰਾਸੀ ਕਟੀ ਜਾਏ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਅਸਲ ਚੌਰਾਸੀ ਵਿਖਰੇਵੇਂ ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਹੀ ਹੈ।" ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੋਬਿੰਦਵਾਲ ਵਿਖੇ ਬਾਉਲੀ ਬਣਵਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਪਵਿਤਰ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਥੇ ਸਿੱਖ ਦਿਨਾਂ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਸੰਗਤ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਬਾਉਲੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ ਗੋਬਿੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਹੜੇ-ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਤਨ-ਮਨ ਤੋਂ ਬਾਉਲੀ ਦੀ ਕਾਰ ਕਰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਖਾਸ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਤੇ ਬੈਠ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਮੰਜੀ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਜੀਦਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡੱਲਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਪਾਰੇ ਜੀ 'ਪਰਮਹੰਸ' ਵੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ, ਗੋਬਿੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਮੇਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਪ੍ਰੇਮ ਵਧੇ। ਭਾਈ ਪਾਰੇ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ, ਵਿਸਾਖੀ 'ਤੇ ਭਾਰੀ ਸੰਗਤ ਆਈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾ ਨਿਹਾਲ ਹੋਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਪਾਰੇ ਜੀ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਗੋਬਿੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਪੁਰਬ ਹੈ।

ਇਸੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਰਾਜਾ ਅਕਬਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਛੱਕ ਕੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੁਪੁੱਤਰੀ, ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਗਾਤ ਵਜੋਂ ਕੁਝ ਜ਼ਮੀਨ ਭੇਟ ਕੀਤੀ।

ਤਰਨੀਤ ਕੌਰ

ਬੀ.ਕਾਮ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ 22 ਮੰਜੀਆਂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਅਨੇਕ ਕਾਰਜ ਕੀਤੇ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਮੰਜੀ ਸੰਸਥਾ' ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚਲਾਈ ਇਸ ਰੀਤ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਸਿੱਖੀ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਫੈਲੀ, ਉੱਥੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਈਆਂ। ਮੰਜੀ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ- ਚਾਰਪਾਈ, ਭਾਵ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਲੋਕੀਂ ਬੈਠਦੇ ਅਤੇ ਸੌਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਤੀਸਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਵਸਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ 22 ਗੁਰਸਿੱਖ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੇਂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਬਾਈ ਮੰਜੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਾਈ 'ਮੰਜੀਦਾਰ' ਅਖਵਾਏ।

ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ 52 ਪੀੜ੍ਹੇ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਚੁਣੇ ਗਏ ਇਹ ਮੰਜੀਦਾਰ ਨਾਮ, ਬਾਈ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਉੱਚੇ ਆਚਰਨ ਕਰਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਮੰਜੀਦਾਰ ਜਿੱਥੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਰਹੂ-ਰੀਤੀ (ਮਰਯਾਦਾ) ਸਮਝਾਂਦੇ, ਉੱਥੇ ਹਰ ਸਾਲ ਦੇ-ਵਾਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ੰਕੇ ਨਵਿਰਤ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਰਾਹ ਪਾਉਂਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਮੰਜੀਦਾਰਾਂ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

1. **ਅੱਲਾਯਾਰ ਖਾਨ:** ਅੱਲਾਯਾਰ ਖਾਨ ਦਾ ਮੇਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਰਮ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਪਾਰੇ ਜੀ (ਪਰਮਹੰਸ) ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਜੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਪੂਰਨਤਾ ਕਾਰਣ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ।
2. **ਭਾਈ ਸੱਚਨ ਸੱਚ ਜੀ:** ਭਾਈ ਸੱਚਨ ਸੱਚ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਲੱਕੜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰੀਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਇਕ ਪਾਗਲ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ) ਨੇ ਆਰੋਗ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਮੁੜ ਅਨੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਤਿਹਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਬਾਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵੱਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ।
3. **ਭਾਈ ਸਾਧਾਰਨ ਜੀ:** ਭਾਈ ਸਾਧਾਰਨ ਜੀ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਬਾਉਲੀ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕਾਰਜ ਸਮੇਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਨ ਵਾਸਤੇ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਵੱਡੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਜਲ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਧਾਰਨ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸੇਵਾ-ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਉਲੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ।
4. **ਭਾਈ ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਜੀ:** ਭਾਈ ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਭਤੀਜੇ ਲੱਗਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਨਗਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਭਾਈ ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਹਰੀਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ।
5. **ਭਾਈ ਸੁੱਖਣ ਜੀ:** ਭਾਈ ਸੁੱਖਣ ਪਹਿਲਾਂ ਅਨਮੱਤ ਦੇ ਉਪਾਸਕ ਸਨ ਪਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣੇ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੌਂਪ ਕੇ ਮੰਜੀ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।
6. **ਭਾਈ ਹਿੰਦਾਲ:** ਭਾਈ ਹਿੰਦਾਲ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅਨਿੰਨ ਸਿੱਖ ਹੋਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਥਾਪ ਕੇ ਮੰਜੀ ਬਖਸ਼ੀ। ਭਾਈ ਹਿੰਦਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਜੰਡਿਆਲ' ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਹੈ।
7. **ਭਾਈ ਕੇਦਾਰੀ ਜੀ:** ਭਾਈ ਕੇਦਾਰੀ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਅਨੰਦ ਬਚਨ ਸੁਣੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁੱਤਾ ਮਨ ਜਾਗ ਪਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਬੇਅੰਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ੀ।
8. **ਭਾਈ ਖੇਡਾ ਜੀ ਸੋਇਨਾ:** ਭਾਈ ਖੇਡਾ (ਸੋਇਨਾ) ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਨਗਰ ਆਇਆ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਜਾਤ, ਧਰਮ ਦਾ ਸਮਝ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਰੁਕੇ। ਨਗਰ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨੋ-ਮਨੀ ਪਛਤਾਵਾ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ ਤਾਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਥਾਪ ਕੇ ਮੰਜੀ ਬਖਸ਼ੀ।
9. **ਭਾਈ ਗੰਗੂ ਸ਼ਾਹ ਜੀ:** ਭਾਈ ਗੰਗੂ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪੈ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਭ ਰਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਸ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨੀਂ ਆ ਕੇ ਅਨਿੰਨ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਸਰਮੋਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ।

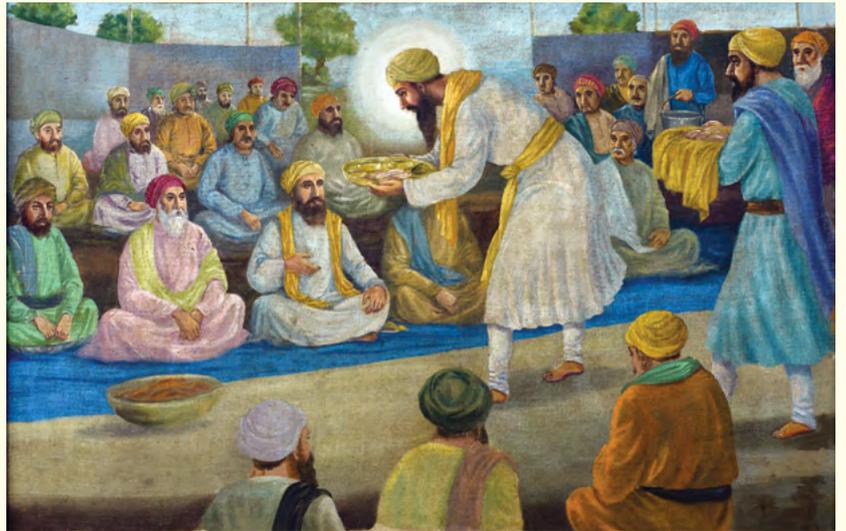
10. **ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਜੀ:** ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਦਾ ਅਰੰਭਲਾ ਜੀਵਨ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਸੀ ਪਰ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਗੁਰੂ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਲੱਗੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮੰਜੀ ਬਖਸ਼ੀ ਅਤੇ ਮਜੀਠੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ।
11. **ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਜੀ:** ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਮੇਲੇ 'ਤੇ ਪੁਰਬ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲਈ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਪਾਰੋ ਜੁਲਕਾ ਕਰਕੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਮ ਹੰਸ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ।
12. **ਭਾਈ ਫੇਰਾ ਜੀ:** ਭਾਈ ਫੇਰਾ ਜੀ ਜੰਮੂ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਜੋਗੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਅਪਣਾਈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ।
13. **ਭਾਈ ਬੁਆ ਜੀ:** ਭਾਈ ਬੁਆ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ 'ਪਰਮਹੰਸ' ਦੀ ਪਦਵੀ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਥਾਪ ਕੇ 'ਮੰਜੀ' ਬਖਸ਼ੀ। ਭਾਈ ਬੁਆ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਪੂਰੀ ਤਨਦੇਹੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ।
14. **ਭਾਈ ਬੇਨੀ ਜੀ:** ਭਾਈ ਬੇਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੀ ਹੰਕਾਰ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਥਾਪਿਆ।
15. **ਭਾਈ ਮਹੇਸ਼ਾ ਜੀ:** ਭਾਈ ਮਹੇਸ਼ਾ ਜੀ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਿਜ ਬਿਰਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਪ੍ਰਤੀ ਭਾਵਨਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਮੰਜੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।
16. **ਭਾਈ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਜੀ (ਜੀਵੜਾ):** ਭਾਈ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਬਾਉਲੀ ਦਾ ਕੜ ਤੋੜਿਆ ਸੀ। ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਬਾਉਲੀ ਦਾ ਕੜ ਤੋੜਨ ਸਮੇਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਗਏ ਸੀ, ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਗਏ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ “ਜੇ ਮਾਣਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮਰਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ”।
17. **ਭਾਈ ਮਾਈਦਾਸ ਜੀ:** ਭਾਈ ਮਾਈਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਤੀਸਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬੜੀ ਉਸਤਤ ਸੁਣੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਲੰਗਰ ਛਕੇ ਬਗੈਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੇ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਉੱਥੋਂ ਪਰਤ ਆਏ। ਪਰੰਤੂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ 'ਤੇ ਮਨ ਦੀ ਭਟਕਣ ਵਧ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾਇਆ। ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਸਭ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਭੋਜਨ ਛਕਿਆ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾੜੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ।
18. **ਭਾਈ ਮੁਰਾਰੀ ਜੀ (ਮਥੇਮੁਰਾਰੀ):** ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪਿੰਡ 'ਖਾਈ' ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਪ੍ਰੇਮਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕੋਹੜ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਉਪਮਾ ਸੁਣ ਕੇ ਸੱਚੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰੇ ਆਣ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਦਇਆ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੋਗ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਪ੍ਰੇਮਾ' ਤੋਂ ਮੁਰਾਰੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਸ਼ੀਹੋ ਉੱਪਲ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ 'ਮੱਥੇ' ਨਾਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਮੱਥੇ ਮੁਰਾਰੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਥੇ ਮੁਰਾਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਮੰਜੀ ਬਖਸ਼ੀ ਸੀ।
19. **ਭਾਈ ਰਾਜਾਰਾਮ ਜੀ:** ਭਾਈ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਜੀ ਵੇਦ-ਵਕਤਾ ਸਨ, ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸਮਾਨ ਸਭ ਦਾ ਪਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕਣ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਉਠ ਆਏ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਜੀ ਚਰਨੀਂ ਗਿਰ ਪਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਾਤ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਹਨਾਂ ਪਿੰਡ-ਪਿੰਡ ਜਾ ਕੇ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਜਪਾਇਆ।
20. **ਭਾਈ ਰੰਗ ਸ਼ਾਹ ਜੀ:** ਭਾਈ ਰੰਗਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਐਸ਼ਪ੍ਰਸਤੀ ਵਾਲੀ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਤੇ ਜੀਵਨ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਸੂਝ ਮਿਲੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿੱਤ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਥਾਪਿਆ।
21. **ਭਾਈ ਰੰਗਦਾਸ ਜੀ:** ਭਾਈ ਰੰਗਦਾਸ ਵੈਰਾਗੀਆਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸੀ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਹੋ ਕੇ ਆਤਮਗਯਾਨੀ ਹੋਏ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੀ ਮੰਜੀ ਬਖਸ਼ੀ।
22. **ਭਾਈ ਲਾਲੋ (ਲਾਲੂ) ਜੀ:** ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਜੀ ਡੱਲਾ ਨਿਵਾਸੀ ਸੱਭਰਵਾਲ ਖੱਤਰੀ ਸਨ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਹੋ ਕੇ ਆਤਮਗਯਾਨੀ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੀ ਮੰਜੀ ਬਖਸ਼ੀ। ਇਹ ਉੱਤਮ ਵੈਦ ਸੀ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਤੇਈਆ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਮਾਲ ਰੱਖਦੇ ਸੀ।

ਲਖਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਐਮ.ਐਸ.ਸੀ.ਆਈ.ਟੀ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਪੰਗਤ ਅਤੇ ਸੰਗਤ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਇਕੋ-ਇਕ ਐਸਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਪੰਗਤ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਉਚ-ਨੀਚ ਤੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਰਾਜੇ-ਰੰਕ, ਅਮੀਰ-ਗਰੀਬ ਦਾ ਭੇਦ ਭਾਵ ਮਿਟਾ ਕੇ ਨਫਰਤਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਕ ਥਾਂ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਇੱਕਠੇ ਬੈਠ ਕੇ ਲੰਗਰ ਛਕਣਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਰਤ ਕਰੇ, ਨਾਮ ਜਪੇ ਅਤੇ ਵੰਡ ਛਕੇ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵੰਡ ਛਕਣ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਕ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਥੇ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਜੁੜਦੀ ਸੀ। ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹਉਮੈ, ਦੁਸ਼ਮਣੀਆਂ ਆਦਿ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਵੰਡ ਛਕਣ ਦੇ ਮਕਸਦ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ

ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਆਏ ਰਾਹੀਆਂ, ਭੁਖੇ, ਗਰੀਬਾਂ ਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾ ਲਈ ਭੋਜਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਗਰੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪੰਗਤ ਤੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ। ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਾਂਗ ਹੀ ਦਰਬਾਰ ਲਗਦੇ, ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦੇ, ਲੰਗਰ ਲਗਦੇ ਸਨ। ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਲੰਗਰ ਵਰਤਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਠੰਡ ਵਰਤਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਸੋਈ ਦੇ ਲੰਗਰ ਸੇਵਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਦੇ ਸਦਕਾ ਸਦਾ ਰੋਣਕਾਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਭੰਡਾਰੇ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਨੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ:

**ਲੰਗਰੁ ਚਲੈ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਹਰਿ ਤੇਟਿ ਨ ਆਵੀ ਖਟੀਐ ॥
ਖਰਚੇ ਦਿਤਿ ਖਸੰਮ ਦੀ ਆਪ ਖਹਦੀ ਖੈਰਿ ਦਬਟੀਐ ॥**

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਕ 967)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਗਦੀ ਪਿਛੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ “ਪਹਿਲੇ ਪੰਗਤ ਪਾਛੈ ਸੰਗਤ” ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਨਿਯਮਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਗੁਰਵਿਚਾਰਾਂ ਸੁਣਨ ਆਉਂਦੀਆਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਲੰਗਰ ਛਕਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਦਾ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਛੂਆ-ਛੂਤ, ਉਚ-ਨੀਚ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉੱਠ ਕੇ, ਮਨੁੱਖੀ ਏਕਤਾ, ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਤੇ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਇਕ ਡੂੰਘੀ ਸਾਂਝ ਪੈ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨੇ ਲੋਕਾਈ ਵਿਚ ਭਰਾਤਰੀ ਭਾਵ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹੋਣ ਦੇ ਮਾਣ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦਿਆਂ 'ਚ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਦੇ ਚਲਾਏ ਰਾਹ ਨੂੰ ਵਧੇਰਾ, ਪੱਧਰਾ, ਸਾਫ਼, ਸੌਖਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਇਥੇ ਭਗਤੀ, ਸੇਵਾ, ਸਤਸੰਗ ਤੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਅਤੁਟ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾਇਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਵਧਦੀ ਫੁਲਦੀ ਸਿੱਖੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ, ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਸਾਂਝੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਤਰੀਫ ਸੁਣ ਕੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਗੁਰੂ ਸਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਲੰਗਰ ਛਕਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਤੇ ਅਕਬਰ ਇੰਨਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਮਾਇਆ ਤੇ ਜਗੀਰਾਂ ਭੇਟ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ, “ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਲੰਗਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਚਲੇ, ਇਹ ਲੰਗਰ ਸੰਗਤ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੰਗਤ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਚਲਾਵੇਗੀ। ਅਖੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਨੇ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੱਚੀ ਕਹਿਕੇ 22 ਪਿੰਡਾਂ (ਝਬਾਲ) ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਪਟਾ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵਖਤ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਬਣੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਗਦੀ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਲੰਗਰ ਲਈ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਲਕੜਾਂ ਲਿਆਦੀਆਂ, ਜਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਲੰਗਰ ਦੇ ਜੂਠੇ ਬਰਤਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵਚਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾਇਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ “ਗੁਰੂ ਕਾ ਚੱਕ” ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ 52

ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹੁਨਰਮੰਦਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਜਗਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ, ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੰਗਰ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਚਲ ਰਿਹਾ ਲੰਗਰ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰ ਸੇਵਕਾਂ ਲਈ ਵੱਡਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲਣ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕੀਤੀ, ਕਈ ਬਖੇੜੇ ਖੜੇ ਕੀਤੇ। ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਤੱਕ ਆਪ ਮਾਇਆ ਲਈ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਲਈ ਮਾਇਆ ਆਉਣੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਮਸਤਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਤ ਇਥੋਂ ਤਕ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਗੁਰੂ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਭੁੱਖੇ ਵੀ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਅਡੋਲ ਰਹੇ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ, ਭਾਈ ਸਾਹਲੇ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ, ਭਾਈ ਪੈੜਾ, ਭਾਈ ਹਰੀਆਂ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ, ਬਾਹਰ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਭੇਜੇ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ। ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਆਪ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਤਨਾਂ ਨਾਲ ਥੋੜੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਲਾਤ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਤੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪੰਗਤਾਂ ਮੁੜ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਸਜਣ ਲਗੀਆਂ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਜਿਥੇ ਨਵੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਹਰ ਇਕ ਸੰਗਤ ਦਾ ਆਪਣਾ ਲੰਗਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮੇਂ, ਲੰਗਰ ਨੇ ਹੋਰ ਮਹਤਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਲੰਗਰ ਬਣਦਾ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਲੰਗਰ ਦੇ ਕਈ ਕੇਂਦਰ ਚਲਦੇ ਸਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਕਦੇ ਕਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਭੇਸ ਬਦਲ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਯਾਤਰੀ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਹਰ ਲੰਗਰ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਗਏ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਲੰਗਰ ਦਾ ਵਖਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਜਾ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜੀ ਦੂਰੋਂ ਚਲ ਕੇ ਆਇਆਂ, ਬੜੀ ਭੁਖ ਲੱਗੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਕੁਝ ਖਾਣ ਨੂੰ ਹੈ ਤਾਂ ਦੇ ਦਿਓ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਭ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਅਗੇ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਜੇ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਆਪ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਦੇ ਲੰਗਰ-ਖਾਨੇ ਗਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਮੰਜੀ ਡਾਹ ਦਿੱਤੀ, ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥ ਪੈਰ ਧੁਆਏ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਤੁਸੀਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਆਰਾਮ ਕਰੋ, ਮੈਂ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਉਹ ਥਾਲ ਪਰੋਸ ਕੇ ਲੈ ਆਏ ਤੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਗੇ ਰਖ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਘਟਨਾ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬਿਆਨੀ ਤੇ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਦੀ ਲੰਗਰ ਸੇਵਾ ਦੀ ਸਰਾਹਨਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ “ਗਰੀਬ ਕਾ ਮੂੰਹ ਗੁਰੂ ਕੀ ਗੋਲਕ” ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦਾ ਅਦੇਸ਼ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ‘ਦੇਗ ਤੇਗ ਫਤਹਿ’ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਰਾਹੀਂ ਲੰਗਰ ਅਤੇ ਕਿਰਪਾਨ ਨਾਲ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਤੇ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਮਿਲਿਆ। ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਅਤਿ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਦਾ ਇਕ ਵਖਰਾ ਰੂਪ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ਉਥੇ ਜੋ ਵੀ ਫਲ, ਘਾਹ-ਪਤੇ ਮਿਲਦੇ ਸਿੱਖ ਖਾ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦਾ ਲੁਟੇਰਾ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਸਤਿਓਂ ਦਿਲੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਉਹ ਇਥੋਂ ਹੀਰੇ, ਮੋਤੀ, ਸੋਨਾ, ਜਵਾਹਰਾਤ, ਧੰਨ ਦੌਲਤ ਤੇ ਜਵਾਨ ਬੱਚੇ ਬੱਚੀਆਂ ਨੂੰ ਗਜ਼ਨੀ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵੇਚਣ ਵਾਸਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ। ਦਿੱਲੀ ਲੁੱਟ ਕੇ ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਜਦ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਉਸ ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੰਦੇ, ਧੰਨ-ਦੌਲਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਵਾਨ ਬੱਚੇ ਬੱਚੀਆਂ ਨੂੰ ਖੋਹ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰੇ ਘਰੀ ਪੁਹਚਾ ਦਿੰਦੇ। ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜੋ ਇਕ ਖੁੰਖਾਰ ਲੁਟੇਰਾ ਸੀ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਜ਼ਕਰੀਆਂ ਖਾਨ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੌਣ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਲੁਟੇਰੇ ਨੂੰ ਲੁਟਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਨ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਿੱਖ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਘਰ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਠੀਆਂ ਤੇ ਸੌਂਦੇ ਹਨ, ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਦੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਸਦ-ਪਾਣੀ ਨਸੀਬ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਹ ਲੰਗਰ ਪਕਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਵਾਜਾ ਮਾਰ ਕੇ ਛਕਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਛਕਣ ਵਾਲਾ ਚਾਹੇ ਦੇਸਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜਾਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਇਹ ਸਭ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ਾ ਮਾਰ- ਮਾਰ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਜੇ ਕੋਈ ਭੁਖਾ ਹੈ ਆਕੇ ਲੰਗਰ ਛਕ ਲਵੇ” ਤੇ ਜੇ ਮਗਰੋਂ ਬਚ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭੁੱਖੇ ਹੀ ਸੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਸੁਣ ਕੇ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੀ ਬੂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਜ ਕਰਨਗੇ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੱਚ ਨਿਕਲਿਆ ਪਹਿਲੇ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਫਿਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਜਗੀਰਾਂ ਲਗਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਤੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ ਜੋ ਆਪਣੀ ਐਸ਼ਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮੁੜ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਪੰਗਤ ਤੇ ਸੰਗਤ ਫਿਰ ਪਹਿਲੇ ਵਾਂਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਜੇ ਦੇਸਾਂ-ਪ੍ਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਨਿਵੇਕਲੇਪੁਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਨਵਜੋਤ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਰਾਗੁ ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੩ ਪਟੀ ਅਤੇ ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੩ ਅਨੰਦੁ

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ 'ਰਾਗੁ ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੩ ਪਟੀ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ੪੩੪ ਤੋਂ ੪੩੫ ਅੰਕ ਤਕ ਦਰਜ ਹੈ। ਪਟੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਹੈ। ਪੱਟੀ ਤੋਂ ਭਾਵ 'ਫੱਟੀ ਜਾਂ ਤਖਤੀ' ਹੈ ਜਿਸ ਉਤੇ ਪੂਰਨੇ ਪਾ ਕੇ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪਟੀ ਉਸ ਤਖਤੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਬਾਲਕ ਵਰਣਮਾਲਾ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੀ ਅਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਦੀ ਕਾਵਿਮਈ ਵਿਆਖਿਆ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ੧੮ ਪਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਦੁਤੁਕੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਪਦੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਰਹਾਉ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪਟੀ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰਿਕ ਪਰਪੰਚਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਪਠਨ ਪਾਠਨ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਸਾਰਿਕ ਲਿਖਣ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਲੇਖਣ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ 'ਪੱਟੀ' ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਨੁਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਦਿ, ਮਧਿ, ਅੰਤ ਅਤੇ ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਇਸ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਮਨ-ਮਸਤਕ ਦੀ ਫੱਟੀ ਉਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪੂਰਨੇ ਪਾ ਕੇ ਜੀਵਨਮੁਖੀ ਰਮਜ਼ਾਂ ਸਮਝਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਉਚੇਰੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਸਫਲ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿਰ ਪਿਆ ਲੇਖਾ ਨਿਬੜ ਸਕੇ।

ਤੇਰਾ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਈ ਲਖਿਆ ਅਕਥੁ ਨ ਜਾਈ ਹਰਿ ਕਥਿਆ ॥
ਨਾਨਕ ਜਿਨ ਕਉ ਸਤਿਗੁਰ ਮਿਲਿਆ ਤਿਨ ਕਾ ਲੇਖਾ ਨਿਬੜਿਆ ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਕ 434)

ਅਨੰਦੁ: 'ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੩ ਅਨੰਦੁ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਦਰਜ ਤੀਜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਕ ੯੧੭ ਤੋਂ ੯੨੨ ਤਕ ਦਰਜ ਹੈ ਬਾਣੀ ਦਾ ਮੁਖ ਵਿਸ਼ਾ ਅਨੰਦੁ ਹੈ, ਇਹ ਲੌਕਿਕ ਅਨੰਦੁ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਲੌਕਿਕ ਹੈ। ਇਹ ਅਲੌਕਿਕ ਅਨੰਦੁ ਸਦੀਵੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਅਨੰਦੁ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਅਨੰਦੁ ਅਵਸਥਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ :

ਅਨੰਦੁ ਭਇਆ ਮੇਰੀ ਮਾਏ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੈ ਪਾਇਆ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਕ 917)

ਅਜਿਹੇ ਅਲੌਕਿਕ ਅਨੰਦੁ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸਹਿਜ, ਕਿਰਪਾ, ਸੰਗਤ, ਨਾਮ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਰਮ ਕਾਂਡਾਂ, ਪਾਖੰਡਾਂ ਜਾਂ ਦੁਨੀਆਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਨੰਦੁ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਨਿਤਨੇਮ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਪਾਠ ਦੇ ਭੋਗ ਉਪਰੰਤ ਅਨੰਦੁ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ੪੦ ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ੪੦ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ੩੩ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਤੁਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ੭ ਛੇ-ਛੇ ਤੁਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ। ਅਨੰਦੁ ਬਾਣੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਮੇਲ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਹਰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਮਰੱਥ ਹਰੀ ਦੇ ਸਦਾ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਅਨੰਦੁ ਪੂਰਵਕ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲਈ ਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਜੁਗਤ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ 'ਜਪੁ' ਦਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ 'ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ' ਦਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਵੀ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਏ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਨਿਰਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਚੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਸਾਰਿਕ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਪਰਮ ਅਨੰਦੁ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਕਾਮ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾਉਣਾ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਨਵੇਂ ਨਗਰ ਵਸਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕੀਤਾ। ਤੀਜੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ 'ਚੱਕ ਰਾਮਦਾਸ' ਜਾਂ 'ਰਾਮਦਾਸਪੁਰਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ' ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ:

ਗਾਢੇ ਮੋੜ੍ਹਾ ਗਾਡ ਖਰਯੇ ਹੈ। ਨਾਮ 'ਗੁਰੂ ਕੇ ਚੱਕ' ਧਰਯੇ ਹੈ। ...।

ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗਜ਼ਟੀਅਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ 1577 ਈ. ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਅਤੇ ਨਾਲ ਲਗਦੀ 500 ਵਿੱਖੇ ਜ਼ਮੀਨ ਅਕਬਰ ਤੋਂ ਲਈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਤੁੰਗ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜ਼ਮੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਉਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ 700 ਅਕਬਰੀ ਰੁਪਏ ਦਿੱਤੇ।”

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲਣ ਉਪਰੰਤ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਕਰ ਲਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨਗਰੀ ਦੇ ਵਾਸੀ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ, ਵਾਪਾਰ, ਹੁਨਰ ਦਸਤਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਉੱਦਮ ਕਰ ਕੇ ਰੋਜ਼ੀ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ 52 ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਤਾਂ ਕਿ ਇੱਥੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਲੋਕ ਦਸਤਕਾਰੀ, ਹੁਨਰ ਤੇ ਵਾਪਾਰ ਦੇ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤਰਖਾਣ, ਲੁਹਾਰ, ਸੁਨਿਆਰ, ਠਠਿਆਰ, ਜੁਲਾਹੇ, ਮੋਚੀ ਆਦਿਕ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਾਲੇ ਕਿਰਤੀ ਵੀ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਵਸਾਉਣ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਾ ਨਾਮ 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਜ਼ਾਰ' ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਡਾ. ਸੁਖਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾਉਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਸੰਬੰਧੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਹ ਨਗਰ, ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵਸੇ ਆ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਰਹੇ, ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨਗਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਾਡਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇੱਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਉਚ-ਨੀਚ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਕਮਾਈ ਦੀ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਸਨ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਸਿੰਦੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਸੀ ਇਸ ਨਗਰ ਦਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਵਿਕਾਸ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ, ਜਿਸ ਹਲੇਮੀ ਰਾਜ ਦਾ ਸੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਨਗਰ ਉਹ ਹਲੇਮੀ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਪੂਰਾ ਨਮੂਨਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਿਫਤ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਡਿਠੇ ਸਭੇ ਥਾਵ ਨਹੀ ਤੁਧੁ ਜੇਹਿਆ ॥

ਬਧੋਹੁ ਪੁਰਖਿ ਬਿਧਾਤੈ ਤਾਂ ਤੂ ਸੋਹਿਆ ॥

ਵਸਦੀ ਸਘਨ ਅਪਾਰ ਅਨੂਪ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ॥

ਹਰਿਹਾਂ ਨਾਨਕ ਕਸਮਲ ਜਾਹਿ ਨਾਇਐ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਕ 1361)

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਕੌਮੀ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਤਕ ਅਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਗੁਰ-ਨਗਰੀ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਿਆਈ ਸੰਭਾਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਦਾ ਕਾਰਜ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਬੈਠਾ ਸੋਢੀ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਰਾਮਦਾਸੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕਹਾਵੈ ॥

ਪੂਰਨੁ ਤਾਲੁ ਖਟਾਇਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚਿ ਜੋਤਿ ਜਗਾਵੈ ॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਵਾਰ/ਪਉੜੀ 1/47)

ਰਮਨਦੀਪ ਕੌਰ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਸਥਾਨ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ, ਬਾਸਰਕੇ: ਪਿੰਡ ਬਾਸਰਕੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਇਸ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੫੩੬ (੧੪੭੯ ਈ.) ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਪਿਤਾ ਤੇਜ ਭਾਨ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ: ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਲਈ ਜਲ ਦੀ ਗਾਗਰ ਭਰ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਇਸੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਕੁੱਝ ਚਿਰ ਦਮ ਲੈਂਦੇ ਸਨ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਥੜਾ ਸਾਹਿਬ: ਇਸ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ (ਗੁਰੂ) ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਇਕ ਰਾਤ ਆਪ ਖ਼ਰਾਬ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਲਈ ਬਿਆਸ ਨਦੀ ਤੋਂ ਜਲ ਦੀ ਗਾਗਰ ਭਰ ਕੇ ਲਿਆ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ ਕਿੱਲੀ ਨਾਲ ਪੈਰ ਅੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪ ਡਿੱਗਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਖੜਕਾ ਸੁਣ ਕੇ ਜੁਲਾਹੀ ਨੇ ਕੁਬੋਲ ਕਹੇ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ, ਨਿਥਾਵਿਆਂ ਦਾ ਥਾਵ ਆਦਿ ਬਚਨ ਕਰਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੬੦੯ (੧੫੫੨ ਈ.) ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੰਨੂ ਸਾਹਿਬ, ਬਾਸਰਕੇ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਦਾਤੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧ, ਕਠੋਰ ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ 'ਇਥੋਂ ਚਲੇ ਜਾਹ' ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਵਾਪਸ ਪਿੰਡ ਬਾਸਰਕੇ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਇਕ ਕੋਠੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆ ਬਿਰਾਜੇ ਅਤੇ ਬੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ "ਜੇ ਇਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲੇਗਾ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ।" ਸੰਗਤ ਦੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ 'ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਬਚਨ ਅਟਲ ਹੈ, ਸੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਉਹਨਾਂ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਉਂ ਦੀਵਾਰ ਤੋੜ ਕੇ ਸੰਨੂ ਲਗਾਈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਜੇਦੜੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਉ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਚਿਤ ਸਭ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਫਿਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਚਲੇ ਗਏ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਬਾਉਲੀ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ: ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਬਿਆਸਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸਭ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਭਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਬਾਉਲੀ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਵਾਸਤੇ ਟੱਕ ਲਗਾਇਆ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੁਬਾਰਾ ਸਾਹਿਬ: ਗੁਰਿਆਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਏਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਜੀ ਦਾ ਚੁਬਾਰਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਥੰਮ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਥੰਮ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਖਲੋਂਦੇ ਸਨ। ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਦਾ ਚੁਲ੍ਹਾ ਚੌਂਕਾ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਬੀਬੀ ਜੀ ਰਸੋਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਹੀ ਇਮਾਰਤ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਪਾਲਕੀ ਸਾਹਿਬ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਚਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮਿਰਤਸਰ ਲੈ ਕੇ ਗਏ ਸਨ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਥਨੇਸਰ: ਇਹ ਅੰਬਾਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇਕਕਸਬਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਭੀ ਤੀਰਥ ਪਾਸ ਹੈ। ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਜਮੁਨਾ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਜੇਦੜੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਚਰਨ ਪਾ ਕੇ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰੋ। ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪੰਜ ਸਿੱਖ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਇਥੇ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਸੱਤ ਦਿਨ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਇਥੇ ਖੱਤ੍ਰੀ, ਜੋਗੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਬੈਰਾਗੀ, ਸੰਨਿਆਸੀ ਆਦਿ ਕਈ ਮਤਾ-ਮਤਾਂਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੋਕ ਆਏ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਇਥੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੰਡਤ ਮੋਹਨ ਲਾਲ ਥਨੇਸਰੀ ਦੇ ਵੀ ਬਚਨ ਹੋਏ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ, ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ: ਇਸ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਤੀਰਥ 'ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਯਾਤਰੂਆਂ ਨੂੰ ਜਜ਼ੀਆ ਟੈਕਸ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਿਸ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਯਾਤਰੂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਗਏ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਨਖਲ: ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਹਰਿਦੁਆਰ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਕਿਨਾਰੇ ਵਸਦੇ ਨਗਰ ਕਨਖਲ ਵਿਖੇ ਹੈ। ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਇਥੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਪੰਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਅਤੇ ਦੋ ਦਿਨ ਤਕ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹੇ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪਿੰਡ ਭਾਈ ਬਹਿਲੋਲ, ਲਾਹੌਰ: ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਕਸੂਰ ਸ਼ਹਿਰ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ) ਦੇ ਉਤਰ ਵਾਲੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਬਹਿਲੋਲ ਨਾਮ ਦੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਲਈ ਗਏ ਸਨ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਹੰਕਾਰ ਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ/ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕੋਠੜੀ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ: ਇਸ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਤੰਬਰ, ੧੫੭੪ ਈ. ਨੂੰ ਇਸੇ ਕੋਠੜੀ ਵਿੱਚ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ। ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਚੁਬਾਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਗੁਰਨੂਰ ਕੌਰ

ਬੀ.ਐਸ.ਸੀ. ਮੈਡੀਕਲ ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਕਾਰਜਾਂ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆਈ ਕਿ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸਭ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਵਰਣਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਬਿਨਾਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਰੰਗ-ਰੂਪ, ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਦੇ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦਾ ਭਰਮ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪੰਗਤ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦ੍ਰਿੜ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਰੱਬੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਗਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀਆਂ ਮੰਜੀਆਂ ਬਖਸ਼ਣ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਜਾਤ ਜਾਂ ਜਨਮ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਉਧਾਰ ਲਈ ਕੀਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:-

ਪਰਦਾ ਪ੍ਰਥਾ ਅਤੇ ਸਤੀ ਦੀ ਰਸਮ ਉੱਤੇ ਰੋਕ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਰਦਾ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਕਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਸਤੀ ਦੀ ਰਸਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਰਦ ਦੀ ਚਿਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸੜ ਕੇ ਮਰਨ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਸਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪਤੀ ਦੀ ਚਿਤਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੜਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਬਰਦਸਤੀ ਵੀ ਸਤੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਪੁਕਾਰਾਂ ਦਾ ਕਿਸੇ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨਾ ਕੇ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਭੂਮੀ ਤਕ ਲੈ ਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤੀ ਦੇ ਮੁਰਦਾ ਸਰੀਰ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਕੇ ਉਸਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਲੱਕੜਾਂ ਚਿਣ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਚਿਖਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਢੇਲ ਤੇ ਛੈਣੇ ਵਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਸ਼ੋਰ ਸ਼ਰਾਬੇ ਵਿੱਚ ਸਤੀ ਹੋ ਰਹੀ ਇਸਤਰੀ ਦੀਆਂ ਚੀਖਾਂ ਨਾ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਕੁਝ ਆਦਮੀ ਲੰਮੇ-ਲੰਮੇ ਬਾਂਸ ਲੈ ਕੇ ਖੜੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸਤੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਡਰ ਦੀ ਮਾਰੀ ਸੜਦੀ ਚਿਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੁਦਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਂਸ ਨਾਲ ਧੱਕ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਅੰਦਰ ਕਰ ਦੇਣ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕਈ ਦਰਦਨਾਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੇਖੇ ਅਤੇ ਸੁਣੇ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਲੱਗੇ ਇਸ ਕਲੰਕ ਨੂੰ ਮਿਟਾਣ ਲਈ ਤਕੜੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਸਤੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਮਨ ਪਤੀ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੇਦਨਾ ਦੀ ਚੋਟ ਨਾਲ ਨਿਛਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਧਾਰਣ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰਦੀ ਨਹੀਂ। ਪਤੀ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਨਾਲ ਸੜ ਕੇ ਮਰਨ ਵਾਲੀ ਸਤੀ ਨਹੀਂ।

ਸਤੀਆ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਜੇ ਮੜਿਆ ਲਗਿ ਜਲੰਨਿ ॥
ਨਾਨਕ ਸਤੀਆ ਜਾਣੀਅਨਿ ਜਿ ਬਿਰਹੇ ਚੋਟ ਮਰੰਨਿ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਕ 787)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਵੀ ਸਤੀ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬੇਮੁਖ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ੧੫੮੪ ਈ. ਵਿੱਚ ਸਤੀ ਦੀ ਕੁਰੀਤੀ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ। ਕਿਸੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਬਰਦਸਤੀ ਸਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਔਰਤ ਸਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹ: ਪਤਨੀ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਤੀ ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਪਤੀ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਸਤੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਵਿਧਵਾ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਕਸਰ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਗਲਤ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵਿਧਵਾ-ਵਿਆਹ ਦੇ ਪੁਨਰ ਵਿਆਹ (ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਆਹ) ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਉਪਰ ਵੱਡਾ ਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਵਿਧਵਾ ਔਰਤ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਜੁਲਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਰਕ ਭੇਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਹਰੀਪੁਰ ਰਾਜੇ ਦੀ ਤਿਆਗੀ ਹੋਈ ਰਾਣੀ ਦਾ ਪੁਨਰ ਵਿਆਹ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਣਾਇਆ।

ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਵਿਆਹ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਜਾਤਪਾਤ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਕਈ ਅੰਤਰਜਾਤੀ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮੇ ਨਾਂ ਦਾ ਕੇਹੜੀ ਠੀਕ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਮੁੜ ਕੇ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਨਿਰੋਆ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਯਾਮ ਵਰਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਸਦਾ ਨਾਂ 'ਮੁਰਾਰੀ' ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜਾਤ, ਗੋਤ ਪੁਛੇ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਸੀਹੇ ਉੱਪਲ ਦੀ ਪੁਤਰੀ 'ਮਥੋ' ਦਾ ਵਿਆਹ ਮੁਰਾਰੀ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਦਮ ਚੁਕਣੇ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਦਮ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਫੈਲੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਅਤੇ ਉਚ-ਨੀਚਤਾ ਦੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਵੀ ਖਤਮ ਕੀਤਾ।

ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਕੌਰ
ਬੀ.ਐਸ.ਸੀ ਬਾਇਓਟੈਕ ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜ: ਮਿੱਠਾ ਬਾਬਾ ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਹੋਤੀ ਮਰਦਾਨ

ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਹੋਤੀ ਮਰਦਾਨ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਵੰਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਾਵਾ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ, ਬੀਬੀ ਕੁੱਸਲਿਆ ਦੀ ਕੁਖੋਂ 2 ਨਵੰਬਰ 1882 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਗੁੜਤੀ ਘਰ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਰਦੂ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਮਦਰੱਸੇ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਪਸ਼ਤੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਲਾਕਈ ਜੁਬਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੰਕਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਬੰਧੀ ਚੰਗੀ ਪਕੜ ਸੀ।

ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਹੁਣਾ ਦਾ ਰੰਗ ਕਣਕ ਭਿੰਨਾ ਸੀ, ਕੱਦ ਲਗਭਗ ਛੇ ਫੁਟ ਦੇ ਕਰੀਬ, ਜੁੱਸਾ ਖੁੱਲਾ ਡੁੱਲਾ, ਦਾਹੜਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਬੋਲਚਾਲ ਵਿਚ ਅਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਮਿਠਾਸ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਠੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹਮਦਰਦੀ, ਦਿਆ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਮੂਰਤ ਬਾਵਾ ਜੀ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਅਚਕਨ, ਸਿਰ ਤੇ ਸਫੇਦ ਪੇਚਾਂ ਵਾਲੀ ਦਸਤਾਰ, ਗੱਲ ਵਿਚ ਸਫੇਦ ਹਜ਼ੂਰੀਆਂ ਤੇ ਪੈਰੀ ਸਦਾ ਗੁਰਗਾਬੀ ਪਾਕੇ ਰੱਖਦੇ।

ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਾਦੇ ਬਾਵਾ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੋਤੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਕਤ ਜਗੀਰ ਵਜੋਂ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜਗੀਰ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਈ। ਹੋਤੀ ਦਾ ਨਵਾਬ ਸਰ ਬੁਲੰਦ ਖਾਂ ਜੋ ਬਾਵਾ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਖ਼ਸ਼ੀਅਤ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ 45 ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚੋਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਜਿੰਨੀ ਜਗੀਰ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਕਾਰ ਮੁਖ਼ਤਾਰ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਦਾਦੇ ਪਿਛੋਂ ਕਾਰ ਮੁਖ਼ਤਾਰੀ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਸੰਭਾਲਿਆ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਵਾਲੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਹੋਤੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਕਥਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਦਕਾ ਬਹੁਤ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣੇ ਅਤੇ ਗੁਰਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਲੱਗੇ। ਬਾਵਾ ਜੀ ਹੁਣੀ 1908-09 ਦੀ ਗੁਜ਼ਰਾਂਵਾਲੇ ਹੋਈ ਪਹਿਲੀ ਸਿੱਖ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਲਈ ਗੁਜ਼ਰਾਂਵਾਲੇ ਆਏ।

ਜਿਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਹੁਣਾ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਦਕਾ ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੁਣਾ ਤੇ ਲਿਖਤ ਲਿਖੀ ਤੇ ਫੇਰ ਮੁੜ ਪਿਛਾਂਹ ਨਹੀਂ ਤੱਕਿਆ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਖਾਲਸਾ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਆਂ ਤੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਲਮਬੱਧ ਕੀਤੇ।

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰ ਜਤਾਉਂਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਬੇਮਿਸਾਲ ਘਟਨਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਬਾਵਾ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਪੁਤਰ ਬਹੁਤ ਜਿਆਦਾ ਬਿਮਾਰ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੋਤੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਸੀ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਬੱਚਾ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਭਿਣਕ ਬਾਹਰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਨਾ ਕੱਢੀ, ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤ ਸੀ, ਰੋਣਾ ਕਰਲਾਉਣਾ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾ ਕੇ ਜਦ ਸੰਗਤ ਵਹਿਲੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਬੜੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ 'ਗੁਰੂ ਸਵਾਰਿਓ! ਗੁਰਪੁਰਬ ਦਾ ਕਾਰਜ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਆਸੀਸ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਕਾਰਜ ਰਹਿ ਗਿਆ ਉਹ ਵੀ ਆਪਾਂ ਕਰ ਲਈਏ। ਸੰਗਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹਾਂਜੀ, ਬਾਵਾ ਜੀ ਦੱਸੋ ਤਾਂ ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਹੁਣਾ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰਾਤੀ ਮੇਰਾ ਬਿਮਾਰ ਕਾਕਾ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਿਆ, ਹੁਣ ਉਸਦਾ ਦਾਹ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸੰਗਤ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਤੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਨਿਕਲ ਗਈ, ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਬਾਵਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਦੱਸਿਆ? ਤਾਂ ਬਾਵਾ ਜੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪਵੇ, ਇਸ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਆਪ ਦੇ ਸਿਰੜ ਤੇ ਭਾਉ ਨੂੰ ਸਿਜਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਨ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਘੁੱਲੇ ਇਕ ਮਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ 10 ਜਨਵਰੀ 1954 ਨੂੰ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰ ਗਏ। ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਹੋਤੀ ਮਰਦਾਨ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:

1. ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ
2. ਜੀਵਨ ਚਰਿਤਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ
3. ਸਰਦਾਰ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ
4. ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ
5. ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਉਸਰਈਏ (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ)
6. ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਉਸਰਈਏ (ਭਾਗ ਦੂਜਾ)
7. ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਬਿਦੇਸ਼ੀ ਕਾਰਿੰਦੇ
8. ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ
9. ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ

ਬਲਰਾਜ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚਿਤ ਵਾਰਾਂ

ਗੁਜਰੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੩

ਗੁਜਰੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੩ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸਿਕੰਦਰ ਬਿਰਾਹਿਮ ਕੀ ਧੁਨੀ ਤੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 508 ਤੋਂ 517 ਅੰਕ ਤਕ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ 22 ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚਿਤ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਪਉੜੀ ਪੰਜ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਦੋ-ਦੋ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਗਿਣਤੀ 44 ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੌਥੀ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਆਇਆ ਪਹਿਲਾ ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਰਚਿਤ ਹੈ ਬਾਕੀ 43 ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਰਚਿਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਦੋ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 11 ਤੁਕਾਂ ਤੱਕ ਦੇ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਧ ਭਾਖਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ।

ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਗਤ ਦਾ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸਮੇਇਆ ਹੋਇਆ ਵੀ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸਚੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਚੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਹੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅਗ ਬੁਝਦੀ ਹੈ, ਹਉਮੈ ਨਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵਾਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਅੰਦਰ ਵਸਦੀ ਇਸ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਬੋਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੩

ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ 22 ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ 1086 ਤੋਂ 1094 ਅੰਕ ਤੱਕ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ 22ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਛੇ ਤੁਕਾਂ ਹਨ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜ ਤੁਕਾਂ ਦਰਜ ਹਨ। ਵਾਰ ਨਾਲ 47 ਸਲੋਕ ਵੀ ਦਰਜ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 18 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ, 1 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ, 23 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ, 3 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅਤੇ 2 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਸਲੋਕ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਸਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਕ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਦੋ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਸ ਤੁਕਾਂ ਤਕ ਦੇ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ। ਮਾਰੂ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੩ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਅਨੇਕ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪਖਾਂ ਉਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਮਾਇਆ ਦੇ ਚਕਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਵਾਸਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਜਾਪ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਕਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸੰਚਾਲਕ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਹੀ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਮ ਸਾਧਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਸੁਖੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਬਿਨਾ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੁਖ ਭੋਗਦਾ ਹੈ।

ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੩

ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ ਇਹ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 947 ਤੋਂ 956 ਅੰਕ ਤਕ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਵਾਰ ਨੂੰ ਜੇਠੈ ਵੀਰੈ ਪੂਰਬਾਈ ਕੀ ਧੁਨੀ ਉਤੇ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ 21 ਪਉੜੀਆਂ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਪਉੜੀ ਪੰਜ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਤੁਕ ਰਹਾਉ ਦੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਰਹਾਉ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਵਾਰ ਵਿਚ ੫੨ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ 19 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ, 7 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ, 24 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅਤੇ ਦੋ ਸਲੋਕ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਉਚਰਿਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਪਉੜੀਆਂ ਨਾਲ ਇਕ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।

ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਰਚੈਤਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਵਿਅਕਤੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਸਦਾ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰਮੁਖ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਚਾ ਪ੍ਰੇਮ ਜੀਵਆਤਮਾ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਪਾਖੰਡ-ਕਰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੇਝੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਨਾਲ ਹੀ ਪਾਰ-ਉਤਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਦੂਰੀ, ਹਉਮੈ ਦਾ ਤਿਆਗ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਸੁਭ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਵਾਰ ਸੂਹੀ ਕੀ ਮਹਲਾ ੩

ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ 20 ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵਾਰ ' ਵਾਰ ਸੂਹੀ ਕੀ ਸਲੋਕਾ ਨਾਲਿ ਮਹਲਾ ੩ ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 785 ਤੋਂ 792 ਅੰਕ ਤਕ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ 47 ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ੧੫ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ, 21 ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, 11 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਹਨ। ਵਾਰ ਦੀ ਹਰੇਕ ਪਉੜੀ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਪੰਜ ਤੁਕਾਂ ਹਨ। ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਦੋ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਠ ਤੁਕਾਂ ਤਕ ਦੇ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ। 7ਵੀਂ, 15ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਚਾਰ ਚਾਰ ਸਲੋਕ ਅਤੇ ਛੇਵੀਂ, ਨੌਵੀਂ ਅਤੇ 19ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ।

ਜਸਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਬੀ.ਕਾਮ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀਆਂ: ਵਾਰ ਸਤ ਮਹਲਾ ੩ ਅਤੇ ਸਦੁ ਬਾਣੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਸਿਰਲੇਖ 'ਬਿਲਾਵਲੁ ਮਹਲਾ ੩ ਵਾਰ ਸਤ' ਵਿਚ ਛੇ-ਛੇ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਦਸ ਪਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਹਾਉ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਹ ਬਾਣੀ 841 ਤੋਂ 843 ਅੰਕ ਤਕ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਾਰ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਸਤ ਦਿਨਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ਐਤਵਾਰ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਦਿਨ ਲਈ ਇਕ ਪਦੇ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਬੁਧਵਾਰ ਲਈ ਦੋ ਪਦੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੁਲ 62 ਤੁਕਾਂ ਹਨ। ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਧਾਰਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਸਤ ਵਾਰਾਂ/ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਕਰਕੇ ਦਿਨਾਂ, ਵਾਰਾਂ ਥਿਤਾਂ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਭਰਮ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਭਰਮਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾ ਰਖ ਕੇ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਾਰ ਪਵਿੱਤਰ ਹਨ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ।

ਵੀਰਵਾਰਿ ਵੀਰ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਏ ॥

ਪ੍ਰੇਤ ਭੂਤ ਸਭਿ ਦੂਜੈ ਲਾਏ ॥

ਆਪਿ ਉਪਾਏ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਵੇਕਾ ॥

ਸਭਨਾ ਕਰਤੇ ਤੇਰੀ ਟੇਕਾ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਕ 841)

ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਸਾਰਿਕਤਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਮਨੁਖਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮਾਂ ਵਿਚ ਫਸਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਗਤੀ ਰਾਹੀਂ ਨਾਮ-ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਛਨਿਛਰਵਾਰਿ ਸਉਣ ਸਾਸਤ ਬੀਚਾਰੁ ॥

ਹਉਮੈ ਮੇਰਾ ਭਰਮੈ ਸੰਸਾਰੁ ॥

ਮਨਮੁਖ ਅੰਧਾ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ॥

ਜਮ ਦਰਿ ਬਾਧਾ ਚੇਟਾ ਖਾਇ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਕ 841)

ਵਾਰ ਸਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਖੇ ਹੋਈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁਖਤਾ ਨੂੰ ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਿਨਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਬਣੀਆਂ ਝੂਠੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਦੁ ਬਾਣੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਰਾਮਕਲੀ ਸਦੁ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਤੀਜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੜਪੋਤੇ ਸਨ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 923 ਤੋਂ 924 ਅੰਕ ਉਤੇ ਦਰਜ ਹੈ। ਸਦੁ ਬਾਣੀ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਸਦੁ ਬਹੁਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਸਦੁ ਦਾ ਅਰਥ ਸਦਾ ਦੇਣਾ, ਬੁਲਾਉਣਾ ਆਦਿ ਹਨ। ਛੇ ਬੰਦਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਦੁ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਵੇਲੇ ਕੀਤੀ। ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ, ਮੌਤ ਦੀ ਅਟਲ ਸਚਾਈ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਨਾਸ਼ਮਾਨਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਨੇ ਰਾਮਕਲੀ ਸਦੁ ਵਿਚ ਉਸ ਸੋਗੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ੇਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹਰੇਕ ਬੰਦ ਛੇ ਤੁਕਾਂ ਹੈ। ਸਦੁ ਬਾਣੀ ਵਿਚ 36 ਪੰਕਤੀਆਂ ਅਤੇ 321 ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

ਸਦੁ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਜੀਵਨ ਮੌਤ ਦੇ ਗਹਿਰੇ ਰਹਸ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਛੇ ਬੰਦਾਂ ਦੀ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਪ੍ਰਕਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਦ ਤੋਂ ਸਦੁ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਆਵਾਜ਼ ਜਾਂ ਸੌਂਦਾ ਆਦਿ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਦਾ ਸੌਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਾਰ ਤੱਤ ਹੈ ਕਿ ਮੌਤ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਕ ਅਟਲ ਸਚਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਰਮਕਾਂਡ, ਪਾਖੰਡ ਕਰਨੇ ਵਿਅਰਥ ਹਨ, ਕੇਵਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਦਿਆਂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹਰਿਜਸ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਤਮ ਹੈ। ਸਦੁ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਵਾਲੇ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:

ਰਾਮਦਾਸ ਸੇਢੀ ਤਿਲਕੁ ਦੀਆ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਸਦੁ ਨੀਸਾਣੁ ਜੀਉ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਕ 923)

ਅਕਾਸ਼ਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਬੀ. ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

Guru Amar Das Ji: The Guru Who Redefined Learning

In an era where education is often reduced to marks, degrees, and job titles, Guru Amar Das Ji, the third Guru of the Sikhs, offers us a wealth of a holistic learning model. True education was not about information, but transformation. It was about becoming a better human being—wiser, humbler and more compassionate. The Guru saw learning as a lifelong journey that connects the intellect, the heart, and the spirit. He believed that knowledge must lead to self-understanding and social harmony, not pride or competition.

Learning Beyond Books

Guru Amar Das Ji taught that real education cannot be confined to classrooms or scriptures. It is something that shapes our character and influences how we treat others. His path of learning revolved around three pillars: Naam Simran (meditation on the Divine Name), Sewa (selfless service), and Sangat (community fellowship). Through Naam Simran, one learns mindfulness and self-awareness; through Sewa, one learns humility and compassion; and through Sangat, one learns the value of shared growth and mutual respect. Together, these form the foundation of what we today call holistic learning education that nurtures both mind and soul.

Equality as Education

One of Guru Amar Das Ji's greatest contributions was teaching equality through practice, not just words. He institutionalized the Langar, the community kitchen where everyone rich or poor, man or woman, high caste or low sits together to share a meal.

Before meeting the Guru, everyone was asked to first sit in Pangat (a row) and eat. This simple act broke centuries of social hierarchy. It turned a meal into a lesson: one that taught inclusion, respect, and unity better than any textbook could.

Women Empowerment and Rights

ਸਤੀਆ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਜੇ ਮੜਿਆ ਲਗਿ ਜਲੰਨਿ ॥

ਨਾਨਕ ਸਤੀਆ ਜਾਈਅਨਿ ਜਿ ਬਿਰਹੇ ਚੇਟ ਮਰੰਨਿ ॥

Guru Ji took a bold stand for women's dignity. He strongly opposed customs like sati (widow burning) and purdah (veiling), declaring that women had the same right to spiritual and social participation as men. At a time when society denied women education and autonomy, he made equality a core lesson of Sikh learning.

Service: The Heart of Learning

ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਸਫਲੁ ਹੈ ਜੇ ਕੇ ਕਰੇ ਚਿਤੁ ਲਾਇ ॥ ...

Before he became the third Sikh Guru, Amar Das Ji set a powerful example of what it means to learn through service. Despite being in his seventies, he devoted himself completely to serving Guru Angad Dev Ji for twelve years. Each morning, he would fetch water from the river for his Guru's bath, walking barefoot in all seasons.

This selfless dedication was not an act of ritual, but an expression of learning through humility and love. By serving his Guru without expectation, he demonstrated that true wisdom is born from surrender, patience, and devotion. His life itself is a lesson, showing that age is no barrier to learning when one's heart is open and grounded in service.

Building a Learning Community

Guru Amar Das Ji also built a decentralized education network called manjis (learning centres) spread across different regions. What was revolutionary for his time was that he appointed both men and women as manjidars (teachers). This ensured that spiritual learning was accessible to everyone, everywhere. These manjis functioned as spaces for reflection, discussion, and community growth, an early model of participatory education that still holds relevance in today's world.

Ms Gurkirat Kaur
Assistant Professor
PG Department of English

Guru Amar Das Ji's Teachings through a Psychological Lens

Guru Amar Das Ji, the third Sikh Guru, is renowned for his profound teachings that have guided countless individuals on their spiritual journeys. His wisdom, encapsulated in the sacred scripture of the Sri Guru Granth Sahib, transcends the boundaries of spirituality and offers valuable insights into human Psychology. This article delves into the relationship between Guru Amar Das Ji's teachings and Psychology, exploring the timeless wisdom that continues to inspire and guide individuals to this day.

Emotional Regulation and Mindfulness

Guru Amar Das Ji's teachings emphasize the importance of emotional regulation and mindfulness. He encourages individuals to cultivate a sense of detachment from worldly desires and attachments, allowing them to navigate life's challenges with greater ease and equanimity (Sri Guru Granth Sahib, p. 359). This concept is echoed in modern psychological theories, such as mindfulness-based stress reduction (MBSR), which emphasizes the importance of being present in the moment and non-judgmentally observing one's thoughts and emotions (Kabat-Zinn, 2003).

Self-Awareness and Personal Growth

Guruji's teachings also stress the importance of self-awareness and personal growth. He encourages individuals to engage in introspection and self-reflection, recognizing their strengths and weaknesses, and striving for continuous improvement (Sri Guru Granth Sahib, p. 831). This concept is aligned with psychological theories of self-awareness, such as the 'Johari Window', which highlights the importance of recognizing one's own thoughts, feelings, and behaviors in order to achieve personal growth and development (Luft & Ingham, 1955).

Social Support and Community Building

Guru Amar Das Ji's teachings emphasize the importance of social support and community building. He encourages individuals to cultivate strong relationships with others, recognizing the value of shared experiences, mutual support, and collective growth (Sri Guru Granth Sahib, p. 3). This concept is supported by psychological research on social support, which highlights the importance of strong social connections in promoting mental and physical well-being (Cohen et al., 2015).

Forgiveness and Letting Go

Guruji's teachings also stress upon the importance of forgiveness and letting go. He encourages individuals to release grudges and forgive others, recognizing that holding onto resentment and anger can lead to spiritual stagnation and emotional turmoil (Sri Guru Granth Sahib, p. 4). This concept is aligned with psychological research on forgiveness, which highlights the importance of letting go of negative emotions and cultivating a sense of compassion and understanding towards oneself and others (Enright & Fitzgibbons, 2015).

Conclusion

Guru Amar Das Ji's teachings offer timeless wisdom that continues to inspire and guide individuals on their spiritual and psychological journeys. His emphasis on emotional regulation, self-awareness, social support, and forgiveness provides valuable insights into human Psychology, echoing modern psychological theories and research. As we continue to navigate the complexities of modern life, Guruji's teachings serve as a powerful reminder of the importance of cultivating a deeper understanding of ourselves and the world around us.

Dr Puneet Kaur Virk
Assistant Professor
Department of Psychology

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਗ ਸੰਪਾਦਕੀ

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਕੀ ਅਕਥ ਕਥਾ ਹੈ ਇਕ ਜੀਹ ਕਛੁ ਕਹੀ ਨ ਜਾਈ ॥

ਸਾਹਿਤ ਭਾਵਾਂ, ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਤੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਬੇਰੋਕ ਉਛਾਲ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਕਲਾਤਮਕ ਪਕੜ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜਕ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਹੀ ਇੱਕ ਸੱਚੇ ਪਾਠਕ ਤੇ ਸਾਧਕ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਉਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਿਰਫ ਭਾਵ ਨਹੀਂ, ਸੱਚ ਦੀ ਖੋਜ ਵੀ ਵੱਸਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਢਲੇ ਕਾਲ ਦੇ ਨਾਥਾਂ ਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਵਾਂ ਤੱਕ, ਹਰ ਯੁੱਗ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਕ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਧਾਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿਧਾਰਾ ਹੈ ਜੋ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਅਜਿਹੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਮਹਾਂਕਾਵਿਕ ਧਾਰਾ ਹੈ ਜੋ ਆਦਿ ਤੋਂ ਜੁਗਾਦਿ ਤੱਕ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੱਚ, ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਜੀਵੰਤ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿਧਾਰਾ ਦੇ ਮੋਢੀ ਕਵੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੇ ਭੇਦਭਾਵ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਬੜੇ ਕਵੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ, ਪੱਟੀ ਅਤੇ ਚਾਰ ਵਾਰਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੁੱਲ 31 ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 17 ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੇਵਾ, ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਤੇ ਭਰਮਾਂ-ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਰਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸਮਾਜਕ ਢਾਂਚਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਧਰਮ ਬਣੀ। ਇਹੀ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਸੋਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਸੁਧਾਰ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੱਕ ਲਗਾਤਾਰ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਜੋਤ ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਯੋਧਾਤਮਕ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਕੌਮ ਲਈ ਸਰਬੰਸ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਦਕਾ ਅੱਜ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਭੱਟ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਵਈਆਂ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਭੱਟ ਕਵੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ ਪਰਸੀਐ, ਪੁਹਮਿ ਪਾਤਿਕ ਬਿਨਾਸਹਿ। ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ ਪਰਸੀਐ, ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਆਸਾਸਹਿ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 1395)

ਇਹ ਕਾਵਿ ਸਤਰਾਂ ਸਿਰਫ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਇਆ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਕਵੀਆਂ- ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਵਿਧਾਤਾ ਸਿੰਘ ਤੀਰ, ਬਾਬੂ ਫਿਰੋਜ਼ਦੀਨ ਸਰਫ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਾਸਦ ਆਦਿ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ ਹੈ। ਵਿਧਾਤਾ ਸਿੰਘ ਤੀਰ ਦੀਆਂ ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸੇਵਾ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ:

ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਆਖਦੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ, ਅਮਰ ਦੇਣ ਹੈ ਮਾਣ ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦਾ। ਇਹੇ ਓਟ ਹੈ ਇਕ ਨਿਓਟਿਆਂ ਦੀ, ਸੱਚਾ ਤਾਣ ਹੈ ਇਹ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਦਾ।
ਸਾਰੇ ਜੱਗ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਆਸਰਾ ਹੈ, ਜਾਣੇ ਭੇਦ ਕੀ ਦਿਲ ਅੰਜਾਣਿਆਂ ਦਾ। ਤੀਰ ਗੁਰੂ ਹੀ ਜੱਗ 'ਤੇ ਜਾਣਦਾ ਏ, ਭੇਦ ਆਪਣੇ ਚੇਜਾਂ ਤੇ ਭਾਣਿਆਂ ਦਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਨਕ ਜੋਤ ਦੀ ਸਦੀਵੀ ਲੀਨਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਲੈਅਤਮਕਤਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ, ਬਿੰਬਾਂ, ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ, ਅਲੰਕਾਰਾਂ, ਰਸਾਂ, ਸ਼ੈਲੀਆਂ, ਛੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਆਦਿ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਕਲਾਤਮਕ ਪੱਖੋਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅਮੀਰ ਬਣਾਇਆ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 450 ਸਾਲਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਪੁਰਬ ਨੂੰ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰ ਚਿੰਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਲੋਅ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਕਾਲਜ ਰਸਾਲਾ 'ਅਗੰਮੀ ਜੋਤ' ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਰਸਾਲੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਖੋਜਪੁਰਨ ਲੇਖਾਂ, ਸਾਖੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਅਕੱਥ ਹੈ "ਇਕ ਜੀਹ ਕਛੁ ਕਹੀ ਨਾ ਜਾਈ।" ਅਸੀਂ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ 'ਅਗੰਮੀ ਜੋਤ' ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਮੰਚ ਆਪਣੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਲਿਖਣ ਕਲਾ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਦਾ ਰਹੇਗਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਚਿੰਤਨ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸਦਾ ਜੀਵੰਤ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖੇਗਾ।

ਡਾ ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੋਸਟ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਤੀਜੇ ਗੁਰੂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1552 ਤੋਂ 1574 ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਗੱਦੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 5 ਮਈ, 1479 ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਿੰਡ ਬਾਸਰਕੇ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਸ੍ਰੀ ਤੇਜ ਭਾਨ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਬੀਬੀ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਬੀਬੀ ਮਨਸਾ ਦੇਵੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ (ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਮੋਹਰੀ ਜੀ) ਅਤੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰੀਆਂ (ਬੀਬੀ ਦਾਨੀ ਜੀ ਤੇ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ) ਸਨ। ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਹਰਿਦੁਆਰ ਗੰਗਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ

ਲਗਭਗ 60 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਵੈਸ਼ਨੋ ਸਾਧੂ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਇੱਕ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਇੱਕ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ ਜੀ (ਜੋ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਸੀ) ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਅਤੇ ਸੇਵਾ

ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਲਗਭਗ 62 ਸਾਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਥਕਾਵਟ ਦੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਵੇਰੇ ਜਲ ਲਿਆਉਣਾ, ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ, ਆਦਿ। ਉਹ ਲਗਭਗ 12 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ, ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 1552 ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੱਦੀ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ।

ਗੁਰਗੱਦੀ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਜ

ਗੁਰੂ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਖੇ ਆਪਣਾ ਡੇਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਕਈ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਕੀਤੇ:

- * **ਲੰਗਰ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ:** ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ "ਪਹਿਲੇ ਪੰਗਤ, ਫਿਰ ਸੰਗਤ" ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਲਈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਰਾਜਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫਕੀਰ, ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠ ਕੇ ਭੋਜਨ ਕਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਫੈਲਿਆ।
- * **ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਤੇ ਪਰਦੇ ਦਾ ਖੰਡਨ:** ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਰਦਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਰਸਮ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ।
- * **ਮੰਜੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ:** ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 22 ਮੰਜੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਹਰ ਮੰਜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁਖੀ (ਮੰਜੀਦਾਰ) ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ।
- * **ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੀ ਬਾਉਲੀ:** ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿੱਚ 84 ਪੌੜੀਆਂ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਬਾਉਲੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੁਕਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।
- * **ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ:** ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ 907 ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 'ਆਨੰਦ ਸਾਹਿਬ' ਬਾਣੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਹਰ ਖੁਸ਼ੀ-ਗਮੀ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ (ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਬਣੇ) ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੱਦੀ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ 1 ਸਤੰਬਰ, 1574 ਨੂੰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿੱਚ ਜੋਤਿ-ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ।

ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਢੇ ਕਦੇ ਨਾਹੀ

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ 73 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਤੀਜੇ ਗੁਰੂ ਬਣ ਕੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ। ਆਪ ਜੀ ਇਸ ਉਮਰ ਦੇ ਲੰਮੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਦੇਖ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੈਸ਼ਨਵ ਮੱਤ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸਨ ਤੇ ਕਈ ਤੀਰਥ-ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਵੀ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਖਾਸਕਰ ਗੰਗਾ-ਹਰਿਦੁਆਰ 18-19 ਵਾਰ ਪੈਦਲ ਯਾਤਰਾ ਕਰ ਕੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕੀਤਾ, ਖਾਸਕਰ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਕਸੌਟੀ ਉੱਪਰ ਪਰਖਿਆ। ਨੁਮਾਇਸ਼ੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੂੰ ਬੜਾ ਖੇਤ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ। ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਦੀ ਅਖੀਰੀ ਦਰਸ਼ਨ-ਯਾਤਰਾ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਜੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ ਆਏ ਜੋ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਸਨ ਤੇ ਸਾਕਾਗਰੀ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੇ ਕੁੜਮ ਸਨ।

ਲਗਭਗ 62 ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੇਰ ਰਾਤ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰੋਗੀਆਂ ਦੀ ਹੱਥੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ, ਆਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਛਕਾਉਣਾ, ਲੰਗਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਜੂਠੇ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਝਣੇ, ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਉਣਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ 'ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਿਮਰਨ' ਵਿੱਚ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ 'ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਪੁੰਜ' ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ 'ਬੀਰਤਾ ਦੇ ਪੁੰਜ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ 'ਸੇਵਾ ਦੇ ਪੁੰਜ' ਕਹਿ ਕੇ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

'ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਿਮਰਨ' ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ 'ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਿਮਰਨ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੇਵਾ ਦੇ ਬਾਬਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਵਿਣ ਸੇਵਾ ਧ੍ਰਿਗ ਹਥ ਪੈਰ ਹੋਰ ਨਿਹਫਲ ਕਰਣੀ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅੰਦਰ ਸੇਵਾ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਹੋਇ ਨਹਿ ਕਾਮੀ ਤਿਸ ਕਉ ਹੋਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੁਆਮੀ ॥

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਵੇਰੇ ਬਿਆਸ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਜਲ ਦੀ ਗਾਗਰ ਭਰ ਕੇ ਲਿਆਉਣੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾਉਣਾ। ਭਾਵੇਂ ਅੱਤ ਦੀ ਸਰਦੀ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਅੱਤ ਦੀ ਗਰਮੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨਿਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਇਹ ਸੇਵਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਬਿਆਸ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਣੀ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੀ ਖੱਡੀ ਨਾਲ ਠੇਡਾ ਲੱਗਣ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਏ ਤੇ ਸੱਟ ਲੱਗਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਗਾਗਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਣੀ ਡੁੱਲ੍ਹਣ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਤੇ ਜੁਲਾਹੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਬੋਲ-ਕੁਬੋਲ ਬੋਲੇ ਤੇ 'ਨਿਥਾਵਾ ਅਮਰੂ' ਕਹਿ ਕੇ ਕੋਸਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੁਰਵਚਨ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਕੇ ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਗਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਪਤਾ ਲੱਗਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਕਿਰਪਾ ਭਾਵ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਥਾਵਿਆਂ ਦਾ ਥਾਵ, ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ, ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਦਾ ਤਾਣ, ਨਿਓਟਿਆਂ ਦੀ ਓਟ, ਨਿਧਿਰਿਆਂ ਦੀ ਧਿਰ ਕਹਿ ਕੇ ਗਲੇ ਲਗਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ 1552 ਵਿੱਚ ਗੁਰਗੱਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਨਵੇਕਲੀ ਥਾਂ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੋ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਓ। ਫਿਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਨਗਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਸਾਇਆ। ਉੱਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਲੇ ਵਾਸਤੇ ਬਾਉਲੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਵਾਇਆ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ (ਚੌਥੇ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਮਿਲੇ। ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੀ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚੱਲ ਰਹੀ 'ਲੰਗਰ ਪ੍ਰਥਾ' ਨੂੰ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਨੇ (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸੁਪਤਨੀ) ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਨਿਭਾਇਆ ਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਨੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਸੰਭਾਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਵੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਆਇਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ 'ਪਹਿਲੇ ਪੰਗਤ ਪਾਛੇ ਸੰਗਤ' ਭਾਵ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਲੰਗਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕੇ ਫਿਰ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੋ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵੇਖ ਕੇ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਵਜੋਂ ਝਬਾਲ ਦੇ ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ 500 ਵਿਖੇ ਜ਼ਮੀਨ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਨਾਮ ਪਟਾ ਲਿਖਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇੱਥੇ ਰੋਜ਼ ਅਣਗਿਣਤ ਲੋਕ ਲੰਗਰ ਛਕਦੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਭੇਟਾ ਕਬੂਲ ਕਰੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਕਬਰ ਦੀ ਇਹ ਭੇਟਾ ਸਵੀਕਾਰ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਲੰਗਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਜਾਗੀਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਲੰਗਰ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਹੀ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਵੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਚੱਲਦਾ ਰਹੇਗਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਚੱਲ ਰਹੀ 'ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ' ਦੀ ਕੁਰੀਤੀ ਦਾ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸਲੋਕ ਵੀ ਦਰਜ ਹੈ:-

ਸਤੀਆ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਜੋ ਮੜੀਆ ਲਗਿ ਜਲੰਨਿ ॥

ਨਾਨਕ ਸਤੀਆ ਜਾਣੀਅਨਿ ਜਿ ਬਿਰਹੇ ਚੇਟ ਮਰੰਨਿ ॥

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਾਸਤੇ 22 ਮੰਜੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆ ਜੋ ਕਿ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਵੱਖ - ਵੱਖ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਵੱਖ - ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਅੰਦਰ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ (90 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਰਚੀ), ਚਾਰ ਵਾਰਾਂ ਸੂਹੀ, ਗੁਜਰੀ, ਮਾਠੂ, ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਅੰਦਰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਾਰਾਂ 907 ਬੰਦ, 17 ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦਿਆਂ ਅੰਦਰ ਠੰਡ ਵਰਤਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਅਕਸਰ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਅਰਾਮ ਕਰਦਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਅਣਥੱਕ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦਾ ਹੋਰ ਵਿਸਤਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਵਾਧਾ (ਰੁਕਾਵਟ) ਨਹੀਂ ਬਣੀ, ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਦੇ ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਨੂੰ ਤਾਰਦੇ ਹੋਏ 95 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ 1574 ਈ. ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ। ਸੱਚਮੁੱਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਵਿੱਚ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾਇਆ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਢੇ ਕਦੇ ਨਾਹੀ ਜਿਨਾ ਅੰਤਰਿ ਸੁਰਤਿ ਗਿਆਨੁ ॥

ਸ ਹਰਮਨ ਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ
ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ,
ਪੋਸਟ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਕੁਦਰਤ ਰੱਬ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਿਆਮਤ

ਕੁਦਰਤ ਰੱਬ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸੋਹਣੀ ਨਿਆਮਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਹਾੜ, ਦਰਿਆ, ਜੰਗਲ, ਪੰਛੀ, ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜਾਨਵਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਖੁਰਾਕ, ਅਤੇ ਔਸ਼ਧੀਆਂ ਸਭ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਹਰੇ-ਭਰੇ ਦਰੱਖਤ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਸੋਭਾ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਆਕਸੀਜਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਖਿੜਦੇ ਫੁੱਲ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਨਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਚਹਿਕ ਸਵੇਰ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਸੁਹਾਵਣਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਦਰਿਆਵਾਂ, ਨਦੀਆਂ ਦਾ ਵਗਦਾ ਪਾਣੀ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਜਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਖੁਰਾਕ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਮਨੁੱਖ ਜਦੋਂ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸੁੱਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੀ ਬੇਹਤਾਸਾ ਕਟਾਈ, ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਦਾ ਧੂੰਆਂ, ਗੱਡੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਹਵਾ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗੰਦਗੀ ਪਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮੌਸਮੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ, ਗਰਮੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ, ਹੜ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੋਕਾ ਪੈਣਾ ਆਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਬਚਾਈਏ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਸਾਨੂੰ ਬਚਾਏਗੀ। ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਰੁੱਖ ਲਗਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੱਚਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਧਰਤੀ ਹਰੀ-ਭਰੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਦਰਿਆ ਸਾਫ ਵਗਣਗੇ ਅਤੇ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਰਹਿਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਤਦ ਹੀ ਅਸਲ ਮਾਇਨੇ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੋ ਸਕੇਗਾ। ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸਾਡਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੱਚੀ ਸਾਥੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤ ਵੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਵੀਆਂ ਨਿਆਮਤਾਂ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਰਿਸ਼ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਿੰਜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਗਰਮੀ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਚਾਨਣੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਠੰਢਕ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ, ਸਮੁੰਦਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਂਤ ਮਾਹੌਲ ਇਨਸਾਨੀ ਮਨ ਨੂੰ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਹਰ ਰੰਗ ਅਤੇ ਰੂਪ ਅਨੋਖਾ ਹੈ। ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਖਿੜਦੇ ਫੁੱਲ, ਗਰਮੀ ਵਿੱਚ ਛਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਦਰੱਖਤ, ਸਰਦੀ ਵਿੱਚ ਪਹਾੜਾਂ ਉੱਤੇ ਚਿੱਟੀ ਬਰਫ ਅਤੇ ਪਤਝੜ ਵਿੱਚ ਸੁੱਕਦੇ ਪੱਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਨਜ਼ਾਰੇ ਹਨ। ਹਰ ਰੁੱਤ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਖਾਸ ਸੁਨੇਰਹਾ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਅਸਲੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਜੰਗਲ ਕੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਹਵਾ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਗੰਧਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਅਜਿਹਾ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਰਹਿਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ ਸਾਡੀ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਛੋਟੇ - ਛੋਟੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ- ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਸਾਲ ਰੁੱਖ ਲਗਾਉਣਾ, ਪਲਾਸਟਿਕ ਘੱਟ ਵਰਤਣਾ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚੀ ਰੋਕਣੀ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨੀ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਾਂਗੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵੀ ਇਸ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈ ਸਕਣਗੀਆਂ।

ਕੁਦਰਤ ਸਾਨੂੰ ਸਿਰਫ ਜੀਵਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ, ਬਲਕਿ ਸਾਨੂੰ ਧੀਰਜ, ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਪਾਠ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਗੁਰੂ ਵਾਂਗ ਸਾਡਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਜੋਤੀ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ

ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਢ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੰਪਨੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 17 ਕਰੋੜ ਦੇ ਲਗਪਗ ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਵਰਤੋਂ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਰੱਖਣ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਕਾਢ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਵੀ ਅਪਡੇਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਟੈਲੀਫੋਨ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਸ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਕਾਲ ਉੱਤੇ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਾਂ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਸੀ ਫਿਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਟਨਾਂ ਵਾਲੇ ਫੋਨ ਆਏ ਉਸ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਐੱਸ. ਐੱਮ. ਐੱਸ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਾਂ ਅਤੇ ਹੁਣ ਮਾਰਕਿਟ ਵਿੱਚ ਐਨਡਰਾਇਡ ਫੋਨ ਆ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਤੱਕ ਦੇ ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਉੱਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਐੱਸ. ਐੱਮ. ਐੱਸ, ਈ-ਮੇਲ, ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਵਰਗੀਆਂ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। 3-ਜੀ ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਉੱਤੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਇਸ ਅਨੋਖੀ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਢ ਦੇ ਜਿੱਥੇ ਅਨੇਕਾਂ ਲਾਭ ਹਨ ਉੱਥੇ ਇਸ ਦੀ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਨੁਕਸਾਨਦਾਇਕ ਹੈ।

ਮੋਬਾਇਲ ਦੇ ਲਾਭ

- **ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਅਤੇ ਸਸਤਾ ਸਾਧਨ:-** ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਅਤੇ ਸਸਤਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਤੇ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਟੈਲੀਫੋਨ ਐਕਸਚੇਂਜ ਜਾਂ ਪੀ. ਸੀ. ਓ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਬੈਠਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਮੋਬਾਇਲ ਉੱਤੇ ਅਸੀਂ ਘਰ ਬੈਠੇ ਹੀ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਚਾਹੀਏ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।
- **ਵਪਾਰ ਦਾ ਵਧੀਆ ਸਾਧਨ:-** ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਰਾਹੀਂ ਵਪਾਰੀ ਲੋਕ ਘਰ ਬੈਠੇ ਹੀ ਲੱਖਾਂ-ਕਰੋੜਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਚੋਖਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਉੱਨਤੀ ਵੀ ਹੋਈ ਹੈ।
- **ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਲਾਭ:-** ਮੋਬਾਇਲ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਖੁਫੀਆ ਏਜੰਸੀਆਂ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਏ ਹਨ। ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਮੁਜ਼ਰਮਾਂ ਕੋਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕਿਸ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਹਨ ਪੁਲਿਸ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਥਹ ਟਿਕਾਣੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- **ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਭ:-** ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸਾਬਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਹੱਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮੋਬਾਇਲ ਦੀਆਂ ਹਾਨੀਆਂ

- **ਸਮਾਜ ਵਿਰੋਧੀ ਅਨਸਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਾਰਦਾਤਾਂ:-** ਸਮਾਜ ਵਿਰੋਧੀ ਅਨਸਰਾਂ ਨੇ ਮੋਬਾਇਲ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਚੋਖਾ ਲਾਭ ਕਮਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਲੁੱਟਾਂ-ਖੇਹਾਂ, ਚੋਰੀਆਂ, ਅਗਵਾ ਜਿਹੀਆਂ ਵਾਰਦਾਤਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਬੁਲੰਦ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੱਲ ਕੀ! ਮੋਬਾਇਲ ਦੀ ਗਲਤ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ ਮਾੜਾ ਅਸਰ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- **ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਦਾ ਪਸਾਰ:-** ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਇਸ ਉੱਤੇ ਪਿਆਰ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਅਸ਼ਲੀਲ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਵੀਡੀਓ ਕਲਿੱਪਸ, ਐੱਸ.ਐੱਮ.ਐੱਸ ਆਦਿ ਭੇਜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਗਲਤ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।
- **ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ:-** ਮੋਬਾਇਲ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਕਾਰ, ਸਕੂਟਰ, ਮੋਟਰਸਾਇਕਲ ਚਲਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਮੋਬਾਇਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕਈ ਬੇਕਸੂਰ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਕੀਮਤੀ ਜਾਨਾਂ ਗੁਆ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਨਿੱਤ ਦਿਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਸਮਝਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੋਬਾਇਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਟ੍ਰੈਫਿਕ ਸਮੱਸਿਆ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਜਟਿਲ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।
- **ਸਿਹਤ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ:-** ਮੋਬਾਇਲ ਉੱਤੇ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਸਿਹਤ ਦਾ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰੇਡੀਓ ਫਰੈਕੁਐਂਸੀਜ਼ ਕਿਰਨਾਂ ਕੰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਬੁਰਾ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਸਕ੍ਰੀਨ ਉੱਤੇ ਵੇਖਣ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਰਤੀ ਯਾਦਵ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਆਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ

ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਫੈਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਾਣੀ ਦੇ ਸਰੋਤ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਹੈ ਜਿਸ ਵੱਲ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਘੱਟ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹੈ ਆਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ। ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਨਿੱਤ ਵੱਧ ਰਹੀ ਵਾਹਨਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਜਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਰਨ ਅਤੇ ਬੱਸਾਂ ਆਦਿ ਵੱਡੇ ਵਾਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਨ-ਪਾੜਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਹਾਰਨ, ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਦੇ ਸਾਇਰਨ, ਜੈਨਰੇਟਰਾਂ ਦੀ ਸਿਰ ਖਾਣੀ ਆਵਾਜ਼, ਧਾਰਮਕ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਵੱਜਦੇ ਸਪੀਕਰਾਂ ਦੀ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼, ਇਸ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਚੋਖਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੇਰ (ਆਵਾਜ਼) ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਤੀਖਣਤਾ (Intensity) ਤੋਂ ਮਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਇਕਾਈ ਡੈਸੀਬਲ ਹੈ। ਡੈਸੀਬਲ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਇਕਾਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਕੰਨ ਸੁਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵੈਸੇ 33 ਕੁ ਡੈਸੀਬਲ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਮਨੁੱਖੀ ਕੰਨ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ 50-55 ਡੈਸੀਬਲ ਦੀ ਹੱਦ ਹੈ।

ਆਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ, ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੌਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਵਾਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਜੈਨਰੇਟਰ ਬਿਨਾਂ ਰੋਕ ਦੇ ਚਲਦੇ ਹੋਣ, ਬੱਸਾਂ ਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹਾਰਨ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਵੱਜਦੇ ਹੋਣ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਕੰਨਾਂ 'ਤੇ ਪੈਣ ਨਾਲ ਬੇਲੇਪਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਖੂਨ ਦਾ ਵਹਾਅ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਣ ਵਧਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਪੈ ਜਾਣ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਗਾਤਾਰ ਰੌਲਾ ਰੱਪਾ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਖੂਨ ਵਿਚ ਕਲੈਸਟਰੋਲ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਨਾੜੀਆਂ ਸੁੰਗੜ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਥੇ ਆਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਸਿਹਤ ਦੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮਿਆਰਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪਲੀਤ ਹੋਣਾ, ਜਲ, ਹਵਾ ਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਖ਼ਤਰੇ ਦੀ ਘੰਟੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਡਰਦਾ ਪੁਲੀਸ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਦੁਖੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਅਣਚਾਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕੁਝ ਸੁਝਾਅ:

1. ਆਪਣੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਘਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਫੈਕਟਰੀਆਂ, ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ, ਬੱਸ ਅੱਡਿਆਂ, ਮੰਦਰ, ਗਿਰਜੇ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਬਣਾਓ।
2. ਘਰ ਤੋਂ ਗਲੀ ਵੱਲ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਵਾਲੀਆਂ ਖਿੜਕੀਆਂ, ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਤੇ ਰੋਸ਼ਨਦਾਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋਵੇ।
3. ਫਰਸ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਦਰੀਆਂ ਜਾਂ ਜੂਟ ਦੇ ਮੈਟਸ ਵਿਛਾ ਕੇ, ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਜੁੱਤੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
4. ਰੇਡੀਉ, ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ, ਟੇਪਰਿਕਾਰਡਰ ਸਦਾ ਘੱਟ ਆਵਾਜ਼ 'ਚ ਚਲਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
5. ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਬੋਲਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
6. ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਵੱਜ ਰਹੇ ਸਪੀਕਰਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਪੀਕਰਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸਥਾਨ ਦੀ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਤੱਕ ਹੀ ਰਹੇ।
7. ਗੱਡੀਆਂ 'ਚ ਲੱਗੇ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਹਾਰਨ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਬੰਦ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
8. ਹਸਪਤਾਲਾਂ, ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕੰਨ ਪਾੜਵੇਂ ਹਾਰਨ ਵਜਾਉਣ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲੱਗਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਜੇ ਫਿਰ ਵੀ ਕੋਈ ਇਸ 'ਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜਾਂ ਸ਼ੇਰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਘਟਾਉਣ 'ਚ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਖਿਲਾਫ਼ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਐਕਟ 1956 ਦੀ ਧਾਰਾ 3/5 ਤਹਿਤ ਬਣਦੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਵੇਗੀ। ਸੋ ਆਉ। ਆਪਾਂ ਸਾਰੇ ਰਲ ਕੇ ਆਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਘਟਾਉਣ 'ਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਿੱਸਾ ਪਾਈਏ।

ਉਪਾਸਨਾ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਘਰ ਦਾ ਸਿੰਗਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ

ਕਿਤਾਬਾਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲਾ ਗਿਆਨ ਬਹੁਮੱਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇ 'ਪੁਸਤਕ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਿੰਗਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੰਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਵੱਸ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।' ਕਿਤਾਬ ਜਾਂ ਪੁਸਤਕ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਬਦਲਾਅ ਆਏ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਜਿਉਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤਰੀਕੇ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਤਾਬਾਂ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਚੰਗੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬੀਤੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਵਧੀਆ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਸੂਲ ਹਮਜ਼ਾਤੇਵ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ, 'ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਜਾਤੀ ਉਸ ਆਦਮੀ ਵਰਗੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਤੇ ਪੱਟੀ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਵੇ।' ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, 'ਜੇਕਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪਾਗਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ।' ਕਿਤਾਬਾਂ ਬਾਰੇ ਗੰਗਾਧਰ ਤਿਲਕ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਬੜੇ ਖੂਬ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, 'ਮੈਂ ਨਰਕ ਵਿੱਚ ਵੀ ਚੰਗੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਸਵਰਗ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ।' ਪਰ ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵੀ ਲੋਕ ਘੱਟ ਹੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ।

ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਸਲ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਰਾਹ ਹੈ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਰੰਗ ਅਤੇ ਨੀਰਸ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਵੇਂ ਫੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਰੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕੋਈ ਬਾਗ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਘਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਰੁੱਖ ਪੰਛੀਆਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ। ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਕਿਤਾਬ ਸਾਡੀ ਮਿੱਤਰ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਰਾਹ ਦਸੇਰਾ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਚੰਗੀ ਪੁਸਤਕ ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਖਰੀਦਕੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਦੀ ਤਾਜ਼ਗੀ ਲਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ:

1. ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੁੱਖੇ ਨਹੀਂ ਮਰਨ ਦਿੰਦੀਆਂ।
2. ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਬੁਰੇ ਵਕਤ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀਆਂ।
3. ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇ ਕੋਈ ਕਰਜ਼ਾਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕਰਜ਼ਾ ਲਹਿੰਦਾ ਜਰੂਰ ਹੈ।
4. ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
5. ਜਿਹੜੀ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਰਜਿਆ ਜਾਏ, ਸਮਝੋ ਉਹ ਐਸੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ ਜੋ ਵਰਜਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਕੱਚੇ ਪਿੱਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ।
6. ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਸਲ ਚ ਲੁਕ ਲੁਕ ਕੇ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਕੁਝ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
7. ਕਿਤਾਬਾਂ ਟੀਵੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੀਆ ਮਾਧਿਅਮ ਹਨ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੁਨੀਆਂ ਸਿਰਜ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੁੰਦੇ ਹੋ।
8. ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਤੁਸੀਂ ਹਰ ਉਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸਦੀ ਅਸਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਘਾਟ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਹਰ ਉਹ ਸੁੱਖ ਕਲਪਨਾ ਵਿੱਚ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜੋ ਅਸਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ।
9. ਕਿਸੇ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਅਸਲ ਚ ਉਹ ਕਿਤਾਬ ਕਦੇ ਪੜ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।
10. ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਸੀਂ ਦੇ ਹੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲੱਭਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਿਲਿਆ ਹੋਏ ਜਾਂ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਬਿਲਕੁੱਲ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਹੋਏ।

ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਤਕਨੀਕ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਪਰ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਤਕਨੀਕੀ ਉਪਕਰਨ ਦੇ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਸਹੀ ਤੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਮੁਕੰਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਲਾਕੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਫੇਸਬੁੱਕ, ਟੂਟਸਐਫ, ਇੰਸਟਾਗ੍ਰਾਮ ਆਦਿ ਸੋਸ਼ਲ ਸਾਈਟਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਾਂ ਹੁਣ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਹਰ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਮਨੁੱਖ ਘਰ 'ਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸੰਜੋਅ ਕੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਕਿਤਾਬ 'ਚੋਂ ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਲਈ, ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਭੁੱਲ ਵੀ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਝੱਟ ਉਹ ਕਿਤਾਬ ਖੋਲ ਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਫਿਰ ਯਾਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਖੁਸ਼ਬੂ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਰਸਤਾ

“ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਭ ਨਾਤੇ ਕੱਚੇ,
ਕੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤ ਕਹਾਣੀ,
ਨਾਤਾ ਪੱਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਾਲਾ,
ਕਹਿ ਸਮਝਾਵੇ ਬਾਣੀ,
ਜੇੜ ਤੇੜ ਵਿੱਚ ਉਲਝੀ ਦੁਨੀਆ,

ਤੱਥ ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ,
ਬੁੱਕਲ ਵਾਲੇ ਨਾਗਾਂ ਨੂੰ ਹੀ,
ਮੁੜ-ਮੁੜ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਵੇ,

ਐਸੀ ਜੋੜੀ, ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਡੋਰੀ,
ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਲ
ਸੱਚਾ ਸੁੱਚਾ ਬੰਧਨ ਇਹੀ,
ਕੱਟੇ ਜਨਮ ਜੰਜਾਲ ।

ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਭ ਕੱਚੇ ਨਾਤੇ
ਕੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤ ਕਹਾਣੀ ।
ਨਾਤਾ ਪੱਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਾਲਾ,
ਕਹਿ ਸਮਝਾਵੇ ਬਾਣੀ ।

ਪਵਨਵੀਰ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਜੇਕਰ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦਾ ਦਿਨ ਜਾਣਦਾ

ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ 'ਚ ਭਾਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕਈ ਚੀਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਅਜੇ ਵੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ, ਕਿਵੇਂ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਹੋਣੀ ਹੈ? ਜੇਕਰ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਮਰਨ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਪਤਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੁਣ, ਸ਼ਾਇਦ ਨਹੀਂ । ਉਦੋਂ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ, ਵਰਤਾਓ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ 'ਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਜਾਣੀ ਸੀ । ਜਦੋਂ ਵੀ ਦੋ ਅਨਜਾਣ ਬੰਦੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਨਾ ਕੰਮ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੌਤ ਦਾ ਦਿਨ ਵੀ ਪੁੱਛਦੇ ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਹੀ ਦਿਨ ਮਰਨਾ ਹੈ । ਕਰਜ਼ਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਂਦਾ- "ਜਨਾਬ ਤੁਸੀਂ ਮਰਨਾ ਕਦੋਂ ਹੈ ?"

ਮੌਤ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਘਰ ਵਿਆਹ ਵਰਗੀ ਰੌਣਕ ਹੁੰਦੀ । ਕੁੱਝ ਕਰਜ਼ਾ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹੁੰਦਾ । ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੂਟ ਅਤੇ ਪਗੜੀਆਂ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਫੋਨ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵੱਜਦੀ "ਹੈਲੋ ! ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਯਾਰ, ਮੈਂ ਮੁਆਫੀ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਮੌਤ ਦੀ ਰਸਮ 'ਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਫੋਨ 'ਤੇ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰ ਲਵਾਂ । ਤੂੰ ਘਬਰਾਈਂ ਨਾ ਮੈਂ ਵੀ ਬਸ ਅਗਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਮਰ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਚੰਗਾ ਉਹ ਸੂਟ ਤੇ ਪੱਗੜੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕੋਲੋਂ ਭਿਜਵਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਰੱਖ ਲੈਣਾ । ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਮਰਨ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੋਂ ਦਰੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ । ਕੁਝ ਉਸ ਲਈ ਅਰਥੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਟਾ ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਕਿ ਕਿਤੇ ਉਹ ਚੁੱਕਣ 'ਚ ਭਾਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ । ਬੱਚੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ ਦੌੜ ਕੇ ਕਾਰਜ਼ਾਤ ਤੇ ਸਹੀ ਪੁਆਉਂਦੇ ।

ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਦਾਖਲਾ ਫਾਰਮਾਂ 'ਤੇ ਜਨਮ ਮਿਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਰਨ ਦੀ ਤਿਥੀ ਦਾ ਕਾਲਮ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਫਾਰਮ ਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ 'ਚ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਾਖਲਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ । ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਮਰਨ ਦਾ ਦਿਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਅਧਿਆਪਕ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ, "ਗੁੱਡ ਮਾਰਨਿੰਗ ਸਰ, ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਤੁਸੀਂ ਅਗਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਮਰਨਾ ਹੈ ।" ਸਰ, "ਹਾਂ, ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ?" ਵਿਦਿਆਰਥੀ, "ਸਰ, ਇੱਕ ਬੇਨਤੀ ਸੀ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਮਰ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ ਪਰ ਚੰਗੇ ਨੰਬਰਾਂ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਪਾਸ ਤਾਂ ਕਰ ਜਾਓ ।" ਸਰ ਕਹਿੰਦਾ, "ਮੈਂ ਸੋਚਾਂਗਾ, ਮੈਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ।" ਜੇਕਰ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਹਿੰਦੇ: 'ਅਜਿਹਾ ਅੜੀਅਲ ਅਧਿਆਪਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ, ਮਰਦਾ ਮਰ ਗਿਆ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ।'

ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ 'ਚੋਂ ਨਾ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਤਬਦੀਲੀ ਜ਼ਰੂਰ ਆ ਜਾਣੀ ਸੀ । ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਫਲਾਣੇ ਦਿਨ ਮਰਨਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ 'ਚ ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ, ਕੁਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦਾ । ਆਪਣੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਉਹ ਸਾਰਥਕ ਤੇ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ।

ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਪਾਕ ਪਵਿੱਤਰ ਰੂਹ...

ਇੱਕ ਪਾਕ ਪਵਿੱਤਰ ਰੂਹ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ, ਨਾ ਕੰਮ ਆਸਾਨ ਜਿਹਾ।

ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਤੇਰੇ ਹੋਊ, ਤੂੰ ਤਾਂ ਵੀ ਅਣਜਾਣ ਜਿਹਾ।

ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੀਆਂ, ਉਹ ਕਿੱਧਰੋਂ ਕਿੱਥੋਂ ਕਿਉਂ ਆਈਆਂ? ਉਹ ਧੁਰ ਦਰਗਾਹੋਂ ਆਈਆਂ ਨੇ।

ਉਹ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਜਾਈਆਂ ਨੇ ਉਹ ਪਾਪ ਨੂੰ ਪੁੰਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਰੱਖਦੇ ਨੇ।

ਉਹਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਝੁੱਠ ਫਰੋਬ ਤਾਂ ਅੱਖ ਵੀ ਨਾ ਚੱਕਦੇ ਨੇ।

ਉਹਦਾ ਹਰ ਇੱਕ ਬੋਲ ਐਸਾ ਜੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਦਲ ਦੇਵੇ, ਉਹ ਇੱਕੋ ਅਰਦਾਸ ਨੇ ਕਰਦੀਆਂ।

ਰੱਬ ਸਭ ਨੂੰ ਦੇਵੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੀ ਛੋਟਾ ਕੀ ਵੱਡਾ ਸਭ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ

ਉਹਦਾ ਹਰ ਇੱਕ ਬੋਲ ਸੱਚਾ ਜੇ ਵੀ ਮੁੱਖ ਚੋਂ ਕਰੇ।

ਰਮਜ਼ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਈ ਜਨਮ ਗਏ, ਉਹਦੇ ਅੱਗੇ ਮੌਤ ਵੀ ਝੁਕਦੀ ਜਮ ਤਾਂ ਦੂਰ ਰਹੇ।

ਉਹ ਹੱਸਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਸਾਰੀ ਹੱਸਦੀ ਏ, ਇਹ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਗੱਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੱਸਦੀ ਏ।

ਇਹ ਉਹ ਰੂਹਾਂ ਜੋ ਕੁੱਲ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਰ ਦੇਣ, ਇਹ ਕਲ ਕਲੇਸ਼ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪਲ ਵਿੱਚ ਮਾਰ ਦੇਣ।

ਇਹ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚਾਨਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਤਾਪ ਰੱਖਦੇ ਨੇ

ਇਹ ਆਪਣੇ ਮਸਤਕ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦਾ ਜਾਪ ਰੱਖਦੇ ਨੇ, ਇਹ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪਲ ਵਿੱਚ ਰੋਕ ਸਕਦੇ।

ਏਕਜੋਤ ਸਿੰਘ

ਐਮ.ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਮੇਰੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ

ਸਵਾਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੌੜੀ ਹੈ ਜਾਂ ਮਿੱਠੀ, ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਮੇਰੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ।

ਸੱਚ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦੀ ਗੁਰਬਾਣੀ 'ਚ, ਸੁੱਚੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਸੁੱਚੀ ਮਾਲਾ ਮੇਰੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ।

ੴ ਤੋਂ ਲੈ ਅਠਾਰਾਂ ਦਸ ਬੀਸ ਤੱਕ ਦਾ, ਸੋਹਣਾ ਤੇ ਪਾਕ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੰਦੀ ਮੇਰੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ।

ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈਏ,

ਪੰਜ-ਆਬ ਦੀ ਰੂਹ ਦਾ ਰੰਗ ਰੰਗਣ ਵਾਲੀ ਮੇਰੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ।

ਇਹ ਇਕੱਲੀ ਜੁਬਾਨ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਸੋਚ ਵੀ ਬੋਲਦੀ ਹੈ ਪੰਜਾਬੀ।

ਨਿਰੂਪਾ ਪਿਆਰ- ਮੁਹੱਬਤ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਗਿਲੇ ਸ਼ਿਕਵੇ ਸਿੱਖਾਉਣ ਵਾਲੀ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ।

ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਜੇ ਅਨਮੋਲ ਦਾਤ ਹੈ ਇਹ, ਅਗਾਂਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦਈਏ ਗੁਰੂਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ।

ਸੋਹਣੀ ਮੁਹਾਰਨੀ ਦੀ ਰਾਣੀ ਜੁੱਗ-ਜੁੱਗ ਜੀਵੇ, ਖੇੜੇ 'ਚ ਰਹੇ ਸਦਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ।

ਪਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ

ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਪੁੱਤਰੀ, ਗੁਰੂ ਪਤਨੀ, ਗੁਰੂ ਮਾਂ, ਗੁਰੂ ਦਾਦੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਪੜਦਾਦੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਅੱਠ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ। ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸੇਵਾ, ਸਿਦਕ, ਸੰਜਮ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਨ। ਉਹ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਜਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਜਾਂ ਫਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿ ਕੇ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸੇਵਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਿਸਾ ਬਣ ਚੁਕਿਆ ਸੀ।

ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਤੀਜੇ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਤੇ ਚੌਥੇ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਤੇ ਚਲਾਏ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤਾਰੀਖਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ

ਪਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਲਗਭਗ ਸੰਨ 1535 ਵਿਚ ਤੀਜੇ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਮਨਸਾ ਦੇਵੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਅਧਿਆਤਮਕ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਤਨ-ਮਨ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਬੀਬੀ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ 'ਚ ਵੀ ਕੋਈ ਘਾਟ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਵਲੋਂ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰ ਗੱਦੀ ਸੌਂਪ ਕੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਦੇ ਪਤੀ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦਿਹਾਂਤ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੀ ਨਾਨੀ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਖੇ ਬਾਉਲੀ ਦੀ ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਤਾ ਮਨਸਾ ਦੇਵੀ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਭਾਨੀ ਵਰ ਜੋਗ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਲੜਕਾ ਤਲਾਸ਼ ਕਰੋ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਭਾਨੀ ਵਾਸਤੇ ਲੜਕਾ ਕੈਸਾ ਹੋਵੇ? ਅਚਾਨਕ ਜੇਠਾ ਜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਵੇਖ ਕੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਲੜਕਾ ਇਸ ਵਰਗਾ ਸੇਵਾ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਵਰਗਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਜੋਗਾਂ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੀ ਇਥੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਤੇ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਿਆਹ ਉਪਰੰਤ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਨੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਕਦੀ ਕੋਈ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇੱਕ ਸੱਚੇ ਸੇਵਕ ਵਾਂਗ ਹੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਮਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਆਪ ਦੇ ਘਰ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ, ਮਹਾਂਦੇਵ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ।

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰੀਕੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸੋਢੀ ਹਰਿ ਦੁਆਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਹਿਬ ਰੁਕੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡਾ ਜੇਠਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਜਵਾਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਹਰ ਥਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਆਏ ਕਿ ਜੇਠੇ 'ਤੇ ਹੱਥੀ ਛਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਕੁਝਮਾਚਾਰੀ ਵਜੋਂ ਆਦਰ ਮਾਣ ਮਿਲੇਗਾ ਪਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਤਾਂ, “ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਇਕੋ ਪਿਆਰ ਗੁਰ ਮਿਤਾਂ ਪੁਤਾਂ ਭਾਈਆਂ॥” ਵਾਲਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੀ ਵਰਤਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਓਥੇ ਆਮ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਸਿਰ ਤੇ ਟੋਕਰੀਆਂ ਢੇਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਵਾਈਆਂ ਭਾਈਆਂ ਵਾਲਾ ਵਰਤਾਰਾ ਕੋਈ ਨਾ ਦਿਸਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਜੇਠੇ ਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਬੋਲਣ ਲਗ ਪਏ ਕਿ ਜੇ ਤੂੰ ਟੋਕਰੀ ਢੇਅ ਕੇ ਹੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣੀ ਸੀ ਤਾਂ ਸਗੁਰਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ! ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਮਿਹਨਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ”। ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਬਚਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਲਾਹਮਾ ਦੇ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ, “ਜੇ ਸਾਡੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਦੁਨਿਆਦਾਰੀ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸਿਆਣੇ ਬਿਆਣੇ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਜਵਾਈ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਾਂਗ ਟੋਕਰੀ ਢੇਣ 'ਤੇ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ!” ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਪੁਰਖਾ, ਇਹ ਟੋਕਰੀ ਨਹੀਂ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਦਾ ਛਤਰ ਹੈ।” ਪਰ ਉਹ ਭੋਲੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਕੀ ਜਾਨਣ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਨੂੰ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫ ਕਰ ਦਿਉ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਦਾ ਲਾਹੌਰੀ ਸ਼ਰੀਕਾ ਇਕ ਰਾਤ ਰਹਿ ਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਉਧਰ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਜੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਸਮਝ ਕੇ ਤਨੋ-ਮਨੋ ਹੋ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਸਵੇਰੇ ਉਠ ਕੇ ਪਾਣੀ ਗਰਮ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਉਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੀ ਉਮਰ ਕਾਫੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੇਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਵੀ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਦੋਨੋਂ ਜਵਾਈ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਅੱਟੁਟ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਦਕ, ਹੁਕਮ ਪਾਲਣਾ ਤੇ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਰਹਿਣਾ ਕੁਝ ਵਖਰਾ ਹੀ ਸੀ।

ਇਕ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਜਵਾਈ ਭਾਈ ਰਾਮਾ ਦੇਵਾਂ ਨੂੰ ਥੜ੍ਹਾ ਬਣਾ ਕੇ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਸਤਿ ਬਚਨ ਕਹਿ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਮੁਤਾਬਿਕ ਥੜ੍ਹੇ ਬਣਾਏ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਦਕ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਲੈਣ ਲਈ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਢੁਆ ਦਿੱਤੇ ਕੀ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਰਾਮਾ ਜੀ ਨੇ 2-3 ਵਾਰੀ ਥੜ੍ਹੇ ਢਾਹੁਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਬੁੱਢੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ਬਣਾਉਣ ਤੇ

ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਸਾਂ ਕੀ ਹਿਦਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਥੜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਆਖਿਆ ਸੀ ਉਂਵੇਂ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਿਰਫ ਮੁਸਕਰਾਏ, ਕਿਹਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਹਰ ਵਾਰੀ ਬੜੇ ਸਿੱਦਕ ਤੇ ਹਲੀਮੀ ਨਾਲ ਥੜ੍ਹਾ ਤੋੜਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸੇ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਫਿਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਨਜਾਣ, ਭੁਲਣਹਾਰ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਮਤ ਵਾਲਾ ਕਿਹਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਗਲਤੀ ਦੀ ਖਿਮਾ ਮੰਗੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਭਾਈ ਜੇਠੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਲਗਨ ਦੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਲੰਗਰ ਦੀ ਜਾਂ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਜਾਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਜਦੋਂ ਵਕਤ ਆਇਆ ਗੁਰਗੱਦੀ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਨੂੰ 'ਸ਼ਹੀਦ ਪਰਿਵਾਰ' ਦੀ ਜਣਨੀ ਕਰਕੇ ਵੀ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਰਤਾਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ, ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ, ਉਥੇ ਹੀ ਹਿੰਦ ਦੀ ਚਾਦਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਆਪ ਦੇ ਪੜ੍ਹਪੋਤੇ ਸਨ ਤੇ ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਬੇਅੰਤ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਆਪ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਭ-ਲਾਲਚ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਪਰ ਸਨ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਾਦੇ ਵਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ, ਗਹਿਣਿਆਂ ਦੀ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਹਿਸ਼ ਸੀ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਪਾਏ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਸੀਸ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਜਾਂ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਬਲਿਕ ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਅਸੀਸ ਦਿੰਦੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ 1580 ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ 18 ਸਾਲ ਕੋਹੜੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ 9 ਅਪਰੈਲ, 1598 ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ। ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਖੂਹ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਯਾਦਗਾਰ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਵਨ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਕੋਹੜੀਆਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਆਦਿ ਛਕਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਕਮ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਸੱਚੀਆਂ ਗੱਲਾਂ

- ਜੇ ਅਸੀਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪਾਲਾਂਗੇ ਤਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਾਲੀ ਹੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣਗੀਆਂ।
- ਬਹੁਤ ਅਮੀਰ, ਤਾਕਤਵਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੰਦੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ, ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਬਦਨਾਮ ਵਿਅਕਤੀ, ਤਰਕਸੰਗਤ ਸੋਚ ਦੇ ਧਾਰਣੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।
- ਨੀਵੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉੱਠੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ, ਵੱਡੇ ਬਣਨ ਦੀ ਕਾਹਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀਆਂ ਵੇਲੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਸੁਣਨੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।
- ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿੱਖਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਨਾ ਕਰੋ, ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਬਕ ਸਿੱਖਾਏ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ, ਸਿੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
- ਜੇ ਕਿਸੇ ਤੇ ਹੱਸਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ।
- ਪਿਆਰਾ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਭ ਕੁੱਝ ਜਾਣਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਪਰੰਪਰਾ, ਪਰਿਵਾਰਤਨ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ, ਅਸੀਂ ਜਿਉਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਏ, ਮਰਨ ਵੀ ਆਏ ਹਾਂ।
- ਉਦਾਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਨਿਆਂ-ਪੂਰਣ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਹਨੇਰੀਆਂ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿਚ, ਨਵੇਂ ਯੁਗਾਂ ਦੇ ਦਿਸ ਹੱਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਗੁੱਸਾ ਕਦੇ ਵੀ ਦਲੀਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜਦੋਂ ਦਲੀਲ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਗੁੱਸਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਤਾਕਤਵਰ ਵਿਅਕਤੀ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਤਾਕਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਧਰਮ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਦੁੱਖ ਸਹਿਣ ਦੀ ਜਾਂਚ ਸਿੱਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਜਾਣੋ, ਗੜਵੀ ਵਿਚ ਬਾਲਟੀ ਨਹੀਂ ਉਲਟਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ।
- ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਨਾਲ, ਉਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ਜੇ ਅਚਾਨਕ ਬਹੁਤ ਧਨ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਤਨਾ ਕੁ ਹੀ ਬਚਦਾ ਹੈ, ਜਿਤਨੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਪ੍ਰਸੰਸਾਯੋਗ ਚਰਿੱਤਰ, ਨੀਵੇਂ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਉਸਰਦਾ, ਇਸ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਸਿਰਜਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਅਜੇ ਤਕ ਕੋਈ ਵੀ ਸਬੱਬ ਨਾਲ ਅਤੇ ਅਚਾਨਕ ਸਿਆਣਾ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ।
- ਕਿਸਾਨ ਕੋਲ ਜ਼ਮੀਨ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਧਨ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਨਹੀਂ; ਮਹਾਜਨ ਕੋਲ ਪੈਸਾ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜ਼ਮੀਨ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਬਿੰਬ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ

ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਧਾਰਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਉੱਚ-ਕੀਮਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਸੱਚ ਦਾ ਮਾਰਗ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਾਂਝਾ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਸਤਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੁਦਰ ਸਮੇਤ ਇਸਤਰੀ ਲਈ ਵੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਉੱਚ-ਕੀਮਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ, ਜਿੰਨਾਂ ਕਿ ਮਰਦ ਕੋਲ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਜੋ ਬਿੰਬ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਤਹਿਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

• ਗ੍ਰਿਹ ਹੀ ਮਾਹਿ ਉਦਾਸ • ਸੁਹਾਗਣ (ਸਬਦ ਰਤੀਆ ਸੁਹਾਗਣੀ) • ਧੰਨ ਜਨਨੀ • ਗੁਣਵੰਤੀ • ਸੁਹਵੀ • ਖਰੀ ਨਿਮਾਣੀ • ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਵ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਵਿਚ ਹੀ ਸੇਵਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕੇ, ਮੇਹ ਨੂੰ ਜਾਲ ਕੇ, ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਵਿੱਚ ਉਦਾਸ ਰਹਿ ਕੇ ਜੇਕਰ ਸੱਚ ਤੇ ਸੰਜਮ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਖੇੜਾ ਉਪਜਦਾ ਹੈ, ਮਨ ਜਿਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

ਮਨ ਰੇ ਗ੍ਰਿਹ ਹੀ ਮਾਹਿ ਉਦਾਸੁ ॥ ...
ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਮਨੁ ਜੀਤਿਆ ਗਤਿ ਮੁਕਤਿ ਘਰੈ ਮਹਿ ਪਾਇ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, 26)

ਮਨਮੁਖਿ ਸਬਦੁ ਨ ਜਾਣਈ ਅਵਗਣਿ ਸੇ ਪ੍ਰਭੁ ਦੁਰਿ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ੩੬)

ਪਰੰਪਰਕ ਸੱਤਾ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਉਚੀ-ਨੀਵੀਂ ਉਸ ਦੀ ਜਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕਿਹਾ ਜਿਵੇਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਤੀ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਉੱਚੀ ਅਤੇ ਸ਼ੁਦਰ ਜਾਤੀ ਦੀ ਨੀਵੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹਰਮਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਾਣੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੁਲਾਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇਸਤਰੀ ਨੀਵੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਜਿਸ ਇਸਤਰੀ ਕੋਲ ਗੁਣ ਹਨ ਉਹ ਉੱਚੀ ਹੈ ਅਤੇ ਔਗੁਣਵੰਤੀ ਉਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਗੁਣ ਨਹੀਂ।

ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਿੰਗਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ 'ਸੁਹਵੀ' ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੂਪਕ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਸੰਵਾਰ ਨਿਮਾਣੀ ਹੋ ਕੇ ਚਲਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਛੜੇ ਸਮਾਜਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਰੂਪਕ ਨੂੰ ਨੀਵੇਂ ਅਰਥ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ ਹੈ:

ਸੁਹਵੀਏ ਨਿਮਾਣੀਏ ਸੇ ਸਹੁ ਸਦਾ ਸਮਾਲਿ ॥ ਨਾਨਕ ਜਨਮੁ ਸਵਾਰਹਿ ਆਪਣਾ ਕੁਲੁ ਭੀ ਛੁਟੀ ਨਾਲਿ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ੭੮੫)

ਪਰੰਪਰਕ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਿਮਾਣੀ- ਨਿਤਾਈ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ-ਵਿਹੁਣੇ ਮਨੁੱਖ ਖਰੇ ਨਿਮਾਣੇ ਹਨ, ਨਾ ਕਿ ਔਰਤ। ਪਰੰਪਰਕ ਸਮਾਜਾਂ ਨੇ ਵਿਆਹ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਬੱਝੇ ਮਰਦ- ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਧਨ-ਪਿਰ ਜਾਂ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅੰਦਰਲੀ ਜੋਤਿ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ 'ਧਨ-ਪਿਰ' ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵੀਂ ਮੌਲਿਕ ਅਤੇ ਅਗਾਂਹ ਵਧੂ ਧਾਰਨਾ ਹੈ:

ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ ਧਨ ਪਿਰੁ ਕਹੀਐ ਸੋਇ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ੭੮੮)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਆਦਰ, ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਮਰਿਆਦਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮਾਤਾ, ਸਾਥੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਭਿੰਨ ਅੰਗ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਕਰਨਾ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ, ਪਰਦਾ ਪ੍ਰਥਾ, ਬਾਲ ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵਿਹਾਰਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਉੱਚ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੰਜੀਆਂ ਅਤੇ ਪੀੜੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸੌਂਪ ਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਚੌਖਟ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸੇਵਾ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਦੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਵੀਂ ਪਛਾਣ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ।

ਜਸਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ: ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਧਿਐਨ/ ਅਧਿਆਪਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਔਨਲਾਈਨ ਸਰੋਤ

ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਧਨ ਸਿਰਫ਼ ਸੰਚਾਰ ਜਾਂ ਮਨੋਰੰਜਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਹ ਤਕਨੀਕੀ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਔਨਲਾਈਨ ਸਰੋਤ, ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਖੋਜਕਾਰਾਂ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਯੋਗ ਅਤੇ ਸੁਖਾਲਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚਲੀ ਬਾਣੀ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ ਅਤੇ ਸਾਫਟਵੇਅਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੋੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਗੌਰਵਮਈ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਧਾਰਾ ਰਾਹੀਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਖੇਤਰੀ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਟਦੀ ਹੈ।

ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਸਰਲ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਲਈ ਪੇਥੀਆਂ ਜਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਉੱਥੇ ਹੁਣ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਰਾਹੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ, ਟੀਕੇ, ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅਦਬ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ਾਂ-ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਸਰਚ ਇੰਜਣਾਂ, ਡਾਟਾਬੇਸ, ਅਤੇ ਮਲਟੀਮੀਡੀਆ ਸਮੱਗਰੀ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁਖਾਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਲਈ ਇਹ ਔਨਲਾਈਨ ਸਰੋਤ ਇੱਕ ਮਾਧਿਅਮ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਿੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ ਸਗੋਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਕੀਰਤਨ, ਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਡਿਜੀਟਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ iGurbani ਐਪ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਾਣੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। Gurbani Searcher ਐਪ ਅਤੇ SikhiToTheMax ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਡੀਓ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਵੀ ਹੈ। ਕਈ ਹੋਰ ਵੈੱਬ ਅਤੇ ਡੈਸਕਟਾਪ ਸਾਧਨ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਦਦਗਾਰ ਸਾਬਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇੰਟਰਨੈੱਟ 'ਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ ਜਿਵੇਂ sriग्रन्थ.org, Ik13.com, sgpc.net, ਅਤੇ sikhnet.com ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ 'ਤੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ, ਕੀਰਤਨ, ਕਥਾਵਾਂ, ਵੀਡੀਓ ਅਤੇ ਆਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀ ਵੀ ਮੁਫ਼ਤ ਉਪਲਬਧ ਹੈ ਜੋ ਖੋਜਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਲਈ ਬੇਹੱਦ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ। ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲਿਪੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਚੋਣ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਵਿਕਲਪ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਖੋਜਕਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ, ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿੱਚ ਅਸਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਰਚ ਇੰਜਣ ਅਤੇ ਡਾਟਾਬੇਸ ਸਿਸਟਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਖੋਜ-ਕਰਤਾ ਸ਼ਬਦ, ਤੁਕ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਖੋਜ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। panjabialochana.com ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਲੇਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਵਿਗਾਰਕ ਪੱਖਾਂ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵੱਲੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਈ ਡਿਜੀਟਲ ਸਰੋਤ ਜਿਵੇਂ <https://learnpunjabi.org/> ਨੇ ਪੁਰਾਤਨ ਪੇਥੀਆਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਡਿਜੀਟਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਡਿਜੀਟਲ ਸਰੋਤਾਂ ਨੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਵੀ ਪਾਠ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਨਵੀਨ ਅਤੇ ਰੋਮਾਂਚਿਕ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾਰੀ ਦੇਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਵਰਚੁਅਲ ਰਿਆਲਿਟੀ (VR) ਅਤੇ ਐਗਮੈਂਟਡ ਰਿਆਲਿਟੀ (AR) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕ ਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਵਰਚੁਅਲ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਤਰੀਕਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਕਨੀਕ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ 3D ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੇਖਣ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ।

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਜਿਵੇਂ: X, ਫੇਸਬੁੱਕ, ਇੰਸਟਾਗ੍ਰਾਮ ਅਤੇ ਯੂਟਿਊਬ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਹੁਕਮਨਾਮਾ, ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ, ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਈਵ ਸਟ੍ਰੀਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਕੰਪਿਊਟਰ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਨੇ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਵੀਨਤਾ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ। ਔਨਲਾਈਨ ਕੋਰਸ, ਵੀਡੀਓ ਲੈਕਚਰ, ਅਤੇ ਇੰਟਰਐਕਟਿਵ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਰੁਮਾਂਚਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ <https://www.udemy.com/>, <https://www.elearnpunjabi.com/>, <https://onlinecourses.swayam2.ac.in>, ਵਰਗੀਆਂ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਸੰਬੰਧਿਤ ਔਨਲਾਈਨ ਕੋਰਸ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਜਾਂ ਨਾਮ-ਮਾਤਰ ਮੁੱਲ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, gurmatquiz.in ਵਰਗੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ 'ਤੇ 'ਸੁਪਰ-ਸੰਤ' ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹਨਾਂ ਔਨਲਾਈਨ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਚੁਨੌਤੀਆਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਭਾਵ ਕੁੱਝ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ, ਜਿਵੇਂ gurugranthdarpan.com, ਅਜੇ ਵੀ ਗੈਰ-ਯੂਨੀਕੋਡ ਫੌਂਟ ਵਰਤਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਟੈਕਸਟ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਬਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਇੱਕ ਚੁਨੌਤੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ 'ਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ੀ ਸੰਗਤ ਲਈ ਸਮਝਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਤਕਨੀਕੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੁੱਝ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ ਦੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਨੈਵੀਗੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਸਾਹਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਚੁਨੌਤੀ ਪਹੁੰਚ ਯੋਗਤਾ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਜਾਂ ਗਰੀਬ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਸੀਮਤ ਪਹੁੰਚ ਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਈਬਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਡੇਟਾ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਵੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਈ ਵਾਰ ਗ਼ਲਤ ਜਾਂ ਭ੍ਰਮਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ ਫੈਲਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਯੂਨੀਕੋਡ ਆਧਾਰਤ ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮੱਗਰੀ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਰੋਤ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਜਿਵੇਂ AI, VR/AR ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਇਹ ਚੁਨੌਤੀਆਂ ਦੂਰ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਔਨਲਾਈਨ ਕੋਰਸ, ਵੈਬੀਨਾਰ, ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ, ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਡਿਜੀਟਲ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਨਤਾ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਯੁੱਗ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਆਪਣੇ ਗੌਰਵਮਈ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਰਹੇਗੀ।

ਸ ਗਗਨਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਪੋਸਟ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਦੀ ਪੂਜਾ

ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ “ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ” ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਪੂਰਵ-ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਲ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵੀ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਸਿਰਫ ਅੰਨ-ਦਾਤਾ ਤੇ ਫਲ ਦੇਣ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਵੱਸਦੇ ਸਭ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਇਸ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਰੱਖਿਅਕ ਤੇ ਪਾਲਕ ਵੀ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਦੇਵੀ ਭਾਵ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਦੀ ਵੀ ਛੂਹ ਕੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਭਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂਜ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਮੰਦਰ, ਮਝੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਪੂਜਾ ਅਸਥਾਨ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਆਦਿ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਪਵਿੱਤਰ ਦਰਖਤ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਕੋਈ ਪੱਥਰ ਆਦਿ ਨਾਲ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇੱਥੇ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਲਈ ਸੁੱਖਾਂ ਸੁੱਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੁੱਖ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਤੇ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਉੱਪਰ ਫਲ, ਤੇਲ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਮਨਚਾਹੀ ਵਸਤੂ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦਾ ਮਾਣ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਲੋਕ ਤੇਲ ਦੇ ਜਾਂ ਦੇਸੀ ਘਿਉ ਦੇ ਦੀਵੇ ਬਾਲ ਕੇ ਉਸ ਥਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਸ਼ਰਾਨ ਜ਼ਰੂਰ ਲਗਾਉਂਦੇ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੁੱਧ ਚੋਣ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲੀਆਂ ਕੁਝ ਧਾਰਾਂ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸਾਨ ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਤੇ ਬੀਜ ਬੀਜਣ ਵੇਲੇ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਉੱਤੇ ਲੋਕ ਗੁੜ ਦੀ ਭੇਲੀ ਜਾਂ ਗੁੜ ਦੀਆਂ ਰੇੜੀਆਂ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰਦੇ — ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਵਾਢੀ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਕੁ ਬੂਟੇ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਵਜੋਂ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਲੋਕ ਨਵੇਂ ਘਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣ ਲੱਗਿਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਰੀਅਲ, ਸੰਧੂਰ, ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ, ਮੋਤੀ, ਘੋਗੇ ਤੇ ਕੌੜੀਆਂ ਆਦਿ ਮੌਲੀ ਦੇ ਧਾਗੇ ਵਿੱਚ ਪਰੇ ਕੇ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਹੁਣ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਸਨਮਾਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਸਾਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਸੰਸਕਾਰ ਹੀ ਸਾਡਾ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਤੀ ਹੀ ਸਾਡਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਅੰਨ, ਫਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅਣਗਿਣਤ ਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸਾਡਾ ਵੀ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰੀਏ।

ਸੰਜਨਾ

ਐਮ.ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗੀਤ ਅਤੇ ਲੋਕ ਜੀਵਨ

ਲੋਕ ਗੀਤ ਸਮਾਜ ਜਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹਨ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ, ਵਿਹਾਰ, ਸ਼ੌਕ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨਮੋਲ ਕਲਾਮ ਹਨ, ਜੋ ਮੌਖਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਹੈ। ਮੌਖਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੂਪ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਇਸਦੇ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਬੱਝਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਦਰਿਆ ਦੇ ਵਹਾਅ ਵਾਂਗ ਵਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ: ਲੋਕ ਵਾਰਤਕ ਅਤੇ ਲੋਕ ਕਵਿਤਾ। ਲੋਕ ਵਾਰਤਕ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਕਥਾਵਾਂ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਲੋਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਟੱਪੇ, ਬੋਲੀਆਂ, ਮਾਹੀਆ, ਢੋਲਾ, ਸੁਹਾਗ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਲੋਕ ਗੀਤ ਦੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਹਨ। ਲੋਕ ਗੀਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਖੋਹੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਧੜਕਣ ਹਨ ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਲਿਖਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਲੋਕ ਗੀਤ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅਮੀਰ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਜਾਣ ਸਕੀਏ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗੀਤ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਚੰਚਲ ਸੁਭਾਅ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਹੱਸਣ, ਖੇਡਣ ਅਤੇ ਨੱਚਣ ਦੇ ਢੰਗ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਵੀ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗੀਤ ਮੌਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਵਿਆਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗੀਤ, ਖਾਸ ਕਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ, ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜਸ਼ਨਾਂ ਦੌਰਾਨ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਸਰੋਤ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗਾਏ ਗਏ ਲੋਕ ਗੀਤ ਪਰਿਵਾਰਕ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਜਨਮ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਸ਼ਾਇਦ ਕੁੜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਘੱਟ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:

ਗੀਗਾ ਜੰਮਿਆ ਨੀ, ਗੁੜ ਵੰਡਿਆ ਨੀ।

ਗੁੜ ਦੀਆਂ ਰੇੜ੍ਹੀਆਂ ਨੀ, ਭਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ ਨੀ।

ਹਰਿਆ ਨੀ ਮਾਏ, ਹਰਿਆ ਨੀ ਭੈਣੇ,

ਹਰਿਆ ਤਾਂ ਭਾਗੀ ਭਰਿਆ ਨੀ।

ਜਿੱਤ ਦਿਹਾੜੇ ਮੇਰਾ ਹਰਿਆ ਨੀ ਜੰਮਿਆ, ਸੋਈ ਦਿਹਾੜਾ ਭਾਗੀ ਭਰਿਆ ਨੀ।

ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਵਧਾਵੜੇ' ਅਤੇ 'ਸੋਹਲੜੇ' ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੀਆਂ ਭੈਣਾਂ, ਭਾਬੀਆਂ, ਮਾਸੀਆਂ, ਚਾਚੀਆਂ ਸੋਹਲੇ ਅਤੇ ਵਧਵੜੇ ਗਾ ਕੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਘਰ ਨੰਦ ਦੇ ਮਿਲਣ ਵਧਾਈਆਂ, ਜੀ ਘਰ ਨੰਦ ਦੇ।

ਅੱਧੀ-ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਮੇਰਾ ਗੋਵਿੰਦ ਜੰਮਿਆ, ਜੱਗ ਵਿੱਚ ਧੁੰਮਾਂ ਪਾਈਆਂ।

ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਨਵਜੰਮਿਆ ਬੱਚਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਉਸਨੂੰ ਲੇਰੀ ਗਾ ਕੇ ਸਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਲੇਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮਾਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਨਾ ਕੇ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦਿਖਾ ਕੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲੇਰੀਆਂ ਬੱਚੇ ਲਈ ਮਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਾਂ ਰੋਂਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਿੱਠੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ:

ਸੌਂਜਾ, ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ, ਸੌਂਜਾ।

ਸੁਨਹਿਰੀ ਕੱਪੜੇ ਪਾਵਾਂਗੇ.....ਨਾਨਕਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਵਾਂਗੇ।

ਖੀਰਾਂ ਪੂੜੇ ਖਾਵਾਂਗੇ .....ਮੋਟੇ ਹੋ ਕੇ ਆਵਾਂਗੇ।

ਸੌਂ ਜਾ ਮੇਰੇ ਨਿੱਕੇ ਸੌਂ ਜਾ।

ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਭੰਗੂੜੇ ਵਿੱਚ ਲਿਟਾ ਕੇ, ਝੋਲੀ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ, ਬਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ, ਕੰਧੇ ਉਪਰ ਚੁੱਕ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲਟਕਾ ਕੇ, ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਨੀਚੇ ਕਰਕੇ ਵੀ ਲੇਰੀ ਸੁਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

ਸੋ ਜਾ ਕਾਕਾ ਤੂੰ ਤੇਰੇ ਬੇਦੇ ਲੜ ਗਈ ਜੂੰ ਕੱਢਣ ਤੇਰੀਆਂ ਮਾਸੀਆਂ ਕਢਾਉਣ ਵਾਲਾ ਤੂੰ.....

ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਬੱਚਾ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਖੇਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁੜੀਆਂ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਖੇਡਦੀਆਂ ਹਨ :

ਲੁਕ-ਛਿਪ ਜਾਣਾ, ਮੱਕੀ ਦਾ ਦਾਣਾ, ਰਾਜੇ ਦੀ ਬੇਟੀ ਆਈ ਜੇ।

ਇਧਰ ਉਧਰ ਛਿਪੇ ਹੋਏ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਆ .....ਜਾ।

ਗੱਡਾ ਭਰਿਆ ਮਿਰਚਾਂ ਦਾ, ਮਿਰਚਾਂ ਦਾ।

ਮੈਂ ਤੇ ਭਾਬੇ ਕੁੱਟਣ ਲੱਗੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਆਈ ਨਿੱਛ ਬਾਬਾ ਨਿੱਛ!! ਨਿੱਛ ਬਾਬਾ ਨਿੱਛ!!

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਬੱਚੇ ਖੇਲਦੇ ਹਨ :

ਉੱਕੜ ਦੁੱਕੜ ਭੰਭੇ ਭੇ,
ਅੱਸੀ ਨੱਥੇ ਪੁਰਾ ਸੌਂ।

ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਖੇਲਦੇ-ਖੇਲਦੇ ਜਵਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਨਾਲ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੀਤ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:

ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇਖ ਲਓ ਜਿਉਂ ਟਾਹਲੀ ਦੇ ਪਾਵੇ।
ਕੰਨੀਦਾਰ ਮੁੰਡੇ ਪਾਉਂਦੇ ਚਾਦਰਾਂ ਪਿੰਜਣੀ ਲਾਲ ਸੁਹਾਵੇ।
ਦੁੱਧਾ ਕਾਸ਼ਨੀ ਬੰਨ ਦੇ ਸਾਢੇ ਜਿਉ ਉੱਡਿਆ ਕਬੂਤਰ ਜਾਵੇ।
ਮਲਮਲ ਦੇ ਤਾਂ ਕੁੜਤੇ ਸਿਉਂਦੇ, ਜਿਉ ਬਗਲਾ ਤਲਾ ਵਿੱਚ ਨਹਾਵੇ।
ਭਈ ਨੱਚਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਹੀ ਨਾ ਜਾਵੇ।

ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਆਈਆਂ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ।
ਗਲੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੁੜਤੇ ਤੇੜ ਨਵੀਆਂ ਸਲਵਾਰਾਂ।
ਕੁੜੀਆਂ ਇੰਜ ਨੱਚਣ ਜੂ ਹਿਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ।

ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਕੁਦਰਤੀ ਚਿੰਤਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਘੋੜੀਆਂ ਅਤੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਸੁਹਾਗ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਹਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁੜੀ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਤਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ....

ਦੇਵੀ ਦੇਵੀ ਵੇ ਬਾਬਲਾ ਉਸ ਘਰੇ ਜਿੱਥੇ ਸੱਸ ਭਲੀ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸਹੁਰਾ ਸਰਦਾਰ ਹੋਵੇ।
ਡਾਹ ਪੀੜਾ ਬਹਿੰਦੀ ਸਾਹਮਣੇ ਵੇ, ਮੱਥੇ ਕਦੀ ਨਾ ਪਾਉਂਦੀ ਵੱਟ ਹੋਵੇ।
ਬਾਬਲ ਤੇਰਾ ਪੁੰਨ ਹੋਵੇ, ਤੇਰਾ ਦਾਨ ਹੋਵੇ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੁਹਾਗ ਵੀ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ --

ਚੜ੍ਹ ਚੁਬਾਰੇ ਸੁੱਤਿਆ ਬਾਬਲ ਆਈ ਬਨੇਰੇ ਦੀ ਛਾਂ ....
ਸਾਡਾ ਚਿੜੀਆਂ ਦਾ ਚੰਬਾ ਵੇ ਬਾਬਲਾ ਸਾ ਉੱਡ ਜਾਣਾ....
ਬੇਟੀ ਚੰਦਨ ਦੇ ਓਲੇ ਓਲੇ ਕਿਉਂ ਖੜੀ ....
ਹਰੀਏ ਨੀ ਰਸ ਭਰੀਏ ਖਜੂਰੇ ...

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਘੋੜੀਆਂ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਘੋੜੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਨੇਕ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਤੇ ਤੇ ਹੋਰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਗ਼ਮੀਆਂ ਵੀ ਜੁੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ-

ਘੋੜੀ ਤੇਰੀ ਵੀਰਨਾ ਵੇ ਸਟੀਲ ਦੀ ਬਣੀ,
ਉੱਤੇ ਬਹਿ ਜਾ ਵੀਰਨਾ ਸ਼ੌਂਕੀਨ ਬਣ ਕੇ,
ਚਾਚਾ ਤੇਰਾ ਵੀਰਨਾ ਅੱਜ ਰੁੱਸਿਆ ਫਿਰੇ,
ਵੇ ਮਨਾ ਲੈ ਵੀਰਨਾ ਜੰਝ ਸੋਹਣੀ ਸਜੇ।

ਜੇ ਵੀਰ ਆਇਆ ਮਾਏ ਸਹੁਰੇ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਨੀ
ਸੱਸ ਤਾਂ ਚੁੰਮੇ ਵੀਰ ਦੇ ਸਿਹਰੇ ਦੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਨੀ।
ਭੈਣਾਂ ਨੇ ਵੀਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ ਈ
ਮਾਏ ਭਾਬੀਆਂ ਨੇ ਦੇਵਰ ਘੋੜੀ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਈ।
ਭਾਬੀਆਂ ਦੇ ਵੀਰ ਘੋੜੀ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਈ।
ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕਾਜ ਸਵਾਰਿਆ ਈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ, ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਮੋਹ ਪਿਆਰ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ-ਨਾਤਿਆਂ, ਖੁਸ਼ੀ- ਗ਼ਮੀ, ਮੇਲਿਆਂ, ਤਿਥਾਂ-ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਆਦਿ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰੇ ਕੇ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਰ ਪਰੰਪਰਾ ਇੱਕ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਪੀੜੀ ਤੱਕ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ।

ਪਬਨੀਤ ਕੌਰ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

हिंदी अनुभाग

संपादकीय

अनादि काल से ही पंजाब की पवित्र भूमि महान ऋषि-मुनियों, साधु-संतों एवं सिद्ध गुरुओं की पावन धरा रही है। हमारी संस्कृति एवं सभ्यता को परिलक्षित करने में इन सभी महान सद-आत्माओं का विशिष्ट योगदान रहा है। इसी श्रृंखला में संत जगत के अग्रणी श्री गुरु अमरदास जी का नाम आता है। वे मध्यकालीन समाज के कवि, समाज-सुधारक, देशभक्त एवं विश्वबंधुत्व के प्रधान दूत थे। उन्होंने गुरु नानक देव जी के 'सहज जीवन मार्ग' को आगे बढ़ाते हुए कहा है कि-

‘मन रे नामु जपहु सुख होई

गुरु पूरा सालाहोऐ सहजि मिलै प्रभु सोइ ॥’

कहने का अभिप्राय है कि परमात्मा का नाम जप करने से सुख की प्राप्ति होती है और ईश्वर सहज ही मिल जाते हैं। देश और काल की सामयिक चेतना के वाहक श्री गुरु अमरदास जी एक ऐसे महानायक एवं कालजयी कवि हैं जिनकी वाणी भौतिक सीमाओं का अतिक्रमण कर संपूर्ण विश्व का पथ प्रशस्त करने में पूर्णतः सक्षम है। उन्होंने समाज में फैले बाह्य आडम्बर, अंधविश्वास, झूठे कर्मकांड, वर्ण व्यवस्था, जात-पात, छुआछूत, सती प्रथा जैसी सामाजिक कुरीतियों का विरोध किया और लोगों को ईश्वर से जोड़कर समाज में सामाजिक समरसता की नींव रखी। ‘इका बानी इक गुरु इको सब विचार’ का उद्घोष ‘सब मह इक वरंदा एको रहिआ समाए’ के समक्ष किसी वर्चस्व को स्वीकार नहीं करता। अमरदास वाणी में समय की नब्ज को पहचान कर सामाजिकता और नैतिकता का जो दिव्य संदेश निहित है वह आज भी नितांत व्यावहारिक तथा प्रासंगिक है। समाज में समानता, सेवा और भक्ति के आदर्श स्थापित करने वाले श्री गुरु अमरदास जी ने अपने जीवन व वाणी से हमें करुणा, विनम्रता और धर्मपरायणता का अनुपम संदेश दिया। उनका जीवन हमें सदैव सत्कर्म, मानवता और गुरु परंपरा के मार्ग पर चलने की प्रेरणा देता रहेगा। भारतीय चिंतन धारा के मूल में ‘गुरु बिनु भगति न होइ’ के सिद्धांत को प्रस्तुत किया गया है। इसी आदर्श का निर्वाह करते हुए महाविद्यालय की पत्रिका ‘अगम्मी जोत’ का ‘श्री गुरु अमरदास विशेषांक’ निश्चित रूप से श्री गुरु अमरदास जी की शिक्षाओं, सामाजिक सुधारों, प्रेरणाओं और उद्देश्यों की मांगलिक तथा गौरवमयी परंपरा को दर्शाता है। ‘अगम्मी जोत’ पत्रिका के इस विशेषांक में श्री गुरु अमरदास जी की शिक्षाओं और जीवन दर्शन पर गंभीरता से मंथन किया गया है। उनकी शिक्षाएँ अपने आप में प्रासंगिकता लिए हुए लोकमंगल, विश्वबंधुत्व एवं वसुधैव कुटुम्बकम् की भावना को दर्शाती हैं और ‘राष्ट्रीय शिक्षा नीति’ के उद्देश्यों को भी पूरा करने में पूर्ण सफल होती हैं जोकि वर्तमान शिक्षा के परिप्रेक्ष्य में और भी ज्यादा सुसंगत हैं। आज वर्तमान शिक्षा के संदर्भ में यह अत्यंत आवश्यक हो गया है कि हम सभी श्री गुरु अमरदास जी के संदेश एवं शिक्षा दर्शन को समझ कर अपने व्यवहार में लाए जो निःसंदेह भारतीय समाज के समेकित विकास में सहायक सिद्ध होंगे। यह विशेषांक हिंदी-विभाग एवं विद्यार्थियों की ओर से श्री गुरु अमरदास जी को एक विनम्र श्रद्धांजलि है। ‘अगम्मी जोत’ पत्रिका में गुरु अमरदास जी की शिक्षाओं को विद्यार्थियों ने अपनी कलम के द्वारा परिलक्षित करने का एक छोटा सा प्रयास किया है। मैं उन सभी छात्रों का आभार व्यक्त करती हूँ, जिनकी रचनात्मकता, उत्साह और प्रतिबद्धता ने इन पृष्ठों को समृद्ध बनाया है। उनका लेखन, चिंतन व पहल इस बात का उदाहरण है कि युवा पीढ़ी सिक्ख गुरुओं की शिक्षाओं की विरासत को किस तरह से आगे प्रसारित कर सकती है।

डॉ कमलजीत कौर
सहायक प्रोफेसर, हिंदी विभाग

सिक्ख धर्म के महान प्रचारक: गुरु अमरदास जी

तीसरे गुरु अमरदास जी सिक्ख धर्म के महान प्रचारक थे। उन्होंने गुरु नानक देव जी के जीवन दर्शन व उनके दिखाए गए प्रकाश पथ को जनता तक पहुँचाया तथा उनके द्वारा लगाए गए प्रेम व भक्ति के पौधों को जन-जन तक पहुँचाने का भरसक प्रयास किया। गुरु अमरदास जी की वाणी व शिक्षाओं में गहरी सामाजिक चेतना के स्वर परिलक्षित होते हैं, जिसमें उन्होंने सती प्रथा, पर्दा प्रथा, कन्या हत्या को समाप्त करने का आह्वान किया और विधवा पुनर्विवाह को बढ़ावा देकर, नारी की शिक्षा, समानता व धार्मिक कार्यों में उनकी सहभागिता पर जोर दिया। नारी सशक्तिकरण व मुक्ति के स्वर पहली बार गुरु अमरदास जी की वाणी में ही देखने को मिलते हैं। उन्होंने अनेक कुरीतियों एवं धार्मिक कर्मकांडों का घोर विरोध किया और समाज में समानता, एकता व भाईचारे का संदेश लंगर प्रथा के माध्यम से दिया तथा न्याय की वकालत कर अंतर्जातीय विवाहों को भी प्रोत्साहित किया। ऊँच-नीच की प्रथा पर करारा व्यंग्य करते हुए गुरु अमरदास जी ने लंगर प्रथा को और सशक्त किया और प्रत्येक जाति के लिए भोजन की व्यवस्था की। उस समय में भोजन करने के लिए जातियों के अनुसार कतारें लगा करती थी लेकिन गुरु अमरदास जी ने सभी के लिए एक ही कतार में बैठकर लंगर छकना यानी भोजन करना अनिवार्य कर दिया। लंगर छकाने का उनका यह नियम ऐसा बना कि उस समय गुरु दर्शन के लिए गोइंदवाल साहिब आए मुगल बादशाह व शहंशाह ए हिन्द जलालुद्दीन अकबर ने भी उसी कतार में बैठी 'संगत' के साथ ही लंगर छका। इसके बाद गुरु अमरदास जी ने छुआछूत जैसी कुप्रथा को समाप्त करने के लिए 'सांझी बावली' का निर्माण भी करवाया। इसकी खास बात यह थी कि हर व्यक्ति इसके जल का इस्तेमाल कर सकता था। गुरु अमरदास ने जाति भेदभाव को खत्म करके अपने अनुयायियों के बीच सामाजिक सद्भावना के बीज बोए। इनकी स्पष्टवादिता इनके चरित्र का सबसे बड़ा गुण था। वह उसी रूप में इनकी वाणी में उतर आई।

गुरु अमरदास जी अपनी वाणी में लालच, लोभ, अहंकार को त्यागकर परमात्मा की भक्ति में लीन रहने का उपदेश देते हैं और अपने जीवन से गुरु सेवा का अर्थ भी सिखाते हैं, जिसे पंजाबी धार्मिक भाषा में गुरु सेवा के रूप में भी जाना जाता है। गुरु अमरदास जी मानते हैं कि बिना प्रेम के भक्ति नहीं होती और न ही बिना गुरु-भक्ति के गुरु उपदेश ही मिलता है तथा न ही बिना गुरु शब्द के ईश्वरीय स्वरूप की प्राप्ति होती है। गुरु के शब्द द्वारा ही अहंकार नष्ट होता है व माया रूपी भ्रम भी दूर हो जाता है। अतः गुरु की शरण में जाने से अर्थात् गुरुमुख बनने से स्वाभाविक ही नाम रूपी अमूल्य पदार्थ प्राप्त होता है। गुरु अमरदास जी नाम जप को भी महत्व देते हैं और वे मानते हैं कि नाम जप करने से सुख की प्राप्ति होती है और ईश्वर सहज ही मिल जाते हैं। गुरु जी का जीवन दर्शन निस्वार्थ सेवा, समानता, आध्यात्मिक ज्ञान और सामाजिक सुधारों पर आधारित हैं। उन्होंने आध्यात्मिक ज्ञान और नैतिक अखंडता पर जोर दिया। उन्होंने 'आनंद भजन' की रचना की जो सिक्ख धर्म का एक महत्वपूर्ण हिस्सा है। उन्होंने तपस्या और सांसारिक आनंद के बीच एक संतुलन का मार्ग सुझाया। उन्होंने एक सामान्य पारिवारिक व्यक्ति के जीवन की प्रशंसा की, जो समृद्धि का आनंद लेते हुए भी ईश्वर को प्रसन्न कर सकता है। गुरु अमरदास की शिक्षाओं, वाणी में पर्यावरण संरक्षण जीव-जंतुओं के प्रति स्नेह भी देखने को मिलता है। सिक्ख धर्म के प्रचारक होने के साथ-साथ ये एक महान समाज-सुधारक व संत भी थे। जो भक्ति, विनम्रता, गुरु के प्रति समर्पण जैसे मूल्यों पर जोर देते हैं। इनकी साखियों में राजा, रानी का पागलपन दूर करना, लंगड़े सिक्ख का श्रद्धानुरूप दही ले जाना, दत्तू द्वारा गुरु का अपमान करने की घटना शामिल है। इनकी साखियों से शिक्षा मिलती है कि गुरु की शरण में जाने से व्यक्ति को शांति मिलती है और बुरे से बुरा व्यक्ति भी अच्छा बन सकता है।

‘सची भगति सतिगुर ते होवै सची हिरदै बाणी ।

सतिगुरु सेवै सदा सुखु पाए हउमै सबदि समाणी ।

बिनु गुरसाचे भगति न होवी होर भूली फिरै इआणी ।

मनमुखि फिरहि सदा दुखु पावहि डूबि मुए विणु वाणी ।’

गुरु अमरदास जी की विरासत दुनिया भर के सिक्खों और आध्यात्मिक साधकों के लिए एक मार्गदर्शक प्रकाश बनी हुई है। समानता, भक्ति एवं निस्वार्थ सेवा की उनकी शिक्षाएँ सिक्ख दर्शन को आकार देती हैं और पीढ़ियों को प्रेरित करती रहती हैं।

सुखवीर सिंह

छात्र संपादक, बी.ए. तृतीय

गुरु अमर दास जी की शिक्षाएं

गुरु अमर दास की तीसरे सिख गुरु थे। हिंदू परंपरा में जन्में और पले-बढ़े गुरु अमर दास जी की जीवन कहानी प्रेरणादायक है। उन्होंने गुरु को अपना आध्यात्मिक स्वामी माना और समुदाय की सेवा में लग गए गुरु की सेवा में वे इतने समर्पित और तल्लीन थे कि उन्होंने अहंकार और आसक्ति को इस हद तक त्याग दिया कि बाहरी दुनिया के लिए वे केवल एक शांत वृद्ध व्यक्ति ही प्रतीत होते थे। गुरु अमर दास जी ने गुरु के महत्व को प्रस्तुत करते हुए कहा कि बिना गुरु के भक्ति नहीं हो सकती।

"गुरु बिनु भगति न होइ।"

गुरु की महिमा

गुरु अमर दास जी मानते हैं कि वे लोग न समझ हैं जो गुरु के बिना भक्ति के सत्य को पाना चाहते हैं। गुरु के बिना सच्ची भक्ति नहीं की जा सकती। गुरु अमर दास जी गुरु की महिमा के संदर्भ में कहते हैं:-

"सची भगति सतिगुर ते होवै सची हिरदै बाणी। सतिगुर सेवै सदा सुखु पाए हउमै सबदि समाणी।

बिनु गुरसाचे भगति न होवी होर भूली फिरै इआणी। मनमुखि फिरहि सदा दुखु पावहि डूबि मुए विणु वाणी।"1

नाम जप को महत्व

गुरु अमर दास जी मानते हैं कि नाम जप करने से सुख की प्राप्ति होती है और ईश्वर सहज ही मिल जाते हैं। गुरु अमर दास जी नाम जप को महत्व देते हुए कहते हैं:-

"मन रे नामु जपहु सुख होइ गुरु पूरा सालाहोए सहजि मिलै प्रभु सोइ॥"2

ईश्वर की प्राप्ति में विनम्रता का महत्व

गुरु अमर दास जी के सभी कार्यों और वचनों में सदैव विनम्रता प्रकट होती थी। गुरु अंगद जी ने जब उन्हें तीसरे गुरु के रूप में सिंहासन पर बिठाया तो अंगद के पुत्र दत्तू ने क्रोध में आकर उन्हें लात मारकर सिंहासन से नीचे गिरा दिया तब गुरु अमर दास जी ने बड़ी ही विनम्रता से दत्तू से कहा, "मैं बूढ़ा हो गया हूँ और मेरी हड्डियां बहुत सख्त हो गई हैं, मुझे डर है कि उन्होंने आपके कोमल पैर को चोट पहुंचा दी है।"

प्रेम भक्ति को महत्व

गुरु अमर दास जी ईश्वर प्राप्ति के लिए प्रेम रूपी भक्ति को महत्व देते हैं और वैधी भक्ति के समस्त विधि-विधानों जिसमें तिलक लगाना, माला फेरना, धूप, चंदन लगाने का विरोध करते हैं। गुरु अमर दास जी कहते हैं:-

"पाखंडी भगति न होवई पारब्रह्म न पाइआ जाइ।"3

सभी के लिए निःशुल्क रसोई

उन्होंने जरूरतमंद लोगों की सेवा और भोजन करने के लिए गुरु का लंगर शुरू किया और साथ ही यह संदेश भी दिया कि हम सभी स्वभाव से समान हैं। यह देखकर अकबर भी गुरु जी से बहुत प्रभावित हुए थे।

आध्यात्मिकता खोज साथ-साथ नैतिक मूल्यों व दैनिक जीवन पर जोर दिया

वे अपने अनुयायियों को भोर से उठने, स्नान करने और फिर मौन रहकर एकांत में ध्यान करने के लिए प्रोत्साहित करते थे। वे एक अच्छे भक्त के बारे में बताते हैं कि एक अच्छा भक्त सच्चा होना चाहिए। अपने मन पर उसका अधिकार हो। गुरु की भक्ति व पवित्र पुरुषों की सेवा करें। दूसरों के धन क लालच ना करें। गुरु अमर दास जी की शिक्षाओं की प्रासंगिकता आज भी उतनी ही है जितनी कि उनके समय में थी।

संदर्भ सूची

1. सहगल, डॉ. मनमोहन पंजाब में रचित हिंदी साहित्य का इतिहास (भाग 1) दिल्ली, निर्मल पब्लिकेशन 2012, पृष्ठ संख्या 137
2. श्री गुरु ग्रंथ साहिब, सिरी महिला 3 अष्टपदी 22, पृष्ठ संख्या 209
3. श्री गुरु ग्रंथ साहिब, बिलावलु की वार, महिला 3, पृष्ठ संख्या 849

दीपक कुमार

बी.ए. तृतीय सेमेस्टर

गुरु गोबिंद

गुरु गोबिंद महावीर, योद्धा, संत, सिपाही, वीर
हारे हुए हिंदुस्तान में जिन्होंने जगाई अनख की जोती
पुत्र दिए, पिता दिए, निज को दिया था वार
माता वारी, सिख वारे पर कभी न मानी हार
महाबली, महादानी गोबिंद का
कोई कैसे करें बखान
पंथ खालसा के वो निर्माता
अनुपम संत सिपाही
बागी थे वो बागियों के सरताज
कलगी रखते सिर पर,
नील अशव और बाज
साधु से बने सूरमा
किये रन में काज
मौत बनाई कामिनी
तीर, तलवार थी उनके साज
ज्ञानी थे, बहुभाषी थे
सतगुरु जी खुद कवि थे
गृहस्थ हुए, सन्यासी भी
महाकवि वो दशम ग्रंथ के
गुरु गोबिंद महावीर, योद्धा, संत, सिपाही थे।

जतिन

बी.ए. प्रथम सेमेस्टर

मतदान

हाकिम ऐ शहर ने यह फरमान सुनाया है
देखो! कल फिर चुनाव आया है
आओ सब मिलकर साथ जाएंगे
पर्व खुशियों का यह जरूर मनाएंगे
लोकतंत्र की खातिर
अपनी जिम्मेदारी भी निभाएंगे
बूथ पर वोट डालने को
देखो हम कल जरूर जाएंगे
तेरे मत से ही होगा
मेरे मत से भी होगा
हम अपने देश का
भविष्य उज्ज्वल बनाएंगे
हम कल मतदान करने जाएंगे
यह शासन का मंत्र पुराना है
जिसको हमने भी माना है
वादों का जमकर शोर करेंगे
ऐसे नेताओं के झांसों में
हमको नहीं आना है
बस अपने मन को समझाना है
जो सही है उसको ही अपनाना है
अपना मतदान सही मतदाता को करना है
हाकीम ने शहर ने यह फरमान सुनाया है
देखो! कल फिर चुनाव आया है।

प्रगति

बी.ए. प्रथम सेमेस्टर

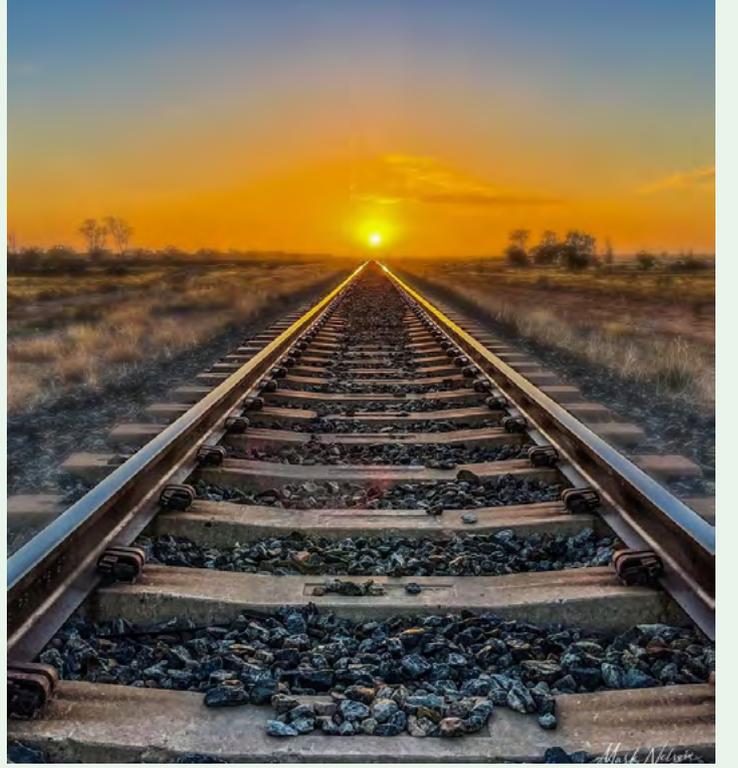

सावन आया

सावन आया साथ में अपने खुशियां लाया
धरती पर नए फूल खिले
पेड़ों में नया जीवन भर आया
मोर नाचे, कोयल गए
मेंढक भी खुशी से टर्नाए
खेतों में जब फसल लहराए
किसान भी खुशी से नाचे गाए
लहरों ने भी है शोर मचाया
सावन आया, सावन आया
साथ में अपने खुशियां लाया
हरियाली ही हरियाली चारों ओर है छायी
बच्चों ने भी नाव, किशतियां खूब हैं बनाई
औरतें भी झूला-झूले
खुशियों के गीत है गाए
गगन में बादल काले छाएं
यह देख प्रकृति मंद-मंद मुस्काए
पीले सरसों से टकराकर जब हवा ये गाएं
सावन आया, सावन आया
अपने संग खुशियां लाया
हरे-भरे बागों में
पीली, हरी चादर ओढ़े फिर से धरा इतराए
सावन आया, सावन आया
साथ में अपने खुशियां लाया ।

अभिषेक पासवान

बी.ए. पाचवां सेमेस्टर

मंजिल

चल मुसाफिर तू अकेले
मंजिल पानी है तुझे अकेले
मत रख आप किसी पर
बस रख विश्वास खुदी पर
आंधी आए बरसात आए
आंखों में विश्वास न हो कम
चल मुसाफिर चल अकेले
देख लो, थककर कहीं चूर न हो
कदम तुम्हारे कमजोर न हो
आए मुसीबत ढेरों राह में
असफलताओं से सीख
मंजिल तुझको मिलेगी जरूर
चल मुसाफिर चल अकेले
मधुर होगा तेरा भी प्रभात
ढल जाएगी ये गमों की रात
सफलता का यही रहस्य है
न कर उन्माद
चल मुसाफिर चल अकेले ।

सितेन्दर

बी.ए. प्रथम सेमेस्टर

पंजाब में हिन्दी भाषा का वर्चस्व

किसी भी देश व समाज से जुड़ने के लिए तथा उसे समझने के लिए उसकी भाषा व संस्कृति को जानना और समझना आवश्यक होता है। सामाजिक व्यवहार के लिए भाषा ही सबसे बड़ा साधन है। भारत में हिन्दी एक ऐसी भाषा है जो ज्यादातर बोली व समझी जाती है। पंजाब में हिन्दी भाषा का प्रचार ऐतिहासिक रूप से अनेक कारकों जैसे कि श्रद्धाराम फिल्लौरी जैसे साहित्यकारों के योगदान से हुआ और कृष्णा सोबती, भीष्म साहनी, साहिर लुधियानवी पंजाब के इन साहित्यकारों ने भी अपनी रचनाओं के माध्यम से हिन्दी भाषा व साहित्य को समृद्ध कर लोगों की रुचि हिन्दी में बढ़ाई।

पंजाब में हिन्दी भाषा का वर्चस्व साहित्य के साथ-साथ जालंधर जैसे शहरों में प्रकाशन उद्योग की भूमिका और मीडिया समाचार पत्र एवं सिनेमा ने भी हिन्दी के प्रचार में महत्वपूर्ण भूमिका निभाई है। शहरी क्षेत्रों में भी इसका उपयोग बढ़ रहा है और कई स्कूलों और कार्यालयों में भी हिन्दी के उपयोग पर जोर दिया जा रहा है। हिन्दी में व्यवसाय और रोजगार, संचार के अवसर अधिक हैं जिस कारण लोग हिन्दी भाषा को एक उपयोगी भाषा के रूप में देखते हैं और इसका अधिक से अधिक प्रयोग करते हैं। हालांकि पंजाबी भाषा अभी भी आधिकारिक भाषा है और लोगों के बीच गर्व का विषय है फिर भी हिन्दी के बढ़ते उपयोग के कारण एक जटिल स्थिति उत्पन्न हो गई है।

हिन्दी का उपयोग शहरी क्षेत्रों और कुछ समुदायों के बीच बोलचाल की भाषा के रूप में बढ़ रहा है। यह स्थिति पंजाब में हिन्दी के बढ़ते वर्चस्व का एक जटिल दृष्टिकोण प्रस्तुत करती है, जहां पंजाबी अभी भी अपनी पहचान बनाए हुए है लेकिन हिन्दी भाषा का उपयोग भी एक महत्वपूर्ण कारक बन गया है।

आंचल मौर्या

बी.ए. पांचवां सेमेस्टर

महिला सशक्तिकरण के पक्षधर श्री गुरु अमरदास जी

महिला सशक्तिकरण से तात्पर्य है, महिलाओं को सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक और राजनीतिक रूप से समानता तथा बराबरी का दर्जा देना। सिक्ख धर्म के तीसरे गुरु अमरदास जी ने महिला सशक्तिकरण के माध्यम से सामाजिक सुधारों को प्रोत्साहित किया और सती प्रथा, पर्दा प्रथा, कन्या हत्या जैसी कुरीतियों का विरोध किया तथा विधवा पुनर्विवाह का समर्थन किया और महिलाओं को समानता व आदर देकर उनकी सामाजिक स्थिति को सुधारने का प्रयास किया। सती प्रथा का विरोध करते हुए गुरु अमरदास जी कहते हैं -

“सतीआ एहि न आखीअनि जो मड़िया लगी जलनि।

नानक सतीआ जाणी अनि जि बिरहे चोट मरनि ॥”

अर्थात् सती वह नहीं जो पति की चिता में जल मरे, सती वह है जो पति-विरह में जीवन भर उसकी स्मृतियों में जले। गुरु अमरदास जी सती प्रथा के विरोध में आवाज उठाने वाले पहले समाज-सुधारक थे। गुरु जी द्वारा रचित ‘वार सूही’ में सती प्रथा का जोरदार खण्डन किया गया है। गुरु अमरदास जी ने नारी की शिक्षा, समानता व धार्मिक कार्यों में उनकी सहभागिता पर जोर दिया। नारी सशक्तिकरण के स्वर पहली बार गुरु अमरदास जी की वाणी में ही देखने को मिलते हैं। उन्होंने समाज में व्याप्त अनेक कुरीतियों, धार्मिक कर्मकांडों का खुलकर विरोध किया। समाज में नारी की समानता और न्याय की वकालत भी की। उन्होंने महिलाओं को समाज में नेतृत्व की भूमिका के लिए प्रोत्साहित किया। गुरु अमरदास जी ने महिलाओं की मुक्ति पर विशेष बल दिया। गुरु अमरदास ने 146 नेताओं में से 52 महिलाओं को ‘मंझी’ व्यवस्था के तहत नियुक्त किया। उनके प्रयासों ने महिलाओं की गरिमा और सम्मान को बढ़ावा दिया और उन्हें आध्यात्मिक एवं सामाजिक जीवन में सशक्त बनाया।

अर्चना

बी.ए. तृतीय सेमेस्टर

श्री गुरु अमरदास जी की वाणी में सामाजिक चेतना

मध्यकालीन भारतीय समाज 'सामंतवादी' होने के कारण अनेक सामाजिक बुराइयों से ग्रस्त था। उस समय जाति-प्रथा, ऊंच-नीच, कन्या हत्या, सती प्रथा जैसी अनेक बुराइयां समाज में प्रचलित थी। ये बुराइयां समाज के स्वस्थ विकास में अवरोध बनकर खड़ी थी। ऐसे कठिन समय में गुरु अमरदास जी ने इन सामाजिक कुरीतियों के विरोध में आंदोलन चलाया। उन्होंने समाज को विभिन्न प्रकार की सामाजिक कुरीतियों से मुक्त करने के लिए सही मार्ग भी दिखाया। जाति प्रथा, छुआछूत को समाप्त कर भाईचारे और समानता लाने के लिए अपनी संगत में आने से पहले एक पंक्ति में बैठकर लंगर में भोजन करने की प्रथा चलाई। ताकि जातिगत भेदभाव समाप्त हो सके। गुरु नानक देव जी द्वारा चलाई गई यह लंगर परंपरा आज भी कायम है। उन्होंने पुरोहित द्वारा दान लेने का तिरस्कार भी किया। गुरु अमरदास जी जाती-पाती को कर्माधीन मानते थे।

“जाति जनमु नह पूछीऐ सचु घरू लेहु बताइ।
सा जाति सा पति है जेहे करम कमाइ”।¹

अर्थात् जाति जन्म से नहीं बल्कि अपने कर्मों से कमाई जाती है। गुरु अमरदास जी ने गोइंदवाल साहिब में एक 'सांझी बावली' का निर्माण करवाया। जिसमें कोई भी व्यक्ति बिना किसी भेदभाव के इसके जल का उपयोग कर सकता था। गुरु जी ने अपनी वाणी के माध्यम से बहुत ही सरल, सहज भाषा में सभी मनुष्यों को यह समझाया कि वे एक-दूसरे के भाई हैं, सभी एक ही ईश्वर की संतान हैं फिर ईश्वर अपनी संतानों में भेद भाव कैसे कर सकते हैं। ऐसा नहीं कि उन्होंने यह बातें सिर्फ उपदेशात्मक रूप में कहीं, उन्होंने इन उपदेशों को अपने जीवन में ग्रहण करके स्वयं एक आदर्श बनकर सामाजिक सद्भाव की मिसाल कायम की। गुरु अमरदास जी की वाणी में गुरु-भक्ति, अहम-त्याग, नैतिक और मानवीय मूल्यों के भी दर्शन होते हैं। गुरु अमरदास जी की वाणी में सामाजिक चेतना का स्वर बड़ा ही शक्ति रहा है।

स्वाति कुमारी
बी.ए. पांचवां सेमेस्टर

श्री गुरु नानक वाणी में विनम्रता का महत्व

भारत के मध्ययुगीन इतिहास के महान संत और सिख धर्म के संस्थापक गुरु नानक देव बाल्यकाल से ही विनम्र स्वभाव के थे। उनका आचरण संतों के समान शुद्ध, शील और पवित्र था। गुरु नानक देव आरम्भ से ही गम्भीर व विचारशील थे। वे बल्यावस्था में अन्य बच्चों की तरह खेलकूद में रुचि न लेकर ध्यान, अध्यात्म एवं ईश्वरीय भक्ति में उनका मन अधिक रमता था। वे मनुष्य के शरीर को परमात्मा रूपी मंदिर स्वीकारते हुए कहते हैं कि उनमें ज्ञान रूपी रत्न प्रकट होता है।

“हरि मन्दुरू एहु सरीरु है
गिआनि रतनि परगटु होई।”

गुरु नानक देव इस भव सागर में कमल के समान रहे। सांसारिक जीवन जीते हुए भी है सदैव परमात्मा में लीन रहते थे और अपने कर्तव्यों से वे कभी विमुख नहीं हुए। उनके जीवन का सबसे बड़ा हथियार उनकी विनम्रता थी। जिसके बल पर उन्होंने कठोर से कठोर हृदयी व्यक्ति को अपनी विनम्र वाणी से उपदेश देकर उसका मार्गदर्शन किया। गुरु नानक देव का मानना था कि मनुष्य को अंहकार से नहीं अपनी मधुर वाणी व विचारों से दूसरों के मन को जीतना चाहिए। उन्होंने बहुत ही विनम्रता से अपनी शिक्षाओं और उपदेशों को सामान्य मानस तक पहुंचाया। गुरु नानक देव बाहरी आडम्बरमय जीवन को मनुष्य को परमात्मा की राह में पहुँचने में बाधक है। आत्मा की पवित्रता और मन को वश में रखकर ही परमात्मा को प्राप्त किया जा सकता है। नानक कहते हैं "ओं सति नाम करता पुरुख, निरभउ नीरवैरु, अकाल मुरति अजुनि सैभं गुरु प्रसादि।"

गुरु नानक का मानना है कि पवित्र आचरण, दया, सत्य, संयम व शील स्वभाव, धैर्य, विनम्रता के द्वारा ही स्थिर रह सकती है। "दइया कपाह संतोखु सूतु जतु गढी सतु वटु। एहु जनेऊ जीअ का हई त पांडे घतु ॥ ना एहु तुटै न मलु लागै न एहु जलै न जाई। धंनु सु माणस नानका जो गलि चले पाइ।"

रोहित
बी.ए. पांचवां सेमेस्टर

पर्यावरण संरक्षक : गुरु नानक देव जी

पर्यावरण उन सभी प्राकृतिक संसाधनों की समग्रता का नाम है जो धरती माता ने मानव जाति के लिए वरदान के रूप में हमें दिए हैं। ये संसाधन हैं- जल, वायु, भूमि, वन, वनस्पति और वन्य जीव। जो हमें चारों ओर से घेरे हुए हैं और जो प्रतिदिन हमारे जीवन को प्रभावित करते हैं। सिक्ख धर्म के संस्थापक और महान संत गुरु नानक देव जी प्रकृति और पर्यावरण के संरक्षक भी थे। उनकी शिक्षाएँ आज भी हमें मनुष्य व प्रकृति के बीच संतुलन बनाने की प्रेरणा देती हैं।

काली बेई नदी की सफाई

गुरु नानक जी काली बेई नदी के किनारे बैठकर ध्यान एवं स्नान किया करते थे। नदी को प्रदूषित देखकर नानक जी ने गाँववालों को नदी में बहाए जाने वाले कचरे के बारे में बताया कि इससे नदी दूषित होती है और नदी की सफाई में लग गए, नानक जी को देखकर, गाँववाले भी नदी की सफाई में जुट गए। यह घटना हमें जलस्रोतों की रक्षा के साथ-साथ पर्यावरण की रक्षा करने की शिक्षा देती है।

वृक्षों का महत्त्व और संरक्षण

एक दिन गुरु नानक देव जी अपने शिष्यों के साथ जंगल में यात्रा करते हुए एक बूढ़े पेड़ के नीचे आराम करने के लिए रुके तो उन्होंने पेड़ की जड़ों को देखा उनपर चोट लगी हुई थी, जिस कारण वह पेड़ सूख गया था। नानक ने अपने शिष्यों को उस पेड़ के चारों ओर घेरा बनाकर देखभाल करने के लिए कहा, ताकि उस पेड़ को फिर से जीवन मिल सके। इस घटना से उन्होंने यह संदेश दिया कि पेड़-पौधे केवल प्रकृति के ही नहीं बल्कि मनुष्य के भी मित्र होते हैं। नानक की यह शिक्षा आज भी उतनी ही प्रासंगिक है। जब वन कटाई, प्रदूषण व जलवायु परिवर्तन जैसे मुद्दे उभर रहे हैं।

साधारण जीवन और प्राकृतिक संसाधनों का संरक्षण

एक बार नानक के अनुयायी ने उनसे धन संचय एवं भौतिक सुख-सुविधाओं के बारे में पूछा तो गुरुजी उसे पास के खेत में ले गए। वहाँ उन्होंने उसे दिखाया कि पौधे उतनी ही खुराक लेते हैं, जितनी उनकी जरूरत होती है। गुरु नानक जी के इस उपदेश से यह शिक्षा मिलती है कि हमें पर्यावरण के संसाधनों का अत्यधिक उपभोग नहीं करना चाहिए। गुरु नानक देव जी का जीवन मनुष्य और प्रकृति के बीच संतुलन बनाए रखने का संदेश देता है। उनके छोटे-छोटे कार्य और उनकी शिक्षाएँ आज भी हमारे लिए अनुकरणीय हैं।

नानक जी के जीवन से हम सीख सीखते हैं कि जलस्रोतों का संरक्षण, मिट्टी का महत्त्व, वृक्षों का संरक्षण और सादा, सरल जीवन व्यतीत कर हम अपने पर्यावरण की रक्षा कर सकते हैं। जिससे आने वाली पीढ़ी को एक सुरक्षित, स्वस्थ तथा सुंदर पर्यावरण एवं वातावरण मिले।

अलका

बी.ए. पांचवां सेमेस्टर

पहेलियाँ

1. हरे रंग की उसकी काया लाल मकान में काला शैतान समाया गर्मी में आता सर्दी में गायब हो जाता।	4. रोज सवेरे मैं आता हूँ जग को रोशन कर जाता। गर्मी में हूँ खौफनाक पर, सर्दी में सबको भाता।
2. आग लगे मेरे ही बल से हर इंसान के आती काम दिन में पौधे मुझे बनाते अब बतलाओ मेरा नाम	5. काली-काली एक चुनरिया, जगमग-जगमग मोती। आ सजती धरती के ऊपर, जब सारी दुनिया सोती।
3. हरी हूँ मन भरी हूँ राजा जी के खेतों में दुशाला ओढ़े खड़ी हूँ।	
- ‘तरबूज’
- ‘सूरज’
- ‘माचिस’
- ‘रात’
- ‘मक्की’
- वंशिका
बी.ए. प्रथम सेमेस्टर

नशीले पदार्थों की समस्या

नशा मानव जाति एवं समाज के लिए न केवल घातक बल्कि एक अभिशाप है। आज भारत बुरी तरह से नशे की समस्या से जूझ रहा है। यह बेहद जटिल और बहुआयामी मुद्दा है जो देश के सार्वजनिक स्वास्थ्य और सामाजिक ताने-बाने को नुकसान पहुंचा रहा है। नशीली दवाओं की लत लगातार बढ़ने से निजी जीवन में अवसाद, पारिवारिक कलह, व्यापार या नौकरी में अकुशलता और सामाजिक सह-अस्तित्व की आपसी समझ में समस्याएँ सामने आ रही हैं। हमारे युवा नशे की लत के ज्यादा शिकार हैं। चूंकि युवावस्था में कैरियर को लेकर एक किस्म का दबाव और तनाव रहता है। ऐसे में युवा वर्ग इन समस्याओं से निपटने के लिए नशीली दवाओं का सहारा लेता है और वह अपने आपको नशे के अंधकार में धकेल लेता है इसके साथ ही युवा एक गलत पूर्वधारणा का भी शिकार होते हैं। उन्हें सार्वजनिक स्थानों पर धुएँ के छल्ले उड़ाना और महंगी पार्टीज में शराब का सेवन करना उच्च सामाजिक स्थिति का प्रतीक भी जान पड़ता है। विद्यार्थियों के रहने की जगहों के आसपास अक्सर नशे का व्यापार देखने व सुनने को मिलता है। यदि भारत सरकार के नशे की स्थिति पर हाल ही के आंकड़ों को देखे तो ये बेहद चौंकाने वाले हैं। भारत की 10 फीसदी से अधिक आबादी अवसाद, मानसिक विकारों से ग्रस्त है। नशे की लत इतनी अधिक खतरनाक है कि कई बार लोग इसके ज्यादा सेवन से व न मिलने पर आत्महत्या कर लेते हैं। सिख धर्म के प्रवर्तक गुरु नानक देव ने मादक पदार्थों के उपयोग को मनुष्य के पतन का कारण माना है। उन्होंने मनुष्य को निराकार की भक्ति का संदेश देते हुए कहा है, 'नशे की खुमारी से नहीं ईश्वर की भक्ति की खुमारी से मनुष्य जीवन का उद्धार होगा। सारे नशे जहान के उतर जान प्रभात, नाम खुमारी नानका चढ़ी रहे दिन-रात।' अमरदास जी भी कहते हैं कि यदि मदिरा पीनी है तो परमात्मा की कृपा रूपी मदिरा का पान करो। जिससे सद्गुरु की प्राप्ति हो। 'झूठा मद्य मूलि न पीचई जे का पारि पसाई।

नानक नदरी सचु मद्यु पाइए सतिगुरु मिलै जिसु आइ'

नशे की समस्या से निपटने के लिए भारत सरकार के सामने अनेक चुनौतियाँ हैं। सबसे पहले तो इस दिशा में पर्याप्त बुनियादी ढांचे का अभाव है। नशीले पदार्थों की तस्करी व दुरुपयोग से प्रभावी ढंग से निपटने के लिए युवा वर्ग को जागरूक करना होगा तथा सर्वप्रथम युवा वर्ग को आगे आकार नशे की लत को छोड़ने का प्रयास करना होगा और इसके दुष्परिणामों के प्रति अवगत होना होगा।

अमृत सिंह

बी.ए. तृतीय सेमेस्टर

पेड़ लगाओ

आओ मिलकर पेड़ लगाओ
धरती को फिर से हरा-भरा बनाओ
सुंदर रूप सुगहरा इस धरती का
आंचल जैसे नीला आकाश
उस पर चाँद सूरज की बिदियाँ।
जैसे हो सोने-चाँदी का ताज
सतरंगी पुष्प-लताएं नित करती इसका श्रृंगार
फूलों की खुशबू,
नदियों की कल-कल,
हरियाली से महके ये दुनिया पल-पल।
आओ मिलकर इस धरा को सुरक्षित बनाए।
प्रकृति के रंगों को और निखारे
आओ मिलकर पेड़ लगाओ
धरती को फिर से हरा-भरा बनाओ।

मुस्कान

बी.ए. प्रथम सेमेस्टर

नारी

मैं अबला नादान नहीं
कोई दबी हुई पहचान नहीं
मैं आज की नारी हूँ
मैं अभिमान से जीती हूँ
रखती हूँ अंदर खुदारी
मैं आज की नारी हूँ
मेरा अपना अस्तित्व है
मैं बेटी, बहन और माँ हूँ
ऐसा क्या? नहीं जो मैंने न किया
मैं व्यापारी, डॉक्टर, इंजीनियर हूँ
जिसका इतिहास ये समय सुनाता है
मैं ऐसा हीरा हूँ
मैं आज की नारी हूँ
इसीलिए सब पर भारी हूँ
मैं आज की नारी हूँ।

मनीषा

बी.ए. प्रथम सेमेस्टर

राष्ट्रीय शिक्षा नीति 2020 का विश्लेषणात्मक अध्ययन (उच्च शिक्षा के संदर्भ में)

राष्ट्रीय शिक्षा नीति 2020 भारत की शिक्षा प्रणाली को आधुनिक, रोजगारमूलक बनाने का प्रयास है। राष्ट्रीय शिक्षा नीति 2020 भारत सरकार द्वारा भारतीय शिक्षा प्रणाली में सुधार और आधुनिकीकरण के उद्देश्य से लाई गई एक व्यापक नीति है। इसकी पृष्ठभूमि में भारतीय समाज, अर्थव्यवस्था और वैश्विक परिदृश्य में तेजी से हो रहे परिवर्तनों के साथ-साथ भारतीय शिक्षा प्रणाली की चुनौतियों और अवसरों का गहराई से विश्लेषण समाहित है। राष्ट्रीय शिक्षा नीति 2020 की पृष्ठभूमि के संदर्भ में दो समितियों का गठन किया गया -

1. **टी.एस.आर सुब्रह्मण्यन समिति 2015** - इस समिति का गठन 2015 में पूर्व कैबिनेट सचिव टी.एस. आर सुब्रह्मण्यन की अध्यक्षता में किया गया। इसमें 5 सदस्य थे। इसका उद्देश्य शिक्षा में समानता व गुणवत्ता को बढ़ावा देना था।
2. **के. कस्तूरीरंगन समिति 2017** - नवीन शिक्षा नीति के निर्माण के लिए जून 2017 में पूर्व इसरो के प्रमुख डॉ. के कस्तूरीरंगन की अध्यक्षता में एक समिति का गठन किया गया। 31 मई 2019 में 'राष्ट्रीय शिक्षा नीति का मसौदा' कैबिनेट को प्रस्तुत किया गया। इस समिति ने शिक्षा को समाज के सभी वर्गों तक पहुंचाने एवं तकनीकी और व्यावसायिक शिक्षा को बढ़ावा देने पर जोर दिया। 29 जुलाई 2020 को केंद्रीय मंत्रिमंडल द्वारा राष्ट्रीय शिक्षा नीति 2020 को मंजूरी दी गई। इसका लक्ष्य भारतीय मूल्यों, परम्पराओं व आधुनिकता का समन्वय है।

उच्च शिक्षा में राष्ट्रीय शिक्षा नीति

- 1) मल्टीपल एंट्री और एग्जिट विकल्प को विद्यार्थियों को शिक्षा में लचीलापन प्रदान करने के लिए अपनाया गया।
- 2) कौशल विकास-विद्यार्थियों को विभिन्न स्तरों पर कौशल विकास के अवसर मिलेंगे जिससे वे अपने कैरियर में आगे बढ़ सकेंगे।
- 3) मल्टीपल एंट्री और एग्जिट विकल्प के विभिन्न स्तर -
  - i. एक वर्ष के बाद सर्टिफिकेट
  - ii. दो वर्ष के बाद डिप्लोमा
  - iii. तीन वर्षों के बाद स्नातक की डिग्री
  - iv. चार वर्षों के बाद शोध के साथ स्नातक
  - v. क्रेडिट बैंक प्रणाली
  - vi. चार वर्षीय स्नातक प्रोग्राम
  - vii. स्वाध्यायी विद्यार्थियों के लिए हितकर
  - viii. शोध को बढ़ावा देना।
  - ix. डिजिटल शिक्षा को बढ़ावा देना।
  - x. शिक्षा को रोजगार मूलक, बनाना
  - xi. शिक्षकों के प्रशिक्षण और विकास पर विशेष ध्यान दिया जाएगा।
  - xii. भारतीय ज्ञान परम्परा का समावेश कर कौशल विकास के साथ जीवन
  - xiii. मूल्यों पर बल देना।
  - xiv. उच्च शिक्षा आयोग आफ इंडिया एकल नियामक होगा।
  - xv. उच्च शिक्षा में ग्राँस एनरोलमेन्ट रेश्यों को 2030 तक 50% बढ़ाना है।

समीर खान

बी.ए. तृतीय सेमेस्टर

जिंदगी

छोटी सी है जिंदगी
हर बात में खुश रहो
कल किसने देखा है, इसीलिए
अपने आप में खुश रहो ,
खुशियों का इंतजार किसलिए
दूसरों की मुस्कान में खुश रहो
जीवन नाम है, जीने का
आज बुरा कल अच्छा है
बस यही सोचकर खुश रहो
छोटी सी है जिंदगी
हर पल, हर हाल में
खुश रहो।

हरकीरत
बी.ए. प्रथम सेमेस्टर

मुझे पंख दो

मुझे पंख दो
मैं उड़ना चाहती हूँ
आसमान का सीना चीर कर
गगन में चमकना चाहती हूँ
मुझे पंख दो।
मुझ पर नारी होने का दबाव मत डालो
मेरे मान-सम्मान पर शक का पर्दा मत डालो
मेरे पैरो में समाज की रुढ़ियों की बेड़ियाँ मत डालो
मेरे भी कुछ सपने हैं
मेरे सपनों को मत तोड़ो
मैं कुछ करना चाहती हूँ
मुझे पंख दो
मैं उड़ना चाहती हूँ।

अंजलि
बी.ए. प्रथम सेमेस्टर

मेरा भारत

देखे थे मैंने अनगिनत सपने कि
मेरा भारत कैसा होगा,
गोरी हुकूमत के शासन के बाद
अपने लोगों की हुकूमत में कैसा होगा,
आस लगाए बैठे थे कि जो होगा
अपनों के हक में होगा,
न मिलेगी कोई पीड़ा
न होगा कोई गम
और अपनी हुकूमत में न होगी कभी
किसी की आंखें नम
तभी एक आहट है आई
टूट गया मेरा सुंदर सपना
जिन्होंने बसाने थे घर देश वालों के
वो अब लगे बसाने अपना ही घर
ये कैसा राजतंत्र है आया

जो गरीब थे वो अमीर हो गए
और जो अमीर थे वे फकीर हो गए
आपदाओं से घिरे पीड़ितों के लिए आई राहत
से लोगों ने ली थी राहत की सांस मानो
उनको देखकर सच में लगता था,
मानो ये देश-प्रेमी है।
देखा मैंने उनको जो गरीबी देख
मुँह छिपाते थे,
मुझ जैसे गरीब को देखकर
क्या ? वे उठाते थे
हाँ। अगर उठाते हो तो सीधा गले से लगाते हो
आशवासन देकर आगे चले जाते हो।
और देखो उनको जो फिर कभी लौटकर नहीं आते हो।

हर्ष
बी.ए. प्रथम सेमेस्टर

जीवन

जीवन क्या है?
जीवन है माँ की लोरी
जीवन है पिता की वह मीठी डाँट फटकार
पकड़े जाने पर जैसे हो चोरी
पिता जीवन का वटवृक्ष
जो संभाले सभी कष्टों को अपने समक्ष
माँ वह शीतल जल
जो अपने बच्चों से प्रेम करे निष्फल
और करे अपने गुणों से उनका संचार
कोई कहे जीवन है, कृष्ण की गीता
जो सिखाए कर्म करना बिन फल के चिंता
कोई कहे जीवन है राधा सा प्रेम
जो निभाए बिन छल कपट के सप्रेम
कोई कहे जीवन है भीष्म पितामह का त्यागमय दिल,
जो छोड़ राजपाट संभाले पाण्डव-कौरव कार्यभार
कोई कहे जीवन है शिव का मन
जो कर्पूवकौरम, करुणामय शीतल और निर्मोह
कोई कहे जीवन है प्रभुराम का क्रोध
जो करे नष्ट दुश्मन को बिन फिक्र
कोई कहे जीवन है महाभारत
जो भाई ही भाई में करे शत्रुत्व
तो! कोई कहे जीवन है राम का वनवास
सीता का साथ और लक्ष्मण का त्याग
जो बिना सोचो चले भ्राता के संग
और धन्य वह उर्मिला जो रही योगनिद्रा
संग लक्ष्मण वियोग
प्रभु रचि यह लीला
तो जीवन किस - सा ?
राम- सा या लक्ष्मण-सा ?
शित - सा ?
मैं तो कहूँ जीवन है मां की चुनरी
और पिता का कठोर प्यार
जो शीतल पर कठोर
और यही जीवन का सार ।

सविता

बी.ए. तृतीय सेमेस्टर

औरत

उस ईश्वर ने जब औरत को बनाया होगा
कुछ तो उसके ज़हन में आया होगा
क्या लिखूँ उसके मुकद्दर में
सोचते-सोचते उसको ही सबका
मुकद्दर बनाया होगा
बनाए होंगे जब रिश्ते-नाते
उसी को सब रिश्तों की डोरी से बाधा होगा
है वह भी तेरे ही स्वरूप की परछाई
बनाते - बनाते तेरे दिमाग में कुछ तो आया होगा
उस ईश्वर ने जब औरत को बनाया होगा
कुछ तो उसके ज़हन में आया होगा ।

अनिष्का

बी.ए. प्रथम सेमेस्टर

प्रकाश पुंज

गुरु नानक अंधकार से,
प्रकट हुए प्रकाश में,
जगत झूठ है सच है ईश्वर,
तुमने ही बतलाया है,
वेद, पुराण, कुरान सार सभी का हमें समझाया है,
मानव सेवा का मार्ग,
हमें तुमने ही दिखलाया है,
दीन दुखी, जीव-जंतु से प्रेम करो,
यह मंत्र हमे सिखलाया है,
हिंदु- मुस्लिम, सिख, ईसाई
सब है भाई - भाई प्रेम करो,
भाव भेद के सब मतभेद हरो,
भूले भटके जग को तुमने ही सच की राह दिखाई है,
घृणा, द्वेष को दूर कर
मन में प्यार की जोत जगाई है,
गुरु नानक अंधकार से
प्रकट हुए प्रकाश में

आर्यन

बी.ए. तृतीय सेमेस्टर

श्री गुरु नानक देव की वाणी में मानव मूल्य

मानव जाति के कल्याण के लिए गुरु नानक देव जी ने मानव मूल्यों की प्रतिष्ठा पर बल दिया है। उन्होंने व्यक्ति, सामाजिक, राजनैतिक, धार्मिक एवं आध्यात्मिक मूल्यों को मानव जीवन के विकास व समाज कल्याण के लिए अति आवश्यक माना है। समाज के विकास के लिए मूल्यों तथा नैतिक मूल्यों का विकास अति आवश्यक है। मानवीय मूल्यों से युक्त समाज ही आदर्श समाज कहलाता है। गुरु नानक देव ने ब्राह्मण-शूद्र तथा हिंदू-मुस्लिम के बीच ऊँच-नीच एवं छुआछूत की ऊँची दीवार को तोड़कर उनमें एकता, सद्भाव, भाईचारे व समानता की भावना को जगाया। उन्होंने मनुष्य को सत्य, सदाचार, अहिंसा व प्रेम का पाठ पढ़ाया और कर्म का महत्त्व समझाते हुए लोगों को कर्म करने का संदेश दिया। समाज को सुधारने के उनके समस्त प्रयास, उनके मूल्यबोध और मानवतावादी दृष्टि के परिणाम हैं। गुरु नानक देव बहुदेववाद का खंडन करते हुए ईश्वर के निर्गुण व निराकार स्वरूप का समर्थन करते हैं और समाज में व्याप्त बाह्य आडम्बरों एवं पाखंडों का प्रबल विरोध किया। गुरु नानक देव मानते हैं कि बाहरी वेशभूषा व तिलक - भस्म लगाने वाले लोग अहम्, क्रोध अनैतिकता तथा माया में लिप्त हैं। ऐसे लोग ईश्वर के सच्चे स्वरूप को नहीं जानते। वे पाखंडी हैं। गुरु नानक देव कहते हैं -

‘पाखंडी भगति न होवई

परबह न पाइआ जाई।’

गुरु नानक देव ने कर्म मार्ग, योग मार्ग, भक्ति मार्ग तथा ज्ञान मार्ग सभी में गुरु के महत्त्व को स्वीकार किया है। वे मानते हैं कि गुरु की प्राप्ति तभी संभव है, जब मनुष्य रत्ती भर भी अंकार के वश में न हो। वे अंकार को एक प्रकार का रोग मानते हुए कहते हैं- ‘नानक हउमै रोग बुरे।

रोगी खट दरसन भेखधारी नाना हठी अनेका।

हउ विचि आइया हउ विचि मइआ।

हउयै करि करि जंत उपाइया ॥

अहम् का त्याग ही मनुष्य को पूर्णतया ईश्वर के प्रति समर्पण भाव से प्रेरित करता है। जिससे मनुष्य में सद्गुणों, नैतिक मूल्यों का निरंतर विकास होता है। गुरु नानक देव का परम उद्देश्य मानवता का उद्धार एवं उन्नयन करना था। मानवता को बंधनों में जकड़ने वाले पांचों बंधनों अज्ञान, राग, द्वेष, अस्मिता तथा भय का उच्छेद करने के लिए उन्होंने अपना संपूर्ण जीवन मानवता की सेवा में समर्पित कर दिया। अपनी वाणी से विश्व बंधुत्व का प्रचार व प्रसार करने के लिए उन्होंने भारत तथा अनेक देशों की लंबी यात्राएँ की तथा दुखी एवं शोषित जन के प्रति प्रेम तथा सहानुभूति प्रदर्शित की। गुरु नानक देव जी एक दृढ़ संकल्पी एवं कर्मठ व्यक्ति थे। जिन्होंने लोगों को सामाजिक, राजनैतिक, आर्थिक, नैतिक तथा आध्यात्मिक स्तर पर ऊँचा उठाने का महान कार्य किया। गुरु नानक की वाणी मानव कल्याण की भावना से ओत-प्रोत है और मानवतावाद ही उनकी वाणी की आधार भूमि है।

मनप्रीत सिंह

बी.ए. तृतीय सेमेस्टर

मेरी कविता

मैंने नई - नई कविता बनाई है,

एक नई भाषा को गढ़कर

नई उगी पेड़ों की गोपलों को देखकर

जीने के संघर्ष को समझकर

उमड़ते बादलों को देखकर

बारिश की बूँदों में भीगकर

ठंडी-ठंडी हवा को जीकर

मैंने नई - नई कविता बनाई है

उम्मीदें, ख्वाब, हकीकत में सचकर

शब्दों की माला से गूथकर

अहसासों को महसूस कर

भावों को पीकर

मैंने नई - नई कविता बनाई है

भूलाने की नाकाम कोशिशों को याद कर

जीवन में कुछ अच्छा होने की आस कर

रात की चाँदनी को पीकर

सुबह - सुबह की ओंस को देखकर

फूलों की खुशबू को महसूस कर

मैंने नई-नई कविता बनाई है।

जतिंद्र सिंह

बी.ए. तृतीय सेमेस्टर

This edition of *Agammi Jyot* holds special significance as it is dedicated to the life and teachings of Guru Amar Das Ji, the third Guru of Sikhism. A college magazine is not only a platform for creative expression but also a mirror reflecting the values, beliefs and aspirations of its community. In honouring Guru Amar Das Ji, we remember a spiritual luminary whose legacy of equality, humility and service continues to inspire generations across time, faith and culture. His life calls upon us to embrace compassion, stand for justice and walk the path of selfless devotion.

Central to his teachings is the vision of the Gurmukh, one who lives in harmony with the Divine, rises above ego and dualities and sees all beings as reflections of the same Creator. For students, this vision offers an ethical compass to challenge inequality, create inclusive spaces and approach education as a transformative journey rather than merely a pursuit of success. It encourages us to study with humility, compete with fairness and succeed without arrogance. Education shaped by such principles builds not only intellect but also character, empathy and moral strength.

The influence of Guru Amar Das Ji extended far beyond spiritual guidance. His teachings became a catalyst for profound social reforms. He rejected oppressive customs such as *sati* and *purdah*, affirming the dignity, autonomy and equality of women at a time when such values were rarely upheld. He institutionalized *Anand Karaj*, the Sikh marriage ceremony, emphasizing companionship, spirituality and equality over ritual and caste distinctions. Equally revolutionary was his establishment of *langar*, where individuals from every background sat together in *pangat* before seeking *sangat*, making equality not just a belief but a lived, tangible reality. Through humility and *sewa*, he envisioned a society grounded in justice, compassion, and shared humanity. True success, he taught, lies not in personal achievement alone but in uplifting others along the way.

As we reflect on his teachings, may this edition of *Agammi Jyot* not only honour the memory of Guru Amar Das Ji but also inspire us to live by his principles. Let us learn with humility, lead with courage and serve with compassion so that the values he embodied continue to guide us as students, citizens and members of the community.

Finally, I would like to express my heartfelt gratitude to all the contributors whose creativity, dedication and sincere efforts have shaped this edition. It is their collective spirit that breathes life into these pages. May our readers discover in these words the same wonder, contemplation and inspiration that accompanied us on this journey of creation.

Dr Priya Sandhu
Assistant Professor
PG Department of English

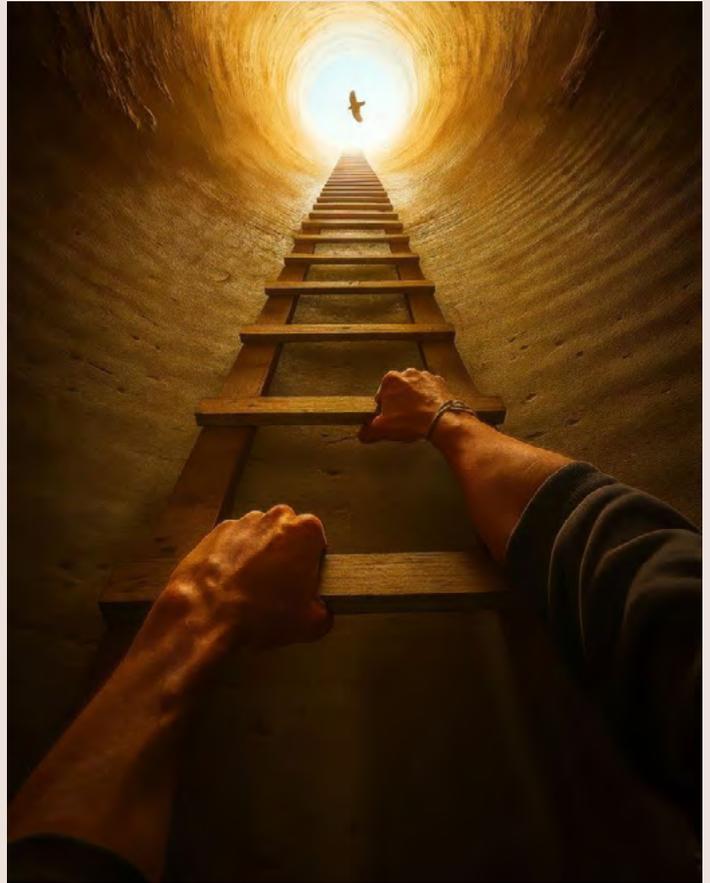
Literature and Religion: A Timeless Dialogue

Literature and religion share a long and intertwined history. Religious texts such as the *Bible*, the *Quran* and the *Mahabharata* have inspired some of the greatest works of literature. One of the most famous examples is *The Divine Comedy* by Dante Alighieri, an epic poem that narrates the poet's journey through hell, purgatory and heaven. Along the way, Dante encounters historical and religious figures while reflecting on human morality and the soul's relationship with God. Rich in allegory, the poem explores a wide range of theological and philosophical ideas. *The Book of Job* is another striking example. This biblical text recounts the trials of Job, a righteous man tested by God. Despite losing his family, wealth, and health, Job never abandons his faith. The work is a profound exploration of suffering, justice and faith in the divine.

Literature has also been used to critique or challenge religion. Molière's *Tartuffe* satirizes religious hypocrisy, while Voltaire's *Candide* mocks theological optimism. From ancient works such as the *Epic of Gilgamesh* and the *Ramayana* to modern novels and plays, literature has consistently engaged with questions of life, death, morality, and humanity's relationship with the divine. Authors such as William Shakespeare, Fyodor Dostoevsky, and Leo Tolstoy also wove religious themes into their writings, asking enduring questions about God, suffering and the human spirit. Through characters, plots and settings, literature makes complex religious ideas vivid and accessible.

Religion, in turn, provides a framework for interpreting literature. Sacred texts such as the *Bible* can be read not only as scripture but also as literary works, rich in poetry, narrative and symbolism. While some view the *Bible* as divine revelation, others regard it as a collection of moral and historical narratives. Regardless of interpretation, its influence on Western literature from Dante's *Inferno* to Milton's *Paradise Lost* is undeniable. Even ostensibly secular works, such as J. R. R. Tolkien's *The Lord of the Rings*, have been read through a religious lens, reflecting the author's Catholic worldview and themes of redemption, sacrifice and love.

The intersection of literature and religion, however, is not without challenges. Religion is often sensitive terrain and portrayals of faith in literature can spark controversy. Interpretations also vary widely, making consensus on meaning difficult, as seen in the ongoing debates over biblical interpretation. Moreover, not all literature is religious in nature; many works focus instead on secular, social, or psychological themes. Nevertheless, the relationship between literature and religion remains rich and rewarding. Literature provides a creative space to explore spiritual questions, while religion offers interpretive frameworks that deepen our understanding of texts. Together, they enrich human culture, shaping how we seek meaning, grapple with suffering and imagine the sacred.

Antpreet Kaur
Student Editor
MA II English

Sri Guru Amar Das Ji and Trika Shaivism: Two Streams, One Ocean of Wisdom

The spiritual traditions of India are like many rivers flowing into one ocean, each carrying its own fragrance, each enriching the waters with its unique essence. Among these shining streams stands the wisdom of Sri Guru Amar Das Ji, the third Sikh Guru, who transformed society with his message of humility, equality, and love. In another part of the subcontinent blossomed Trika Shaivism of Kashmir, a luminous philosophical system that taught seekers to awaken to their own divine nature. At first glance, these traditions may seem distinct, but when their ideas are placed side by side, they reveal a harmony of vision that continues to speak to the human soul.

Guru Amar Das Ji taught that God is both beyond the world and yet intimately present within it. As he declared in the *Guru Granth Sahib*, “All beings and creatures are His; He belongs to all. The One Lord is within all.” The Divine is not some distant ruler but the very breath of life, accessible through remembrance, devotion, and service. In the teachings of Trika Shaivism we hear a similar refrain. The universe, according to Trika, is nothing but the play of Shiva, the supreme consciousness. Every being carries within it the spark of that boundless light. Trika Shaivism reiterates the concept of divinity within, with its call to inner awakening through mantra, breath, and meditative awareness. Liberation arises not from ritual alone but through recognition — the dawning insight that one has always been divine. The Śiva Sūtras captures this essence in a single, luminous line: “Caitanyam ātmā — Consciousness is the Self.” Liberation comes not from fleeing the world, but from recognizing that the Self and the Divine are never separate. In essence, both paths – the one given by Guru Amar Das Ji, and the one passed down from Trika Shaivism, remind us that the sacred is not elsewhere. It lives within us.

One of the most beautiful contributions of Guru Amar Das Ji was the institution of *langar*, the community kitchen. Here all, whether rich or poor, king or laborer, sat side by side to share food as equals. This was no mere social experiment but a direct expression of spiritual truth: the same Divine light shines through all. Trika Shaivism too affirms that every form, every being, is none other than Shiva. The differences we see are the colourful play of consciousness, yet beneath the variety is an indivisible unity. What Guru Amar Das Ji embodied in practice, Trika Shaivism articulated in philosophy.

Equally striking is their shared emphasis on direct experience. Guru Amar Das Ji reminded seekers that hollow rituals are of little worth if not grounded in love and remembrance. True devotion lies in meditation, in selfless service, in living ethically. Trika Shaivism echoes this with its call to inner awakening through mantra, breath, and meditative awareness. Rituals alone cannot liberate; what liberates is recognition — the sudden dawning that one has always been divine.

Both traditions also rest on the mystery of grace. Guru Amar Das Ji taught that while discipline and effort are necessary, it is divine grace that ultimately carries a soul across the ocean of illusion. Trika Shaivism speaks of *anugraha*, Shiva’s grace, as the supreme power that awakens us from forgetfulness. Here again we see the delicate dance of striving and surrender, effort and blessing.

When woven together, the vision of Guru Amar Das Ji and the wisdom of Trika Shaivism shine as complementary jewels. One gave shape to communities anchored in equality and service, the other offered seekers the map to recognize their inner divinity. Both point to the same timeless truth: the infinite dwells within the finite, and the purpose of life is to live in that recognition, with awareness, compassion, and love.

Ms Ayushee Arora
Assistant Professor
PG Department of English

The Third Sikh Guru: Guru Amar Das Ji's Legacy of Service and Equality

Guru Amar Das Ji, the third Guru of Sikhism, was born in 1479 in the village of Basarke, near Amritsar in Punjab. He was born into a Hindu *Khatri* family and spent much of his early life as a devoted *Vaishnavite* Hindu. At the age of 61, however, his life took a transformative turn when he came into contact with Guru Angad Dev Ji, the second Sikh Guru. Deeply inspired by Guru Angad Dev Ji's teachings, he dedicated himself to the Sikh faith and to selfless service. Recognizing his devotion and wisdom, Guru Angad Dev Ji appointed him as his successor in 1552, making him the third Guru of Sikhism.

Guru Amar Das Ji is remembered for his remarkable contributions to Sikhism, particularly in promoting social equality and eliminating discrimination. One of his most significant reforms was strengthening the *langar* (community kitchen) tradition. He made it compulsory for everyone, kings and commoners to sit together and share a meal before meeting him. This simple yet profound practice broke social barriers and reinforced the Sikh principle of equality. He also took decisive steps to improve the status of women in society. Condemning oppressive practices such as *sati* (the burning of widows) and *purdah* (the veil system), he championed women's dignity and equal rights. His reforms gave women a more respected and active role within the Sikh community.

Guru Amar Das Ji further expanded the Sikh religious structure by establishing 22 *Manjis* (preaching centres) to spread Sikh teachings. These centres were entrusted with guiding local congregations, teaching Sikh principles and promoting selfless service, thereby strengthening the organizational foundation of Sikhism.

As a spiritual teacher, Guru Amar Das Ji composed numerous hymns, many of which were later included in the Guru Granth Sahib. His teachings emphasized devotion to God, self-discipline and the rejection of superstitions and empty rituals. He stressed the importance of *naam simran* (meditation on God's name) as the true path to spiritual fulfilment and salvation.

Guru Amar Das Ji passed away in 1574 at the age of 95. Before his departure, he appointed Guru Ram Das Ji as his successor. His legacy continues to inspire Sikhs worldwide, reminding them of the values of humility, equality and selfless service. Through his reforms and spiritual guidance, Guru Amar Das Ji played a crucial role in shaping Sikhism into a faith rooted in compassion, inclusivity and social justice.

Ankita
MA II English

Wings of Tomorrow

In crowded halls where dreams begin,
Where laughter hides the fear within,
We chase the sun with hopeful eyes,
And paint our futures across the skies.

So here we stand, both young and wise,
With stardust hopes that never die.
This college life a fleeting song,
But in our souls, it echoes long.

Books in hand, with hearts so wide,
We learn to fall, we learn to rise.
For every ending lights a way
A new dawn was born yesterday.

Mankirat
BA I

A Journey of Faith and Unity

Religion has always played a significant role in shaping human history, culture and values. It serves as a guiding force that connects people to their inner selves, communities and the divine. Across the globe, diverse religions such as Hinduism, Christianity, Islam, Buddhism, Sikhism and Judaism offer unique wisdom and practices that promote love, peace, and harmony.

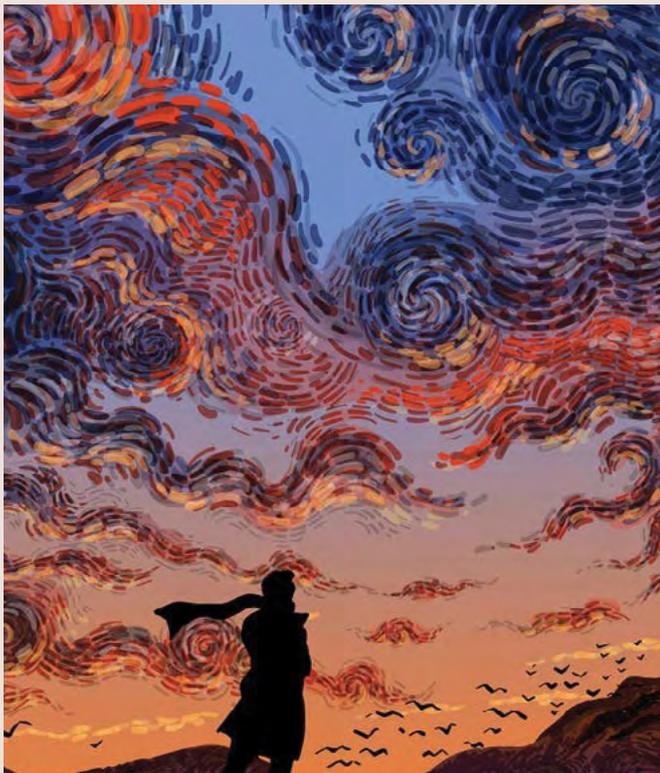
Hinduism emphasizes devotion and duty, guiding its followers toward self-realization. The *Bhagavad Gita* teaches the value of righteousness and inner peace. Christianity centers on love, compassion and forgiveness, as taught by Jesus Christ. Islam promotes peace and submission to Allah. The teachings of the *Quran* emphasize justice, compassion and the importance of charity. Buddhism focuses on mindfulness, non-violence and the path to enlightenment through meditation and right conduct. Sikhism advocates equality, service to humanity and devotion to God, with the *Guru Granth Sahib* as its spiritual guide. Judaism highlights faith in one God, moral responsibility and community values, with the *Torah* serving as its sacred text. Despite their differences, all religions share a common message which is the importance of love, compassion and respect for one another. They guide individuals to live ethical lives, contribute positively to society and nurture harmonious relationships.

In today's fast-paced world, where divisions often prevail, religion can serve as a powerful force to foster unity and peace. Understanding and appreciating different religious perspectives help cultivate an inclusive and harmonious society. Let us celebrate the beauty of faith, embrace diversity, and work together to create a world where love and respect triumph over differences. Religion, at its best, reminds us of the shared humanity that binds us all.

Ashima
MA II English

What We Leave Behind

Passage Of Time Canvas Wall Art by Alireza Karimi Moghaddam

The journey ends for the better they say
For the future and the light
Overshadowing the darkness
And maybe making the life bright
But what about things left behind
Times being kind and unkind
For the lessons and the delight
The bonding, quarrels and the fight
Indecisive to be grateful or upset
Should've or not the people met
It's the heart that should feel right
All the days and of course the night.

Antpreet Kaur
MA II English

Mahakumbh and its Significance

The Mahakumbh, a pilgrimage of unparalleled scale and spiritual significance in Hinduism, stands as a testament to the enduring power of faith and the rich tapestry of Indian culture. This colossal congregation of devotees occurs every twelve years, rotating among four sacred locations in India: Prayagraj (formerly Allahabad), Haridwar, Ujjain and Nashik. These cities hold special reverence as they are situated at the confluence of holy rivers: the Ganga and Yamuna at Prayagraj, the Ganga at Haridwar, the Shipra at Ujjain and the Godavari at Nashik. The meeting point of these rivers, particularly the Triveni Sangam at Prayagraj where the Ganga and Yamuna converge, is considered exceptionally holy. The Mahakumbh's profound religious importance stems from the Hindu belief that bathing in these sacred waters during this auspicious period cleanses the soul of sins and opens the path to *moksha*, liberation from the cycle of birth and death. This act of ritual bathing, known as *snan*, is the central practice of the pilgrimage, symbolizing purification, renewal and spiritual awakening.

The origins of this extraordinary gathering are deeply intertwined with ancient Hindu mythology, most notably the narrative of the *Samudra Manthan*, the churning of the cosmic ocean by gods and demons in their pursuit of *Amrit*, the nectar of immortality. Legend has it that during this cosmic event, drops of *Amrit* fell upon these four locations, imbuing them with extraordinary sanctity and making them the focal points of this grand pilgrimage. The Mahakumbh is far more than a simple ritualistic dip, it is a vibrant tapestry of spiritual practices, cultural expressions and social interactions. Millions of pilgrims, ascetics, saints and seekers journey to the chosen location, creating a breathtaking spectacle of devotion and shared belief. The sheer diversity of attendees is remarkable, encompassing individuals from all walks of life, castes, regions and social strata yet united by a common desire for spiritual growth, redemption and divine connection.

The event showcases a wide array of religious activities, like elaborate processions, devotional prayers, rhythmic chanting of mantras and enlightening discourses by spiritual leaders and renowned scholars. *Sadhus* and diverse religious organizations establish camps, transforming the region into temporary spiritual townships. These camps, often sprawling and meticulously organized, become centers of learning, contemplation and communal living, offering pilgrims food, shelter and opportunities to engage in religious practices. The atmosphere is electric with devotional fervour and collective reverence, creating an immersive experience of faith and introspection. The air resonates with the sound of conch shells, chanting, temple bells and devotional music, while the sight of millions of devotees bathing in the sacred waters at sunrise creates a powerful and moving spectacle that lingers in memory.

The sheer scale of the Mahakumbh is astounding, making it one of the largest peaceful gatherings of humanity on Earth. Managing such a vast multitude of people requires meticulous planning, inter-agency coordination and sophisticated infrastructure by local authorities, healthcare providers, security forces and volunteers. In recent decades, modern technologies, such as digital crowd management systems, sanitation networks and real-time communication platforms have further enhanced safety and organization. The event stands as a profound testament to the endurance of faith and the living cultural heritage of India, presenting its traditions and spiritual values to the global community. It serves as a powerful symbol of unity, bringing together people from diverse backgrounds in a shared experience of devotion and spiritual seeking. The Mahakumbh is, therefore, not only a living expression of ancient traditions but also a vibrant celebration of continuity, resilience and the timeless human quest for meaning and transcendence.

Abhishek
MA II English

Women in Sikh Tradition: Legacy of Equality and Respect

The history of India reveals that the position of women in society has kept changing from time to time. From ancient traditions, it is clear that there was a period when no oblation or religious sacrifice was considered complete without the participation of women. Later, however, as society evolved under male dominance, many rights of women were taken away. Even the right to choose their groom was denied to them. Eventually, family priests began arranging marriages and in many cases such marriages proved to be wrong decisions. With the arrival of foreign civilizations in India, the condition of women worsened further. New problems and hurdles arose. The practice of *pardah* (veil system) began, and women were deprived of respect in society. The custom of *sati* also emerged during this period.

Sikhism, however, raised its voice against such malpractices and restored dignity to women by granting them an equal position alongside men. In Sikhism, women have been given the highest respect and honour that is unparalleled in other traditions. In ancient Indian society, women occupied three distinct positions: at times they were revered as Goddesses, at times they were treated as equal partners to men and at other times they were degraded and condemned. Interestingly, traces of all these three attitudes toward women can still be seen in modern society.

During the time of the Sikh Gurus, we find many examples of remarkable women in their families. These include sisters, daughters, mothers, mothers-in-law and grandmothers, all of whom set examples of sacrifice and service for the world. Figures like Mata Tripta, Bebe Nanki, Bibi Sulakhni, Mata Khivi, Bibi Bhani, Bibi Veero, Mata Gujri and Mata Sahib Kaur played pivotal roles in Sikh history. The women in the Gurus' families contributed significantly to spreading the teachings of Sikhism. In fact, they laid the foundation of Sikh society. While the Gurus devoted themselves to spiritual guidance, the women of their households managed community affairs and the organization of courts where discourses were delivered. Sikh culture flourished under their capable leadership and management.

At the time of Guru Amar Das Ji, the condition of women was extremely poor and pitiable. He took several steps to abolish harmful practices such as *sati*, widow ostracism, female infanticide and child marriage. By setting examples within his own family, he demonstrated that women deserved full respect and equal status. Guru Amar Das Ji worked tirelessly for women's empowerment. At that time, women were not allowed to work outside the home, nor were they permitted to sit alongside men, as this was considered disgraceful. The birth of a girl child was not welcomed, daughters were considered unlucky and both the girl and her mother faced discrimination within the family and society. In contrast, the birth of a boy was celebrated and the mother of a son was considered fortunate.

Guru Amar Das Ji introduced the traditions of *pangat* (sitting together in the community kitchen) followed by *sangat* (congregational prayer) to give equal status to men and women. In *pangat*, everyone regardless of caste, class, or gender sat together to share a meal. The purpose of this tradition was not only to remove caste-based discrimination but also to establish equality between men and women. Before this reform, men and women never ate together, as women were considered inferior. By insisting that both sit together, Guru Amar Das Ji granted women the right to equal dignity.

He also allowed women to participate in the royal court, where spiritual discourses were delivered. Previously, only men were permitted to attend such gatherings, but Guru Amar Das Ji broke this tradition and invited women openly. Women were also permitted to read sacred texts. In the 16th century, education for women was almost non-existent; only women from very wealthy families had access to private tutors, while common women remained illiterate. In contrast, Sikhism encouraged women to learn and take part in spiritual and social life.

Gaganjot Kaur
MA II English

Vaisakhi: A Legacy of Unity and Spiritual Growth

Sri Guru Amar Das Ji, the third Guru of Sikhism, left an enduring legacy of social reform, spiritual guidance, and community-building. Among his many contributions was the instruction to the Sikh *sangat* to gather annually at Goindwal to celebrate Vaisakhi. This festival was observed not merely as a seasonal event but as a commemoration of the *Parkash Purab* (birth anniversary) of Sri Guru Nanak Dev Ji, the founder of Sikhism.

These gatherings held profound significance. They brought people together, transcending barriers of caste, class and social status. By celebrating collectively, the *sangat* nurtured a spirit of communal harmony and reinforced the Sikh principles of equality, humility and selfless service. The annual congregation also became a source of spiritual enrichment, as devotees engaged in prayer, *kirtan* and reflection on the teachings of the Gurus.

Over the centuries, Vaisakhi has evolved into one of the most important festivals in Sikh tradition. Beyond its religious and spiritual meaning, it has become a symbol of unity and resilience for the community. Today, Vaisakhi is celebrated with great fervour across the world, serving as both a cultural and spiritual anchor for Sikhs everywhere.

The tradition initiated by Guru Amar Das Ji reminds us of the timeless relevance of faith-based gatherings. They are not merely occasions of festivity but opportunities to strengthen bonds of fraternity, nurture shared values and grow together as a community. In a world often divided by differences, the message of Vaisakhi continues to inspire harmony, togetherness and collective progress.

Sonia
BA III

A Light for All

In Goindwal's shade, the Guru stood,
A soul of wisdom, pure and good.
With open arms, he called the meek,
To guide their hearts, the truth to seek.
The Baoli's steps a sacred space,
Where seekers found the Guru's grace.
No caste, no creed, no walls remain,

He healed the world of sorrow's pain.
Through Langar's grace, the hungry fed,
In every act the light was spread.
Sri Guru Amar Das, the light divine,
Forever leads us, through every line.

Amberdeep
MA I English

Rethinking the Sacred

Religion is often seen as timeless, rooted in texts and traditions that people have followed for centuries. But if we look a little closer, it becomes clear that many of these traditions have been shaped by patriarchy, often leaving women's voices out. This is where feminism steps in, not to reject religion, but to reinterpret it, asking fresh questions and making spirituality more inclusive.

Feminist scholars have gone back to sacred texts and asked: why are women's stories missing? Why do interpretations lean so heavily toward male authority? By challenging these patterns, they've uncovered overlooked figures and themes of equality that were always there but buried under patriarchal readings. It's like rediscovering parts of our spiritual heritage that had been forgotten. One of the most powerful shifts feminism has brought is how we imagine the divine. For centuries, God has mostly been described in masculine terms. Feminist theology widens that view, emphasizing compassion, care, and nurturing qualities that go beyond gender. Suddenly, spirituality feels more relatable and holistic, not tied to one narrow image.

Feminism also highlights women's roles in religious practices. History shows women were always part of rituals, communities, and traditions, but their contributions were often erased. Today, feminist theology restores that recognition, encouraging women to lead, participate equally in ceremonies and challenge customs or laws that discriminate against them.

What makes this movement even more fascinating is its global reach. In Islam, feminist scholars reinterpret the *Quran* to highlight women's rights. In Christianity, theologians revisit doctrines and church traditions to reduce inequality. In Judaism, figures like Lilith are reimagined as symbols of independence and resistance. Across faiths, the message is the same, spirituality must grow and evolve if it is to remain meaningful. But the impact of feminist theology goes beyond religion itself. It empowers women, ensures diverse voices are heard, and pushes for justice in traditions that shape societies everywhere. For us as students, this is especially inspiring. College teaches us to question, to think critically and to see the world from new perspectives and feminism in theology is doing exactly that with some of the oldest traditions in the world.

At the heart of it, feminist perspective in religion reminds us that spirituality should never be about exclusion. It should be about equality, inclusion and hope. By reimagining sacred texts and amplifying women's voices, this movement is not just transforming religion, it's helping us imagine a fairer future for everyone.

Preeti
BA III

Bundle of joy...

She'll be our bundle of joy,
Our blessing, our greatest gift.
In dreams I see her tiny frame,
She crawls, we laugh, we lift.
Her smile will shine the brightest,
Her little hands so sweet.
In frocks with ribbons in her hair,
She'll make our world complete.
We'll watch her bloom and flourish,
From childhood into her prime.
She'll carry your lovely features,

And my guidance through time.
But what could be more beautiful
This dream, or life made real?
Yet first, my love, remember,
It's marriage we must seal.
So here I write these words to you,
Though we haven't met just yet.
I dream not just for us, but her
So more responsible you must get.

Antpreet
MA II

The sacrifice will not name its price

I open my mouth to beg, to find a snake where my tongue should be,
Twice in the morning mirror and ten times inside my head: the sweet words, now venom.
The last day comes and goes. Comes and goes:
Fooling no one, helping no one.

Why did I invite myself, and why now, at the last minute possible
When my chance to be prostrate on the ground it has passed
The crowd has thinned besides I'm not even touched enough to kiss the earth and opt out –
Out? Out! Out with it, what are fangs for? But you please live on despite them

I gather dust from the floor of the chevy and I'm rolling it into a joint
If only master would fix everything by bringing me a glass of water
By water I mean a breakfast of liquor to justify the scene I've made
How many of my prayers would God need to answer to prove that I am His child?

You spend me on something, please,
A pair of cleats in neon pink;
Crush me into deep oblivion.

Harjaap
MA I English

The Spaces We Carry

At nineteen, I packed a purple suitcase
not knowing I wasn't leaving home,
just learning to carry it differently.
The kitchen still smelled of chillies,
my absence left no hollow in the walls,
only in me.

This new room was first an address,
never "home".
But belonging crept in quietly
through shared tea, midnight laughter,
names etched on steel plates.

I returned to repainted walls,
a quieter brother,

and love hidden in a bottle of ghee.
Mother asked, "What did you eat today?"
I lied, my way of saying,
"I love you too."

Now, I watch birds fold into their nests,
and whisper to myself
home is not a place I left behind,
but moments I keep finding
a hug today,
a cup of coffee tomorrow,
a soft, in-between becoming.

Sonia
BA III

Breathe, Believe, Become...

When we think of meditation today, many of us imagine mindfulness apps, yoga mats or just taking a deep breath before exams. But meditation has actually been at the heart of spirituality and religion for thousands of years. Different faiths have their own ways of practicing it, yet the goal is surprisingly similar everywhere; finding peace, connecting with the divine and understanding ourselves better.

In Sikhism, meditation is called *simran*. It's about remembering God and feeling His presence within. Alongside good deeds, *simran* helps one connect to the "divine light." Sikh teachings even talk about ten gateways in the body, nine are the physical ones we know (like eyes, ears, mouth), while the tenth, *Dasam Dwaar*, is a hidden spiritual doorway that opens only through deep meditation.

Buddhism is probably what comes to mind for many of us when we hear "meditation." Buddhist traditions gave the world techniques like breath meditation and mindfulness, which are now used everywhere from classrooms to hospitals. But within Buddhism itself, practices vary a lot between regions. Some focus on serenity, others on insight but all aim toward the same big goal of enlightenment and *nirvana*.

In Hinduism, meditation often begins with yoga. Not just the stretching kind we do in fitness classes, but the full eight-step path of yoga covering discipline, ethical living, breath control, concentration and meditation. All of these steps lead to *samadhi*, a state of deep realization. Ultimately, Hindus meditate to achieve *moksha*, freedom from the cycle of rebirth, which feels similar to the Buddhist idea of *nirvana*.

For Islam, meditation is closely linked to Sufism, the mystical branch of the faith. Through breathing exercises, repeating holy words (*dhikr*) and self-reflection, Muslims practicing meditation aim to open their hearts to God. Many even believe it brings healing, creativity, and a calmness that helps them grow spiritually.

Jainism makes meditation absolutely central. The 24 *tirthankaras* (spiritual teachers) are often shown in meditative postures, symbolizing its importance. Jains see meditation as the path to liberation, achieved by following the "three jewels": right faith, right knowledge, and right conduct. Put together, these lead to complete freedom of the soul.

What's really interesting is that although the techniques look different, chanting, sitting in silence, controlling breath, or focusing the mind, the intention behind meditation is pretty much the same across all religions. It's about calming the chaos of everyday life, growing spiritually, and feeling connected to something bigger than ourselves. So the next time you take a quiet moment to breathe, reflect, or even just sit in peace, remember you're practicing something people have done across faiths and cultures for centuries. Meditation is not just about religion; it's about being human.

Arvind Kumar
BA III

Guided by His Light

Guru Amar Das, with wisdom deep,
Taught us values we must keep.
In his light, the truth was found,
That love and kindness must abound.
He spoke of sewa, humble and pure,
Helping others, rich or poor.
Through Langar, he made it clear,
No caste or class should bring us fear.

For women, he took a stand,
Breaking chains across the land,
Equality was his sacred call,
He fought for justice, fair to all.
His teachings shine, forever bright
Guiding us all towards the light.

Gurleen Kaur
MA II English

Guru Amar Das Ji: Spreading Sikhi Through Manjis and Pirhis

The legacy of Sikhism is deeply rooted in the principles of equality, service, and spiritual guidance. Among the many contributions of Sri Guru Amar Das Ji, the third Guru of Sikhism, his establishment of the *Manji* and *Pirhi* system stands out as a remarkable initiative for spreading Sikhi and strengthening the community.

Guru Amar Das Ji set up 22 *Manjis* (seats of authority) and 52 *Pirhis* (sub-centres) at various locations. These were not merely administrative units but spiritual centers, created to spread the teachings of Sikhi across different regions. The custodians of these *Manjis* were chosen with great care. They were individuals of exceptional character, humble, compassionate and devoted to selfless service, regardless of their caste or social background. Entrusted by the Guru, their responsibility was to guide the *sangat* (congregation), inspire righteous living and ensure that Sikhi remained a way of life rooted in equality and devotion.

What made this system truly revolutionary was Guru Amar Das Ji's commitment to gender equality. At a time when women were often excluded from leadership roles, Guru Sahib appointed women as heads of many of the 52 *Pirhis*. Women such as Bibi Bhani (daughter of Guru Amar Das Ji), Bibi Amro (daughter of Guru Angad Dev Ji), and Bibi Dani (wife of Bhai Jetha, later Guru Ram Das Ji) were entrusted with responsibilities of guiding the *sangat*, teaching *Gurbani*, and managing community affairs. By empowering women as spiritual leaders, Guru Amar Das Ji broke age-old barriers and reaffirmed the Sikh belief that men and women are equal in dignity, responsibility and spiritual potential.

Through the *Manji-Pirhi* system, Sikhism spread far beyond Punjab, carrying its universal message of humility, equality, and service. It also laid the foundation for a well-organized community structure, where both men and women shared leadership and responsibility.

In today's world, Guru Amar Das Ji's vision continues to inspire us. His reforms remind us that true leadership is not defined by birth, wealth, or gender, but by character, devotion and service to humanity. The *Manjis* and *Pirhis* were not just institutions of their time, they were symbols of inclusivity and progress, a vision that remains relevant and vital in our modern society.

Kirti
MA II

Limited Edition

Are you still afraid to be you, my friend?
To let your true colors break and bend?
You're not perfect, no soul ever is
But you're a *limited edition*, remember this.

With all your wonders, rare and bright,
Why try to live in another's light?
Why borrow dreams, why wear their face,
When your own heart holds a different grace?

Why echo others like a fading call?
Why shrink your soul to please them all?
Afraid they'll leave if you stand alone?
Greatness is born on the path unknown.

Life begins where comfort ends,
In broken roads and twists and bends.
Hold your heart and softly say
"I am strong; I'll find my way."

So rise, unmask your hidden art,
Be the poem your life imparts.
For the world has copies, more than a few
But there's only one shining, fearless you.

Isha
BA III

Truth vs. Trends: How Social Media Undermines Historical Authenticity

E. H. Carr once said that history is “an unending dialogue between the past and the present.” History relies on careful study, evidence, and context. But in the digital age, this foundation is at risk. Social media has given rise to simplified and sensational stories that distort the past. These versions, often created by untrained enthusiasts, focus on views and engagement rather than truth.

Passion for history is no substitute for expertise. While social media creators may demonstrate enthusiasm, they often lack the skills necessary for critical analysis and contextual understanding. Incidents like the French Revolution or India’s Partition cannot be explained truthfully in one-minute videos. Such short clips reduce meaningful stories to mere entertainment, taking away history’s depth and seriousness.

Platforms like Instagram, Tik Tok, and YouTube Shorts reward short and catchy content. This trend fits today’s shorter attention spans but sacrifices accuracy. This simplification creates another danger—misinformation. Social media algorithms push sensational content, giving space to biased or false narratives. This selective storytelling deepens divisions rather than promoting understanding.

Because online popularity now equals credibility, professional historians and their years of research are often ignored. Libraries, archives, and academic research—the foundation of historical study—are overshadowed by viral posts. As a result, young audiences begin to view history as mere trivia or entertainment.

Both creators and audiences share responsibility. Social media users must question what they see, check sources, and think critically. Media literacy programs should help students identify credible content and reject misinformation. Academic institutions and policymakers should encourage collaboration between scholars and creators. When historians guide digital storytellers, history can stay both accurate and interesting. Professional historians must embrace digital platforms as custodians of authenticity, using tools like podcasts, virtual exhibits, and well-researched YouTube channels to make history accessible and engaging.

Social media companies must also take responsibility. They should introduce fact-checking systems, partner with universities, and adjust algorithms to favor well-researched content over clickbait. This would restore integrity to digital historical narratives.

History is more than a collection of dates and events—it is humanity’s collective memory and a framework for understanding our present. Allowing it to be trivialized risks losing its ability to teach us valuable lessons. Protecting its integrity requires a collective effort from creators, digital platforms, educators, and consumers. By choosing depth over drama and truth over trends, we can protect history’s dignity and ensure that it continues to enlighten future generations.

Dr Amandeep Kaur Sekhon
Assistant Professor
PG Department of History

The Little Things

Life sweeps us forward
in dreams, in haste,
in the chase for something larger.
Yet it is the quiet moments
that shapes us most.

The taste of chocolate from
childhood,
mother's stories spoken softly,
laughter spilling on the road
after a clumsy fall,
the pride of standing tall
before a classroom
tiny victories,
tucked into memory.

A double scoop of ice cream
on a winter night,
warm tea between cold palms,

jokes with friends at midnight
the kind of joy that asks
for nothing but presence.

These moments don't shout,
but they stay
threading themselves
into the seams of our days.

In the end,
life is not just the milestones,
but these fleeting sparks of
ordinary magic
the little things
that were never little at all.

Ritvik Kumar
BA II

The New Rules of Love

Humanity has always pursued what seemed impossible, breaking barriers, achieving feats once thought beyond reach. Today, that pursuit extends far beyond accomplishments and ambitions; it now enters the realm of love itself. In our modern era, love is increasingly intertwined with technology in ways that challenge our traditional understanding of connection and intimacy.

Artificial Intelligence, dating apps and virtual platforms have transformed how people meet, interact and even fall in love. Technology now allows individuals to find partners carefully tailored to their preferences, sometimes before they meet in person. Algorithms suggest potential matches based on interests, habits and personality traits, reducing chance encounters but increasing the likelihood of compatibility or at least the illusion of it. AI is no longer confined to facilitating romance; it shapes our tastes, our hobbies and the way we spend our free time. It allows us to stay in touch instantly, but it also subtly shifts the way we experience human connection, often pulling us toward screens and away from face-to-face interactions.

The impact of this technological mediation is complex. On one hand, it can help combat loneliness, connect like-minded people across continents and even create entirely new forms of relationships. On the other hand, it raises questions about authenticity, emotional dependency and the boundaries between human and artificial affection.

In this shifting landscape, the future of romance is uncertain. Will AI redefine love, reshape intimacy, or simply coexist alongside traditional human relationships? What seems certain is that in this age of rapid technological innovation, the rules of connection are evolving faster than ever. We are witnessing a moment where desire, companionship and even identity are being negotiated not just between humans, but in partnership with machines. Love, it seems, is entering a new frontier, one that is exciting, unsettling and profoundly transformative.

Kajal
BA III

Bangles

The smaller bangle silver and slight
Gleamed softly in the lantern light.
It kissed her wrist before she knew
The world beyond her window's view.
Cradled in lullabies and prayer,
She wore traditions like braided hair
Quiet as incense in the air,
A porcelain child, unaware.
The larger bangle wider and worn
Holds the pulse of a soul reborn.
Now twenty, standing at life's shore,
She hears the waves she can't ignore.
Lost amidst hopes and silent fears,
Yet brave enough to face the mirrors.

Moonlight trembles on her skin,
She breathes and lets the storm begin.
Two bangles shimmer in morning light
One shaped by tradition, soft and slight.
The other, moulded by trials and tears,
Holds the hush of weathered years.
Between them opens a tender bloom,
Petals of courage, thorns that consume.
From paths once traced by others' will
To steps she carves on her own hill.

Sneha
BA II

River

I could not see from my room
what had gained the cat's attention .
But he would curl in my balcony
every noon I returned from school.
Then suddenly I noticed a limp,
a deformity in his paw as he got up,
pouncing from the ground to the branch
swaying with his weight and bouncy tail
wiping his paws with his tongue
and staring at me with sad blue eyes.
I named him River.

Some days River would come
full of fleas, leaves and dirt ,
but his sterling blue eyes always
shining against my window,
necklacing my forlorn evenings
oppressed by the weight of
science projects and Pythagorean theorems.
My evenings would roll
following the furtive gaze of River
and his jewel toned stream of
silver fur and sapphire eyes
each full of dreams.

I saw River oftentimes
in our countless evening exchanges,

splendidly stoic even in his hunger.
Many evenings it sat between my legs
Slathering my shoes with his endless licks.
We spent several serene hours
inhaling sharp breathfulls of bougainvillea
living the childhood I never had.
River schooled me often,
both of us fluent in silence
except an occasional squeaky meow
That to be dirty is not so bad.
Also things assume a sort of peace
if you accept life's limitations.

Then one day River vanished,
it had wandered in the city's streets
searching food in the pitch of night .
My heart became a squeeze of grief
as I waited every day for River
watching his paw prints on my balcony chair.
On a cold December day ,
I heard that dogs had attacked River
He died, delayed by a moment's drag
outside a famous hospital
where death is halted in its tracks.
Sometimes life too.

The Kitchen That Never Stopped

It was always my mother in that small kitchen,
It pleased her to serve us one more time.
She rose early everyday
Packing boxes, rolling the dough
setting fire and cleaning counters,
lighting up the broken avenues of desire .

The entire house immersed in the
blended flavours of the morning chores.
She began cooking at eight years old
making piles of flatbreads for her parents
stuffed with potatoes and lentils,
salt and even her residual smiles.

I stood there in my white shoes each morning,
and blue pinafore as she gleaned
the fruit basket to give me the
juiciest apple for my recess.
She asked when I would be back.
She did not want to be late. Ever.

Her hands slick with oil and herbs
when I returned from school,
setting everything in my plate
as gently as newborn babies
every day, three times a day.
Dad always brought guests home,
even when she ran out of choices,
she had some recipe propped up
and she measured nothing.
Quickly she would toss things together
Like her life had been tossed.

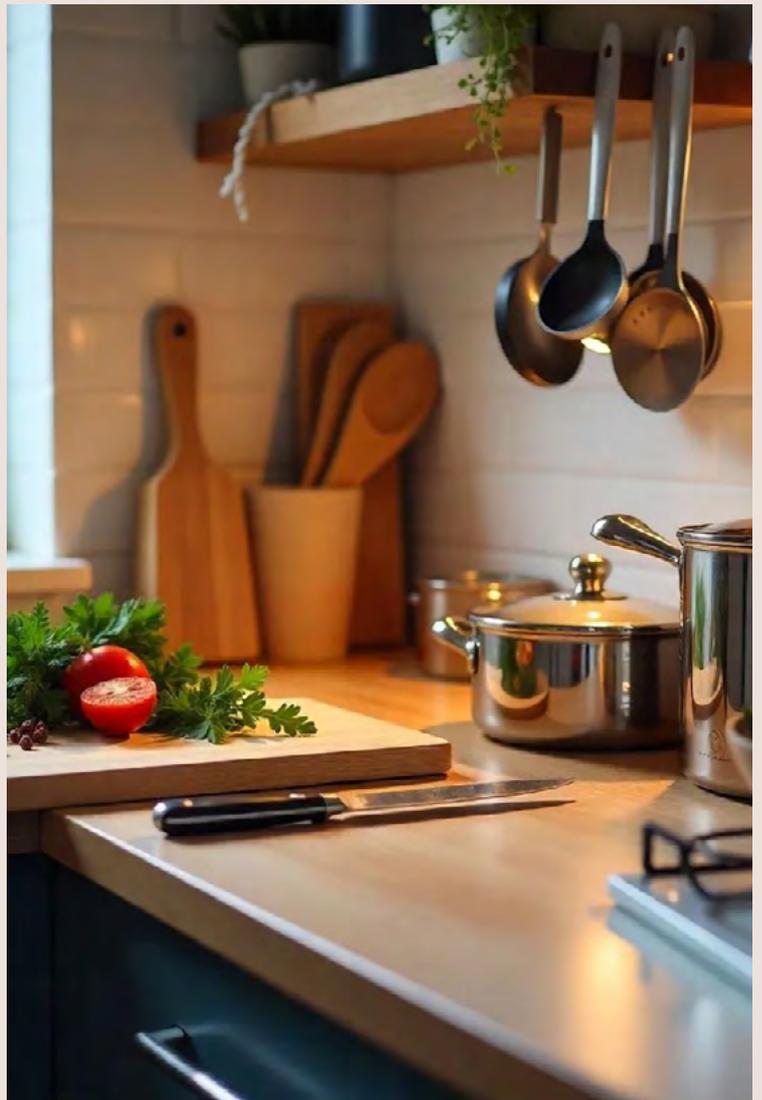
She did not need measurements.
Her hands just remembered how.
It stuck to her like an instinct,
like the gray in her hair or
the lines her life had carved
into the corners of her eyes.
She could not tell you how
it had come to this.
She remembered. That's all.

She taught in a degree college
Masters in history , first class first.
Resignable when a suitable groom arrives,
she entered the world of crackling onions
and spices, shining in the chosen tasks.
The whole history of womankind

is compacted in this, reveling in the kitchen
and a quiet deference, even delight in feeding
wholeheartedly. But mostly selflessly.

So tuck your sari tight, get a knife ,
breathe in the strokes of a culinary doom,
and spend a lifetime deep in the
mesh of marinades and curries
suturing a life together, failingly,
under the slippery skin of chicken breast
and cramming leftovers into the refrigerator .
For them, there is no relief.
She cannot open cold time again.
My mother in the kitchen forever
and a lifetime of cuts .

Dr Shelly Narang
Assistant Professor
PG Department of English

It is a privilege to present the Social Science section of this year's *Agammi Jyot*, dedicated to the enduring legacy of Sri Guru Amar Das Ji. His life and teachings continue to inspire us, not only as a spiritual guide but as a reformer who fearlessly challenged the social injustices of his time. In today's world, where inequality, division, and distrust often overshadow our collective aspirations, revisiting his message of compassion, equality, and service feels more relevant than ever.

Guru Amar Das Ji believed that spirituality was not limited to prayer or ritual but must be practiced through empathy, humility, and active service to others. His institution of *Langar*, where people of all backgrounds came together without discrimination, remains one of the most profound examples of how social reform can emerge from spiritual conviction. His efforts to empower women, break caste barriers, and promote interfaith understanding remind us that true leadership is rooted in uplifting the marginalized and fostering unity.

As students of social sciences, we are encouraged to view his contributions not as distant historical events but as guiding principles that inform ethical governance, community welfare, and human dignity today. His teachings urge us to question systems that perpetuate injustice and to actively participate in creating spaces where fairness, dialogue, and compassion thrive.

Through this edition, we explore how Guru Amar Das Ji's vision can shape contemporary debates and inspire action. May his message encourage us to lead with integrity, serve selflessly, and build bridges across divisions.

I extend my heartfelt gratitude to all contributors and readers. Let this special issue of *Agammi Jyot* serve not only as a tribute but as a reminder that the light of compassion and service must guide us in shaping a better future.

As we reflect on his legacy, it is also important to recognize that change begins with small, sincere actions in our own lives. We do not need grand platforms or extraordinary circumstances to make a difference. Sometimes, offering a listening ear, supporting a classmate, helping a neighbour, or simply choosing kindness over judgement is enough to carry forward his message. If each one of us embraces even a portion of the spirit of service that Guru Amar Das Ji lived by, our everyday choices can quietly transform the spaces we live in. In this way, we not only honour his teachings but also become active contributors to the compassionate society he envisioned.

Mr Pavittarbir Singh Saggi

Assistant Professor

PG Department of Political Science

Serving with Love: The Legacy of Sri Guru Amar Das Ji

As we reflect on the lives of the great Gurus, one figure stands out for his extraordinary blend of spirituality, social vision, and human compassion—Sri Guru Amar Das Ji, the third Guru of the Sikh tradition. Living in the 16th century, he inherited a society fractured by caste, gender inequities, and social hierarchies. Yet, with unwavering courage and humility, he set out to transform not just individual hearts, but the very fabric of society.

What strikes me most about Guru Amar Das Ji is the simplicity and universality of his teachings. He did not rely on grand palaces or titles; his power lay in empathy, service, and moral courage. He believed that true leadership is measured not by authority, but by the extent to which one uplifts others. The institution of *Langar*, where people of all castes and walks of life sit together to share a meal, is a testament to this vision. I remember visiting a gurudwara last year during a community service event. Seeing students, elders, laborers, and even strangers sit side by side and share food reminded me that equality is not just an ideal—it is lived every day through simple acts of compassion.

Guru Amar Das Ji's concern for women's dignity and empowerment resonates deeply even today. In a world where women were confined to the shadows, he actively encouraged their participation in spiritual, social, and educational life. His appointment of women as leaders in the *Manji-Piri* system was revolutionary. It inspires me as a student to recognize that leadership and voice are not limited by gender, and that social transformation begins with inclusion.

Equally remarkable is his insistence on service (*Sewa*) as a way of life. *Sewa*, for him, was not charity—it was an expression of empathy, humility, and shared responsibility. I recall volunteering at a local flood relief camp, where people of different backgrounds came together to cook, clean, and care for displaced families. In those moments, I could sense the same spirit that Guru Amar Das Ji instilled centuries ago—service that heals, connects, and restores dignity.

His teachings were not abstract moral codes; they were lived experiences, accessible to everyone. Whether it was welcoming the marginalized, empowering women, or fostering inter-community harmony, he showed that spiritual insight is inseparable from social responsibility. In the classroom, in community projects, or even in everyday interactions, his legacy reminds me that kindness, integrity, and courage are not optional—they are essential.

Today, as students, we inherit not just his teachings but his example. We are reminded that change is possible through small, persistent acts of service, empathy, and inclusion. Sri Guru Amar Das Ji's life is a timeless invitation to honor every individual, dismantle divisions, and contribute to a society where dignity, compassion, and equality are the guiding lights.

As we pay homage to his legacy, let us carry forward the values he embodied—values that remain urgently relevant in our times. In doing so, we not only remember a remarkable Guru but also commit ourselves to building a world shaped by the same love, courage, and humanity that defined his life.

Sunidhi

Student Editor

MA II Political Science

Guru Amar Das Ji and the Fight Against Social Hierarchies

Guru Amar Das Ji, the third Sikh Guru, assumed spiritual leadership in 1552 at an age when many would retire from public life. Yet his tenure marked a turning point in the struggle for social justice in 16th-century India, a period dominated by rigid caste hierarchies, discrimination, and gender inequality. Religious participation, education, and daily interactions were governed by notions of purity and pollution. Against this backdrop, Guru Amar Das Ji emerged as a bold reformer, seeking to dismantle entrenched social hierarchies and reimagine society on the principles of equality and justice.

At the core of his teachings was an unwavering belief in the equality of all human beings. He rejected the notion that birth or social status determined moral or spiritual worth. In an era when caste governed marriage, occupation, and even food-sharing, his insistence on universal dignity was radical. Guru Amar Das Ji's philosophy was rooted in the Sikh doctrine that the Divine resides in every individual; therefore, all persons deserve respect and compassion. Scholars such as Harjot Oberoi note that his reforms reflected a broader Sikh rejection of caste-based hierarchies and fostered a community grounded in egalitarian values and shared responsibility.

One of the most powerful tools for implementing these ideals was the institutionalization of *langar*, or community kitchen. Although introduced earlier by Guru Nanak Dev Ji and strengthened by Guru Angad Dev Ji, Guru Amar Das Ji expanded *langar* significantly and made participation a prerequisite for meeting the Guru. Anyone seeking spiritual guidance had to sit and share a meal with others, regardless of caste or status. This transformed equality from theory into lived practice.

Langar became a form of social resistance. Sharing meals across caste lines broke long-standing taboos and cultivated solidarity, humility, and service. The collective preparation and distribution of food fostered empathy and challenged social prejudices. Contemporary scholars view *langar* as an early form of social activism, addressing material deprivation while dismantling psychological barriers to equality.

Guru Amar Das Ji also tackled gender inequality, an equally significant social hierarchy. He condemned *sati*, the ritual forcing widows to self-immolate, and actively encouraged widow remarriage, affirming women's autonomy and dignity. He rejected *pardah*, promoting women's participation in education, spiritual discourse, and community service. Scholars such as W.H. McLeod note that these measures expanded women's roles in society and opened new spaces for female leadership.

A groundbreaking step in his reforms was the appointment of 52 women as *manjis*, regional preachers tasked with guiding congregations and managing community life. This empowered woman to occupy positions of authority and challenged patriarchal norms within religious institutions.

To support his egalitarian vision, Guru Amar Das Ji introduced a decentralized administrative system, establishing 22 *manjis* headed by trusted preachers to oversee spiritual and social affairs. This participatory governance structure encouraged grassroots engagement, accountability, and ethical leadership. Scholars regard it as one of the earliest examples of inclusive, community-centered administration within a religious framework.

The relevance of Guru Amar Das Ji's teachings persists today. Despite constitutional safeguards, caste discrimination and gender inequality remain. His model offers both moral guidance and practical strategies for social reform. The continued practice of *langar* in *gurdwaras* worldwide—where millions are served

daily—demonstrates that equality is not abstract idealism but a lived discipline rooted in empathy and shared responsibility.

The principle of *sewa* (selfless service), central to Sikh practice, extends his philosophy into daily life. *Sewa* dismantles ego, builds solidarity, and replaces hierarchy with mutual respect, encouraging individuals to participate in collective welfare rather than act from self-interest.

Guru Amar Das Ji exemplifies socially engaged spirituality. His life shows how spiritual teachings can be operationalized into institutions—*langar*, women's leadership, decentralized governance—that confront injustice and sustain change over generations. Rather than confining reform to doctrine, he built systems that embodied egalitarian values, leaving a legacy that continues to inspire equality, inclusion, and justice.

Kshitiz

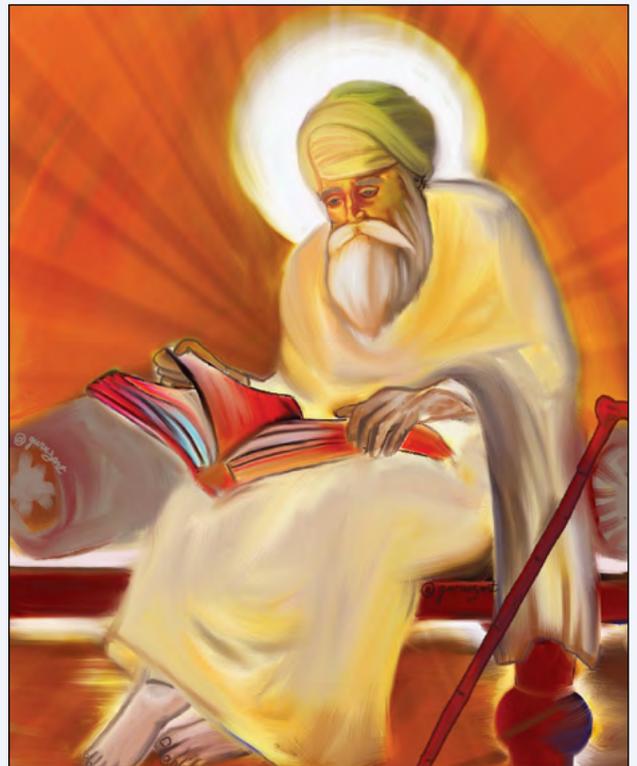
MA II Political Science

Women's Rights and Gender Reforms Under Guru Amar Das Ji's Leadership

Introduction: A Radical Reformer in a Patriarchal Society

Guru Amar Das Ji, the third Sikh Guru, assumed leadership in 1552 at the age of 73, during a time when Indian society was deeply patriarchal. Women were marginalized through oppressive customs such as *sati* (widow immolation), *purdah* (seclusion), denial of property rights, and exclusion from education and leadership. In this context, Guru Amar Das Ji emerged as a pioneering advocate of gender equality. His leadership extended beyond spiritual guidance to transforming social structures and uplifting women. Recognizing that spiritual liberation is intertwined with social justice, he introduced reforms that challenged entrenched norms and fostered an inclusive, equitable community.

Abolition of Sati and Advocacy for Widow Remarriage

One of his most courageous interventions was condemning *sati*. Widows were often pressured to self-immolate, reflecting the belief that a woman's life was tied to her husband. Guru Amar Das Ji denounced *sati* as cruel and a distortion of true devotion, emphasizing that righteousness and service constitute genuine piety. He actively encouraged widow remarriage, a radical stance in a society that stigmatized widows and deprived them of dignity, economic security, and social acceptance. By supporting remarriage, he affirmed women's right to rebuild their lives and reclaim agency. Scholars such as W.H. McLeod highlight these reforms as groundbreaking, opening space for women's participation in social and religious life.

Opposition to Purdah and Promotion of Public Presence

Purdah confined women to domestic spaces and silenced their voices in public and religious spheres. Guru Amar Das Ji openly rejected this system, refusing to engage with individuals demanding seclusion. His message was clear: women's presence in public life was not only acceptable but necessary. By dismantling

pardah, he promoted mobility, visibility, and dignity for women, encouraging them to speak, learn, lead, and contribute to community development without fear or shame.

Appointment of Women as Manjis and Piri Leaders

Guru Amar Das Ji institutionalized gender equality through the *Manji-Piri system*, an organized structure for religious leadership and community administration. He appointed 52 women as *Manjis* (regional preachers), a revolutionary step in an era when religious leadership was exclusively male. These women taught Scripture, led congregations, and resolved local issues. The *Piri system* supported women's spiritual development, especially among diverse communities including Muslims. Female leaders such as Mata Bhani, Bibi Dani, and Bibi Pal became respected spiritual guides. Through these appointments, Guru Amar Das Ji shattered the notion that intellect and leadership were male domains, normalizing women as religious authorities.

Promotion of Women's Education and Social Upliftment

Education was central to Guru Amar Das Ji's vision of empowerment. In an age when most women were denied literacy and spiritual study, he encouraged women to learn and engage in religious instruction. He recognized ignorance as a tool of oppression and believed knowledge enabled women to question harmful traditions and participate meaningfully in community life. His approach was holistic, encompassing spiritual insight, ethical understanding, and practical wisdom. By providing women access to education and community roles, he transformed them from passive subjects into active contributors to society.

Condemnation of Female Infanticide

Female infanticide was a tragic practice rooted in patriarchal bias and economic pressure. Guru Amar Das Ji explicitly condemned it as a violation of divine law and human dignity, asserting that all life is sacred and girls are equal creations of God. His stance protected vulnerable infants and confronted societal norms that devalued daughters, embedding an ethical framework within Sikh teachings that affirmed the equality of female life.

Legacy and Continuing Impact

Guru Amar Das Ji's reforms were institutionalized within Sikhism. Practices such as *langar*, where men and women serve and eat together, the promotion of women's education, and their inclusion in leadership roles reflect his enduring legacy. His vision continues to inspire Sikh communities globally and informs contemporary gender justice efforts, including movements against gender-based violence, economic exclusion, and social discrimination.

Conclusion

Guru Amar Das Ji stands as one of the most progressive social reformers of the 16th century. His leadership combined spiritual depth with social courage. By opposing harmful customs like *sati* and *pardah*, promoting widow remarriage and education, and appointing women to leadership, he dismantled patriarchal barriers from within a religious framework. His reforms were part of a holistic vision linking spiritual equality with social empowerment. The lasting impact of his teachings demonstrates that faith guided by compassion and justice can be a powerful force for liberation. Through his unwavering commitment to dignity and equality, Guru Amar Das Ji reshaped the Sikh community and left an enduring legacy in the broader struggle for women's rights and human dignity.

Sunidhi

MA II Political Science

Community Welfare and the Economics of Sewa: Langar as a Social Institution

Introduction

Langar, the Sikh community kitchen, is more than a place for meals; it embodies the principles of equality, selfless service, and community welfare. Initiated by Guru Nanak Dev Ji in the 15th century and institutionalized by Guru Amar Das Ji, *Langar* serves free meals to all visitors of the *Gurudwara*, irrespective of religion, caste, or social status. Beyond addressing hunger, *Langar* fosters communal harmony, ethical responsibility, and social integration, demonstrating how service can unite diverse communities.

Origins and Institutionalization of Langar

The concept of *Langar* builds on ancient Indian traditions of providing free meals to travelers and the needy. Guru Nanak Dev Ji formalized this practice within Sikhism, envisioning a space where individuals could gather and share meals in equality. Guru Amar Das Ji further institutionalized *Langar*, emphasizing that all people, regardless of caste or gender, deserve equal spiritual opportunity. Sitting together in the communal meal, people from all walks of life rejected the social hierarchies of the time, making *Langar* a living symbol of humility, equality, and unity.

Langar as a Manifestation of Sewa (Selfless Service)

At the core of *Langar* is *Sewa*, or selfless service. *Sewa* is a central tenet of Sikhism, emphasizing service to humanity without expectation of reward. Volunteers, or *Sewadars*, prepare, cook, serve, and clean in *Langar* kitchens, cultivating humility, empathy, and compassion. Participation in *Sewa* transforms service into a spiritual practice, reinforcing that ethical action in daily life is inseparable from devotion. Through *Langar*, individuals internalize the principles of selflessness, collective responsibility, and moral duty.

Langar as a Social Institution Promoting Equality

Langar is a radical instrument for social equality. By offering free meals to all, it challenges caste, religious, and economic divisions. The practice of *Pangat*, sitting together on the floor, symbolically dismantles hierarchies, promoting solidarity and shared dignity. Guru Amar Das Ji's instruction that visitors partake in *Langar* before meeting him reinforced humility and equality as core values of Sikh practice. *Langar* thus provided not only nutrition but also a practical framework for cultivating social cohesion and confronting entrenched prejudices.

The Economics of Sewa: A Sustainable Model

Langar exemplifies a sustainable, community-driven welfare system. Fully supported by donations and volunteer labor, it operates outside conventional market structures. This model demonstrates that generosity and collective effort can meet community needs effectively. By relying on communal contributions and ethical responsibility rather than profit, *Langar* fosters social solidarity and accountability. It challenges traditional economic assumptions, showing that community welfare can be both sustainable and self-reliant when guided by shared values and cooperation.

Global Impact and Modern-Day Relevance

Langar's principles have transcended geographic and cultural boundaries. Sikh communities worldwide have adapted *Langar* to contemporary challenges. In Glasgow, for instance, *Langar* initiatives supported vulnerable populations during the COVID-19 pandemic. Globally, Sikh organizations also incorporate *Langar* into disaster relief, education, and healthcare programs. The adaptability of *Langar* illustrates the enduring relevance of its ethical principles. Its model demonstrates how collective action, grounded in compassion and service, can address modern social inequalities and foster community resilience.

Conclusion

Institutionalized by Guru Amar Das Ji, *Langar* stands as a powerful expression of Sikh values—equality, selfless service, and communal welfare. Beyond addressing hunger, it promotes solidarity, challenges social hierarchies, and cultivates ethical responsibility. Its sustainable, volunteer-driven model demonstrates that collective action can provide for community needs without relying on conventional economic structures. In an era marked by social and economic disparities, *Langar* serves as a timeless reminder that communities guided by compassion, shared responsibility, and ethical principles can create a just and inclusive society. It exemplifies how spirituality, when combined with practical action, can foster social welfare, equality, and unity, making *Langar* a living legacy of ethical leadership and community engagement.

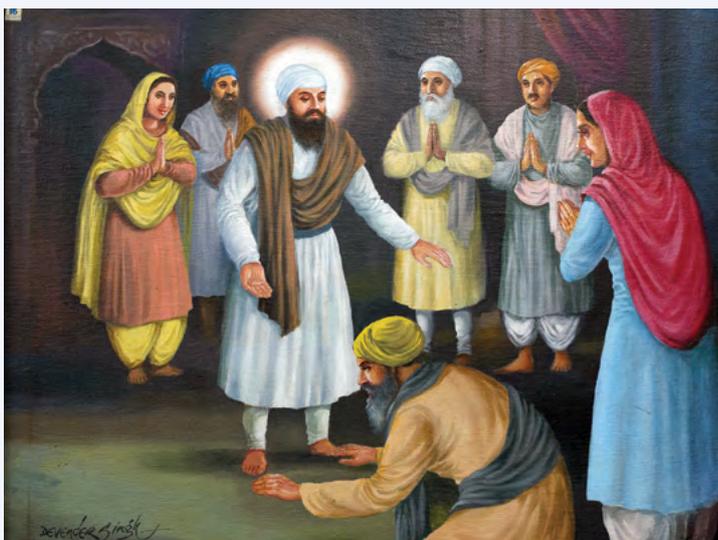
Sandeep Yadav
BA III

Religious Pluralism and Interfaith Dialogue in Guru Amar Das Ji's Era

Introduction

Guru Amar Das Ji, the third Sikh Guru, ascended to spiritual leadership in the 16th century, a time when the Indian subcontinent was a mosaic of diverse religious traditions. Amidst this pluralistic milieu, Guru Amar Das Ji championed the values of interfaith dialogue, mutual respect, and religious tolerance. His teachings emphasized that all paths lead to the same divine truth, advocating for harmonious coexistence among different faith communities. This essay delves into Guru Amar Das Ji's contributions to religious pluralism and interfaith dialogue, highlighting their relevance in contemporary society.

Guru Amar Das Ji's Advocacy for Interfaith Dialogue

Guru Amar Das Ji's era was characterized by the coexistence of various religious communities, including Hindus, Muslims, Buddhists, and Jains. Recognizing the potential for conflict arising from religious differences, Guru Amar Das Ji promoted a message of unity and understanding. He encouraged his followers to engage in respectful discussions with individuals of other faiths, emphasizing that such interactions

could lead to a deeper understanding of the divine.

One of the most significant aspects of Guru Amar Das Ji's approach was his emphasis on humility and service. He believed that by serving others selflessly, individuals could transcend religious boundaries and experience the universal truth. This philosophy is encapsulated in the practice of *Langar*, the community kitchen, which was institutionalized during his leadership. *Langar* served free meals to all visitors of the *Gurudwara*, irrespective of their background, religion, or social status, fostering a sense of community and unity among individuals from diverse walks of life.

Theological Foundations of Religious Pluralism in Sikhism

The theological underpinnings of Guru Amar Das Ji's advocacy for religious pluralism are deeply rooted in Sikhism's core principles. The Sikh scripture, *Guru Granth Sahib*, contains hymns from various saints and poets of different religious backgrounds, including Hindu and Muslim mystics. This inclusion reflects the Sikh belief in the universality of spiritual wisdom and the acceptance of diverse paths leading to the same divine truth.

Guru Amar Das Ji's teachings further reinforced this inclusive approach. He emphasized that the divine resides in all beings and that true spirituality transcends religious labels. His message was clear: the essence of all religions is the same, and it is the human ego and rituals that create divisions among people. By focusing on inner devotion and service to humanity, Guru Amar Das Ji sought to bridge the gaps between different religious communities.

Guru Amar Das Ji's Role in Promoting Religious Tolerance

Guru Amar Das Ji's commitment to religious tolerance was evident in his actions and policies. He established the *Manji system*, appointing spiritual leaders to spread the teachings of Sikhism and promote interfaith harmony. These leaders were tasked with engaging with people of different faiths, sharing the message of Sikhism, and fostering mutual respect.

Additionally, Guru Amar Das Ji's interactions with contemporary religious leaders were marked by dialogue and collaboration. He invited scholars and saints from various traditions to engage in discussions, creating an environment where diverse religious perspectives could be shared and appreciated. This approach not only promoted religious tolerance but also contributed to the intellectual and spiritual growth of the community.

Contemporary Relevance of Guru Amar Das Ji's Teachings

In today's globalized world, where religious conflicts and misunderstandings are prevalent, Guru Amar Das Ji's teachings on interfaith dialogue and religious pluralism hold significant relevance. His emphasis on humility, service, and the universality of spiritual truth provides a framework for fostering mutual respect and understanding among different faith communities.

Modern interfaith initiatives often draw inspiration from Guru Amar Das Ji's example. Interfaith dialogues, community service projects, and collaborative efforts among religious organizations reflect the enduring impact of his teachings. By embracing the principles of religious pluralism and interfaith dialogue, societies can work towards creating a more harmonious and inclusive world.

Conclusion

Guru Amar Das Ji's era was a testament to the potential for religious harmony and understanding. Through his advocacy for interfaith dialogue, religious tolerance, and the recognition of the shared divine essence in all beings, he laid the foundation for a pluralistic society. His teachings continue to inspire individuals and communities to transcend religious divisions and work towards a common goal of peace and unity. In a world often divided by religious differences, Guru Amar Das Ji's message serves as a beacon of hope and a guide for fostering interfaith harmony.

Deepak
MA II Political Science

The Governance Model of Guru Amar Das Ji: Leadership, Ethics, and Accountability

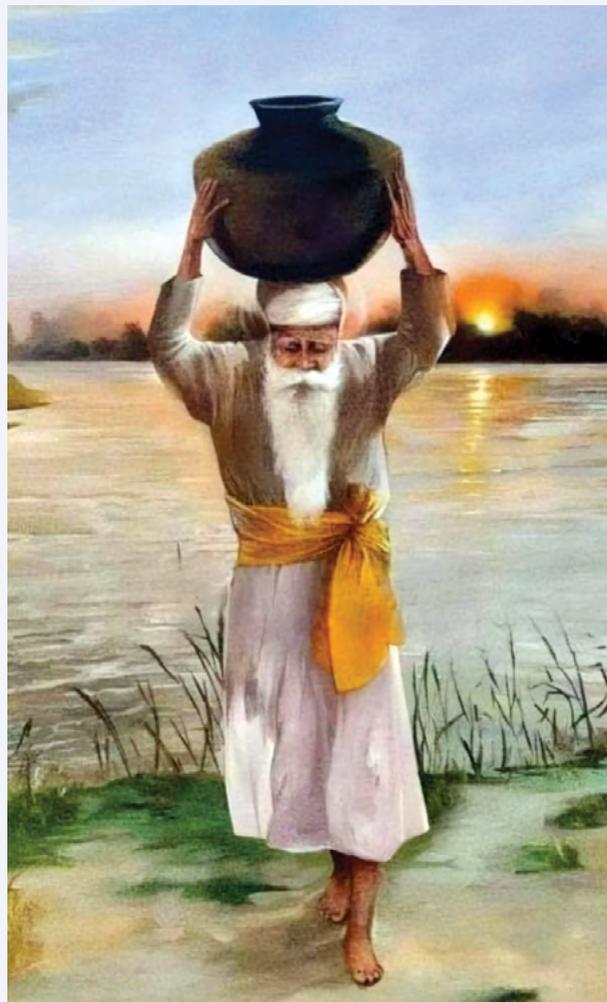
Guru Amar Das Ji, the third Sikh Guru, was not only a spiritual guide but also a visionary administrator who developed a governance model that strengthened the Sikh community socially, spiritually, and ethically. His leadership coincided with significant growth in the Sikh community, requiring an organizational system capable of managing both spiritual guidance and community welfare. By emphasizing ethical leadership, accountability, and participatory administration, Guru Amar Das Ji created a model that was both effective and morally grounded. This essay explores his governance framework, including the *Manji system*, principles of ethical leadership, mechanisms of accountability, and its lasting impact.

One of Guru Amar Das Ji's most innovative contributions was the *Manji system*, designed to decentralize authority and ensure effective governance across regions. Under this system, the Guru appointed spiritual leaders, or *Manjidars*, to oversee local communities. They were responsible for spreading Sikh teachings, guiding congregations, and upholding ethical standards. Prominent disciples such as Bhai Budha Ji managed key regions, ensuring Sikh teachings reached a wide audience. By delegating authority to capable and trustworthy leaders, Guru Amar Das Ji created a network of administrators who could address the spiritual and social needs of their communities. This decentralized system allowed the Guru to maintain oversight while empowering local leaders to make contextually relevant decisions, fostering inclusivity, grassroots participation, and collective ownership.

Ethical leadership was central to his governance. Leaders were chosen not for wealth or social status but for devotion, knowledge, and moral conduct. They were expected to embody honesty, humility, justice, and service to humanity. Spiritual authority without ethical grounding, the Guru believed, could not inspire trust or unity. *Manjidars* served as role models, demonstrating Sikh principles in daily life. By linking authority to morality, Guru Amar Das Ji ensured that leadership was an exercise in service rather than dominance, cultivating a culture where accountability and ethical behavior were inseparable from authority.

Accountability was another defining feature. Local leaders were answerable both to the Guru and their communities, which could provide feedback and voice concerns. Regular visits by the Guru or senior disciples maintained oversight, ensuring adherence to spiritual and ethical norms. This framework promoted transparency, minimized corruption, and reinforced trust between leaders and the community, creating a participatory and responsible governance structure.

Governance under Guru Amar Das Ji also integrated social welfare and justice. Ethical leadership was linked to serving the marginalized. The institutionalization of *Langar*, or community kitchens, exemplified this integration of ethics and social action. By providing free meals to all, regardless of caste, religion, or gender, the Guru reinforced equality and community solidarity. Education and women's empowerment were central as well; Guru Amar Das Ji encouraged literacy and spiritual instruction for both men and women, challenging social norms that restricted access to knowledge. Administered through *Manjidars* and local institutions, these initiatives promoted holistic development.

His governance further reflected religious pluralism, fostering dialogue and respectful engagement with Hindu, Muslim, and Jain communities. By acknowledging the universality of spiritual truth, his leaders ensured that governance extended beyond internal regulation to constructive interaction with broader society. This inclusivity strengthened social cohesion and enhanced the legitimacy of Sikh leadership in a pluralistic environment.

Historical examples illustrate the effectiveness of his model. The establishment of *Baoli Sahib in Goindwal* provided both a spiritual gathering space and a practical solution for water needs. *Manjidars* mediated disputes, resolved conflicts, and promoted moral conduct within their regions, addressing material, spiritual, and ethical concerns simultaneously.

The principles of Guru Amar Das Ji's governance continue to influence Sikh institutions today. Modern *Gurudwaras*, educational bodies, and community organizations reflect the decentralized, ethical, and accountable framework he pioneered. His emphasis on service, moral leadership, and participatory administration inspires contemporary Sikh leaders and provides lessons for modern institutions seeking to combine efficiency with integrity.

In conclusion, Guru Amar Das Ji's governance model was revolutionary in integrating spirituality, ethics, and administration. Through the *Manji system*, ethical leadership, accountability mechanisms, and initiatives in social welfare and pluralism, he created a structured yet flexible framework that allowed the Sikh community to flourish. By linking justice, transparency, and moral integrity with practical administration, he strengthened Sikh faith and provided a timeless template for effective and ethical governance. His legacy continues to guide Sikh institutions and offers enduring lessons on combining morality, service, and organizational efficiency.

Taranpreet Singh
BA III

Legacy of Guru Amar Das Ji in Contemporary Social Justice Movements

Guru Amar Das Ji, the third Sikh Guru, is celebrated not only for his spiritual leadership but also for his transformative contributions to social justice. Living in the 16th century, he challenged entrenched social hierarchies and advocated principles of equality, service, and human dignity. His teachings and actions created a blueprint for societal reform that transcended his era. Today, these principles continue to resonate, influencing contemporary movements that address inequality, marginalization, and human rights. This essay examines the enduring legacy of Guru Amar Das Ji in modern initiatives, focusing on his advocacy for equality, women's empowerment, and community welfare.

One of the most profound aspects of Guru Amar Das Ji's legacy is his unwavering commitment to social equality. In an era marked by rigid caste divisions and social stratification, he actively worked to dismantle discriminatory practices. He institutionalized *Langar*, the community kitchen, where individuals of all castes and social statuses could eat together, symbolically and practically breaking barriers of social hierarchy. This was more than a ritual—it provided a tangible framework for promoting equality. By emphasizing the inherent worth of every individual, Guru Amar Das Ji laid the foundation for contemporary movements that challenge systemic inequalities. Modern organizations advocating for marginalized communities often draw inspiration from this principle, prioritizing inclusivity and human dignity in their efforts.

Guru Amar Das Ji was also a pioneer in advocating for women's rights. At a time when women were largely excluded from social and religious spheres, he championed their access to education, spiritual participation, and leadership. He encouraged women to attend congregational prayers, actively participate in *Langar*, and assume leadership roles, creating unprecedented opportunities for social and spiritual engagement. These actions established a basis for modern gender equality movements. Today, campaigns for women's education, empowerment, and leadership echo his vision of a society where women's voices are recognized and valued. His teachings demonstrate that lasting social change requires both institutional reforms and shifts in cultural attitudes.

A critical dimension of his legacy is the emphasis on community welfare. Guru Amar Das Ji believed that true spirituality is inseparable from social responsibility. Through initiatives such as *Langar* and the development of community centers, he ensured that society's most vulnerable members had access to food, shelter, and spiritual guidance. This ethic of *Sewa*, or selfless service, has inspired contemporary social justice efforts in humanitarian aid, poverty alleviation, and community development. Organizations working in disaster relief, public health, and social welfare continue to embody the principles of collective responsibility and service that he championed. His legacy underscores that social justice is not only a matter of policy but also of ethical commitment and active participation.

The teachings of Guru Amar Das Ji continue to influence a wide spectrum of modern movements. His principles of equality, justice, and service inform anti-caste initiatives in South Asia as well as global humanitarian programs. Sikh organizations, such as Sikh Dharma International, carry forward his vision by promoting interfaith dialogue, community service, and social reform. The ethical framework he established—emphasizing moral responsibility, humility, and accountability—resonates with activists and leaders working in civil rights, gender equality, and social inclusion. By embedding moral imperatives into action, his legacy provides a guiding principle for effective and compassionate leadership in social justice work.

Guru Amar Das Ji's life also exemplifies the power of individual action in challenging societal norms. His personal commitment to justice inspired collective transformation, demonstrating that social change often begins with ethical courage and moral conviction. Contemporary grassroots movements continue to reflect this principle, recognizing that individual dedication and community engagement are both essential to creating equitable societies. His example shows that lasting reform requires personal commitment alongside collective mobilization toward a shared vision of justice and equality.

In conclusion, the legacy of Guru Amar Das Ji continues to resonate in contemporary social justice movements, offering timeless lessons on equality, women's rights, and community welfare. His pioneering efforts to dismantle social hierarchies, empower women, and institutionalize service have left an enduring impact on Sikh and global social reform initiatives. In a world still grappling with inequality, discrimination, and marginalization, his teachings remind us that service, moral integrity, and collective action are essential for creating just and inclusive societies. For activists, organizations, and individuals committed to social change, Guru Amar Das Ji's life and teachings remain a source of inspiration, guiding efforts to build a society grounded in equality, compassion, and human dignity.

Sewa as Transformative Praxis: Guru Amar Das Ji's Model of Service in Addressing Modern Humanitarian Crises

The contemporary world faces unprecedented humanitarian crises—climate disasters, pandemics, conflict, displacement, and economic inequality—that overwhelm governments and institutions. Bureaucratic delays, resource constraints, and political complexities often hinder timely response, revealing the limits of top-down interventions. In such contexts, community-driven approaches grounded in empathy, cooperation, and shared responsibility have emerged as crucial tools.

Guru Amar Das Ji, the third Sikh Guru, offers a timeless model through his institution of *Langar*, a community kitchen where individuals of all backgrounds shared food equally. Beyond providing nourishment, *Langar* challenged social hierarchies and promoted dignity, equality, and compassion.

Guru Amar Das Ji emphasized *Sewa*, or selfless service, as a spiritual, ethical, and social practice that dissolves ego, cultivates empathy, and builds collective strength. His vision encourages societies to address crises by combining material aid with human connection, restoring trust and cohesion in fractured communities.

The Legacy of Sewa: Philosophy and Practice

Sewa redefined service as more than charity. In a society rigidly divided by caste and class, *Langar* created an inclusive space where all—kings and laborers, men and women, Hindus and Muslims—sat together, fostering empathy, shared identity, and mutual respect. *Sewa* emphasized humility and voluntary participation, framing service as an offering without expectation of reward. Unlike conventional charity, which often reinforces hierarchies, *Sewa* transforms both server and served, cultivating solidarity and mutual trust.

Institutionalizing *Sewa* as a daily practice ensured resilience and sustained engagement. *Langar* was not episodic but embedded in community life, nurturing long-term bonds capable of withstanding social, environmental, or political disruptions. Modern humanitarian strategies increasingly echo these principles, emphasizing community engagement, participatory decision-making, and dignity-based service, recognizing that effective aid involves empowering those it serves.

Community-Led Humanitarian Responses: The 2025 Punjab Floods

The July–August 2025 floods in Punjab affected over 3.5 million people, destroying homes, crops, and infrastructure. Government relief alone could not meet urgent needs. Civil society organizations, religious institutions, and volunteers stepped in, exemplifying *Sewa*. *Gurudwara* Singh Sabha in Jalandhar served over 15,000 meals in a week, while *Sewa Bharti* Punjab operated 50 kitchens across affected districts. Mobile medical units delivered essential healthcare to remote areas.

These interventions addressed immediate needs and fostered dignity, trust, and solidarity. Volunteers from diverse backgrounds collaborated, demonstrating Guru Amar Das Ji's vision of inclusive service. Globally, similar principles guide humanitarian responses—from World Central Kitchen's dignity-focused

food relief to *Akshaya Patra* Foundation's pandemic-era outreach and UNHCR's participatory refugee programs—showing *Sewa's* universal applicability in building resilient communities.

Sewa vs Charity: A Transformative Ethical Model

Unlike charity, which often reinforces donor-recipient hierarchies, *Sewa* emphasizes empowerment, mutual respect, and long-term commitment. It treats service as a shared responsibility, engaging communities as co-creators rather than passive beneficiaries. By involving local stakeholders in planning and implementation, *Sewa* ensures culturally sensitive, context-specific, and equitable relief. It fosters collaboration across social divides, building inclusive networks capable of responding swiftly to future crises.

Sewa also inspires inner transformation. Volunteers cultivate compassion, humility, and empathy, making service a spiritual practice that strengthens social bonds. In disaster contexts, it addresses not only material needs but also emotional and psychological well-being, promoting recovery and resilience. This ethical approach is critical today, as crises are intensified by climate change, conflict, and economic disparities, requiring interventions that prioritize dignity alongside resources.

Real-Life Impact: Stories from the Field

In Moga district, student organizations created mobile medical units reaching flood-isolated villages, providing vaccines, medicines, and basic healthcare, while fostering trust between communities and volunteers. In Bathinda, farmers' cooperatives opened shelters, provided fodder, and safeguarded livelihoods, combining material aid with psychological support. In Ludhiana, interfaith committees coordinated joint food drives, transcending caste and religious divisions. Volunteers like Harpreet Kaur of Jalandhar embodied *Sewa's* ethos, serving “humanity, not identities.”

These examples demonstrate how *Sewa* transforms relief into a shared journey of healing, empowerment, and social cohesion. By engaging local communities, addressing diverse needs, and nurturing dignity, it builds resilience that extends beyond immediate crises.

Conclusion

In an era of escalating humanitarian crises, traditional relief approaches often fall short. Guru Amar Das Ji's philosophy of *Sewa* provides a profound alternative, blending spiritual wisdom with practical strategies for community-driven, dignity-centered intervention. The 2025 Punjab floods illustrate how volunteer-led initiatives can meet urgent needs while restoring trust, solidarity, and long-term resilience.

Sewa transcends charity by fostering equality, mutual responsibility, and empowerment. It emphasizes participation, shared decision-making, and the ethical imperative to see the humanity in every individual. In doing so, it builds networks of care that endure beyond the crisis. For policymakers, humanitarian practitioners, and civil society leaders, *Sewa* offers a sustainable model for ethical engagement, demonstrating that true relief lies not only in giving resources but in nurturing human bonds and collective strength.

Ultimately, Guru Amar Das Ji's legacy teaches that service rooted in compassion, integrity, and shared humanity transforms communities, restores dignity, and strengthens resilience—making *Sewa* a guiding principle for addressing the complex humanitarian challenges of our time.

Mr Pavittarbir Singh Saggu
Assistant Professor,
PG Department of Political Science

Leadership with Integrity: Lessons from Guru Amar Das Ji for Ethical Governance and Public Trust in Modern Democracies

In today's world, trust in political leadership is at an all-time low. Corruption, concentration of power, and governance failures have left citizens frustrated, questioning whether leaders serve the public good. Amid these challenges, the life and teachings of Guru Amar Das Ji offer timeless guidance. His leadership, rooted in humility, service, and accountability, remains highly relevant for governments, civil society, and even businesses. Learning from his example can help leaders build systems that deliver results while earning trust and inspiring collective action.

A Model of Ethical Leadership from the Past

Guru Amar Das Ji led during a time when divisions based on caste, gender, and social status were deeply entrenched. Instead of centralizing power, he promoted shared leadership and empowered local communities. Through the *Manji* and *Piri* systems, he appointed trusted representatives across regions, ensuring decentralized governance that actively involved the people. This structure prevented authoritarian tendencies and promoted transparency.

What distinguished his leadership was his unwavering commitment to *sewa*, or selfless service. He viewed leadership not as a status or authority but as a responsibility to serve others with compassion and integrity. *Langar*, open to all without discrimination, created an environment where everyone could participate equally. By aligning moral principles with practical action, his governance model fostered accountability and earned public trust.

Why Ethical Leadership Matters Today

Modern democracies face challenges similar to those Guru Amar Das Ji addressed centuries ago. Reports by Transparency International (2024) show that corruption and misuse of public office have eroded trust in political institutions. Citizens often feel excluded from decision-making, while power remains concentrated in few hands, fueling apathy and unrest.

Decentralization, transparency, and community participation—principles he championed—are essential for restoring trust. By giving citizens a role in shaping policies and ensuring governance serves the collective good, leaders can create accountable, just, and inclusive systems. Ethical leadership is not only about personal virtue but also about designing institutions that reflect integrity at every level.

Aligning Policy with Compassion

Effective leadership requires policies that protect dignity and fairness. Public welfare programs must genuinely serve those in need, not political interests. Guru Amar Das Ji's community kitchens illustrate how inclusive initiatives can meet basic needs while promoting equality.

Modern leaders can apply this through participatory approaches, such as citizen advisory groups, open forums, and participatory budgeting. These mechanisms enable communities to contribute ideas, monitor implementation, and ensure needs-based outcomes. Ethical leadership also requires investing in training programs that develop empathy, moral reasoning, and conflict-resolution skills, fostering values-driven governance akin to Guru Amar Das Ji's emphasis on reflection and service.

Breaking Divides, Building Solidarity

Guru Amar Das Ji addressed deep social divisions by promoting equality across caste, religion, and gender lines, cultivating a shared sense of purpose. In today's polarized societies, similar principles can guide

interfaith collaborations, youth initiatives, and volunteer networks inspired by the spirit of *sewa*. Programs in education, disaster relief, or community development can bridge divides, encouraging citizens to see each other as partners in building just societies.

A Call to Students and Future Leaders

The lessons of Guru Amar Das Ji are both historical and urgent. Students and emerging professionals can apply these principles in daily life—through student organizations, volunteer projects, academic initiatives, or community programs. Ethical leadership is a conscious choice, requiring compassion, active listening, and integrity. By prioritizing collective welfare over self-interest, young leaders can contribute to governance that empowers rather than alienates.

Conclusion

When governance is under scrutiny and trust is fragile, Guru Amar Das Ji's example offers a beacon of hope. His leadership demonstrates that integrity, accountability, and service are actionable principles that build strong, resilient communities. For today's democracies, his teachings provide a pathway to restore trust, bridge divides, and inspire future generations. By embracing his values—humility, collective responsibility, and ethical action—societies can create governance systems that are not only efficient but deeply humane, where leadership is a shared responsibility and public trust is earned through service, honesty, and empathy.

Ms Anuradha

Assistant Professor, PG Department of Political Science

Sri Guru Amar Das Ji: Reform, Equality and The Social Vision of Sikhi

Sri Guru Amar Das Ji (1479–1574), the third Guru of the Sikh tradition, occupies a unique place in shaping Sikh thought and Sikh social ethics. Historians and scholars of Sikh Studies frequently argue that his period of leadership marks the moment when Sikhism transitioned from being primarily a spiritual movement into a distinct, socially organised, reformist community. Pashaura Singh (University of California, Riverside) describes Guru Amar Das Ji's contribution as “systematising Sikh identity through institutions” — meaning that he not only taught spiritual equality, he designed practices that embedded it into daily life and community behaviour.

Significantly, Guru Amar Das Ji did not become Guru early in life. He was 73 years old when Guru Angad Dev Ji appointed him as successor. That biographical detail is itself instructive: maturity, depth, and leadership are not confined to youth. The Sikh tradition narrates that for years, he walked daily to *Goindwal* to visit Guru Angad Dev Ji — not out of ambition, but from humility and genuine longing for spiritual truth.

The most widely recognised institutional reform of Guru Amar Das Ji is *Langar* — the community kitchen. *Langar* existed earlier under Guru Nanak and Guru Angad, but Guru Amar Das Ji made it a mandatory social practice of equality. No one — including emperors — could meet him unless they first sat in *pangat* (line) and ate *langar* with everyone else. Prof. W.H. McLeod — one of the most influential Western historians of Sikhism — argues that this “compulsory *pangat* rule” was one of the earliest operational anti-caste structures in South Asia.

Even Mughal records note this new form of social behaviour. Sitting together and sharing food was not symbolic politeness; in a caste-segmented India, where food rules reflected purity and pollution, Guru Amar Das Ji was attacking caste at its core. Modern sociologists note that he was not merely preaching equality — he was dissolving caste identity through habitual, embodied, shared eating. For this reason, scholars of religion have described *Sikh Langar* as one of the most successful social technologies of equality in world history.

A second major reform of Guru Amar Das Ji was gender justice. He strongly prohibited *sati* (burning of widows), which the British legally abolished only in 1829 — almost 250 years later. He opposed *pardah* (the social isolation of women) and encouraged their full participation in public religious life. Nikky-Guninder Kaur Singh (Colby College), a leading scholar of Sikh feminist theology, writes that Guru Amar Das Ji established the theological ground for viewing women as “religious subjects in their own right, not attachments to men.” Unlike most societies of his time, women under his leadership preached, taught, organised, and led. He appointed 52 women as preachers within the *Manji system* — a decentralised organisational structure for the spread of *Sikhi*.

The *Manji system* itself is another major contribution. Guru Amar Das Ji divided the Sikh community into 22 *manjis* (regions), each guided by a trained representative. Scholars recognise this as the earliest organised form of Sikh polity. It ensured doctrinal consistency, smooth communication, and community welfare across regions. It shows clearly that spirituality and governance were not separate — governance was meant to reflect ethical principle.

Guru Amar Das Ji also engaged with the Mughal Empire. Emperor Akbar visited him at *Goindwal* — and sat in *pangat* before meeting him. Historians emphasise that this was not mere ritual; it was a quiet but powerful declaration that worldly hierarchy — king or commoner — does not exist before the principle of equality.

Theologically, Guru Amar Das Ji contributed 907 hymns to the Guru Granth Sahib. His *bani* emphasises inner discipline, truthful conduct, *Sadh Sangat* (holy community), and rejection of hollow ritual. Scholar Dharam Singh (Punjabi University) argues that Guru Amar Das Ji deepened the Sikh ideal of integrating inner spirituality with outer social responsibility.

Guru Amar Das Ji passed Guruship to his son-in-law, Guru Ram Das Ji, not to his biological sons — a choice that demonstrates that Sikh Guruship was not hereditary, but ethically earned.

Therefore, when we study Guru Amar Das Ji today, we are not merely studying a saint of personal devotion — we are studying a maker of institutions, a designer of democratic community practice, and a reformer who confronted social injustice through constructive systems. Scholars agree: he did not simply preach social change — he engineered it.

Amarjeet Kaur
MA I Political Science

In the dynamic world of commerce and management, we often look to contemporary case studies and market leaders for inspiration. In this issue, however, we turn our gaze back to the 16th century and the extraordinary legacy of Guru Amar Das Ji, the third Sikh Guru. His life provides a timeless framework for principled leadership, community building, and ethical enterprise that is remarkably relevant for us today. At a time of great social and political upheaval, Guru Amar Das Ji demonstrated his genius for organization by establishing the *Manji* system. He divided the expanding Sikh community into 22 administrative regions, or *Manjis*, each led by a dedicated and trained leader. This decentralization model, ahead of its time, ensured that his teachings on equality and selfless service could reach a wider audience effectively. For aspiring managers, this is a powerful lesson in organizational strategy. A large, growing enterprise can only thrive by delegating responsibility, empowering leaders, and establishing a clear, scalable structure. The Guru's focus on selecting leaders for their merit and spiritual understanding, rather than their social status, also highlights the importance of talent management and inclusive leadership.

The institution of *Langar*, the free community kitchen, was a cornerstone of Guru Amar Das Ji's mission. He institutionalized the practice that anyone, regardless of caste, religion, or social standing, must eat together (*Pangat*) before joining the spiritual congregation (*Sangat*). This teaches a vital lesson for every business student: the principle of "Pehle Pangat, Phir Sangat" ("First the row, then the congregation"). In today's business terms, this means putting people first. A successful enterprise must first serve the needs of its customers, employees, and community before focusing on its own growth or profit. The *Langar* represents the ultimate model of customer satisfaction and radical inclusion. It is a powerful reminder that sustained success is built on a foundation of genuine service and universal welfare. Guru Amar Das Ji was a fearless social reformer, challenging the oppressive caste system and advocating for women's equality. He campaigned against customs like *sati* and *pardah* and actively promoted the remarriage of widows, empowering women to take on leadership roles. Ethical leadership requires us to challenge unfair practices and build a more just and equitable society. Modern management is increasingly judged on its Environmental, Social, and Governance (ESG) standards. Guru Amar Das Ji's legacy reminds us that true leadership lies in creating positive, systemic change for all. Perhaps one of the most striking management decisions made by Guru Amar Das Ji was his choice of successor. He bypassed his own sons in favor of his son-in-law, Guru Ram Das Ji, recognizing his exemplary devotion and capability. This act demonstrated that leadership should be based on merit and suitability, not on dynastic succession.

In our corporate world, where succession planning is a high-stakes affair, this decision remains a timeless model. It emphasizes that the future of any organization, whether a small startup or a global corporation, depends on selecting the most deserving and dedicated leader, not simply the most convenient one. The life of Guru Amar Das Ji is not merely a piece of history; it is a management masterclass. His principles of organizational strategy, customer-centric service, social ethics, and merit-based leadership offer a profound guide for navigating the complexities of the modern business world. As we look to shape our careers and build our enterprises, let us draw inspiration from this great visionary and build institutions that are not only successful but also deeply humane and just.

Dr Harmeet Kaur

Assistant Professor

PG Department of Commerce

Guru Amar Das: Inspiring Spiritual Enlightenment and Selfless Service

The rich tapestry of traditions, cultures and religions makes India a place of diversity. Among them, Sikhism holds a special place in the hearts of people. Multiple gurudwaras serve significant places of worship across the country. Many Sikh gurus impacted the lives of humans through constant advancements in social settings. Guru Amar Das is the 3rd guru worshipped in Sikhism. He is a prominent figure not only in the respective religion but also for the rights of women. He was a powerful leader who stood against the wrong with the utmost courage and humble nature. Amar Das was born into a Hindu family and he was evidently driven towards the various pilgrimages.

It was only during his pilgrimage that his life took a turn. Guru Amar Das met a spiritual monk and got into a conversation with him. That's when the monk questioned as to why Amar Das does not have a guru (a spiritual teacher or guide). Amar Das was disciplined to serve Guru Angad in every form. It is also known that Amar Das woke up early and fetched water for his Guru. He ensured to be a part of everyday activities along with Guru Angad. Right from cooking and cleaning to meditating, he dedicated himself to the service of his Guru. Guru Amar Das not only learned from Guru Angad but also developed his own spiritual knowledge. He emphasised serving the community and treating every individual with equal respect. He also inspired the practice of waking up early, serving the Lord, offering *sewa* at places of worship and indulging in prayers. Guru Amar Das was always fond of different hymns.

He in fact collected approximately 900 hymns, which are now part of the Guru Granth Sahib. One of his famous hymns is the Anand hymn, which is an important part of Sikhism. Guru Amar Das was completely against the practice of Sati, the traditional practice and fought for the rights of women. He expressed the idea that the death of a husband is already a destructive thought for the wife. There was no need for the wife to sacrifice her life after the devastating news. Guru Amar Das encouraged widow marriage and gave meaning to the life of a woman. Moreover, he was also positive about inter-caste marriages since he believed that it was a union of two souls, no matter the religion. As we navigate our path toward becoming future business leaders, let us reflect on the principles of Guru Amar Das Ji. Let us build enterprises that are not just profitable but also inclusive, ethical, and rooted in service. His legacy proves that the highest form of management is not about control but about cultivating a community where everyone can thrive.

Saksham Bassi
Student Editor
BBA III

Manji System: A Pioneering Model of Decentralised Commerce

Sri Guru Amar Das ji's introduction of the *Manji* system was not only a religious reform but also a strategic administrative and economic initiative that laid the foundation for decentralised commerce and sustainable growth within Sikh communities. By dividing the administration into 22 *Manjis*, each led by a *Manjidar*, Guru Amar Das ji created an efficient economic framework that facilitated regional trade, agriculture and self-sufficiency, ensuring widespread economic prosperity.

At the core of this system was the principle of decentralised economic management, wherein each *Manjidar* acted as a regional administrator overseeing resource allocation, financial contributions and economic activities. This structure minimised economic disparities by fostering localised wealth generation and equitable distribution, reducing reliance on centralised economic control. The system encouraged entrepreneurship and small-scale industries, enabling local businesses to thrive while ensuring economic stability.

A key commercial principle embedded within the *Manji* system was self-sufficiency, deeply rooted in the Sikh ethos of *Kirat Karo*—earning an honest livelihood. Rather than depending on centralised donations, communities were empowered to generate revenue through trade, skilled craftsmanship and agriculture. This financial independence not only strengthened economic resilience but also promoted ethical business practices, reinforcing a model of shared prosperity.

The economic impact of the *Manji* system extended to market expansion and trade development. As regional leadership was established, localised trade centers and marketplaces flourished. Guru Amar Das ji's initiative to develop Goindwal Sahib into a religious and commercial hub set a precedent for other *Manji*-controlled areas, fostering the emergence of vibrant economic zones that facilitated commerce and social interaction. The construction of essential infrastructure, such as wells and rest houses (*sarais*), further supported economic activities by improving trade routes and enhancing business mobility.

Additionally, the system played a crucial role in social welfare and economic stability. *Manjidars* ensured the sustenance of *Langar*, the community kitchen, providing food security to all, thereby reinforcing economic inclusivity. Investments in public infrastructure not only improved living standards but also enhanced business opportunities, as better amenities attracted traders and skilled labor to these flourishing economic centers.

The long-term impact of the *Manji* system was instrumental in shaping Sikh economic institutions. It laid the foundation for the later *Masand* system, which further streamlined economic contributions and trade expansion under Guru Ram Das ji and Guru Arjan Dev ji. By preventing wealth concentration and ensuring equitable resource distribution, the *Manji* system created a robust commercial ecosystem that prioritised regional empowerment and economic justice.

Sri Guru Amar Das ji's administrative decentralisation was a visionary economic reform, seamlessly integrating commerce with religious and social welfare. By fostering entrepreneurship, encouraging self-reliance, and ensuring widespread economic growth, the *Manji* system became a pioneering model of decentralised commerce, influencing the economic resilience of Sikh communities for generations.

Dr Manbir Kaur Dhaliwal

Assistant Professor

PG Department of Commerce

Guru Amar Das Ji and Langar: A Lesson in Equality and Kindness

Guru Amar Das Ji, the third Sikh Guru, is not only remembered for his religious wisdom but also for his strong faith in justice and treating all people equally. His greatest contribution was establishing the *Langar*—a communal kitchen that’s now an integral part of Sikh life. *Langar*, or “free kitchen” in Punjabi, reflects the principles of serving others, equality, and uniting people. In those days, society was divided by rigid caste norms, but Guru Amar Das Ji understood that all people, whether poor or wealthy, are entitled to food and dignity. He envisioned a community where individuals of all walks of life could sit together, share the same meal, and be treated as equals. This vision was revolutionary—it tore down barriers between individuals and brought people together.

He began the first *Langar* in Goindwal, ensuring that all visitors were fed, regardless of who they were. The cooking and serving are done by volunteers (*sewadars*), who do not accept payment or reward. It is this selfless service, or *sewa*, which is at the centre of Sikh philosophy. It teaches us that serving others is a way to honor the divine. *Langar* is not only about food—it’s a demonstration of respect and equality. In sitting down together to eat, Guru Amar Das Ji taught us that no one is “better” or “worse” in the eyes of God. There’s no VIP treatment here. Everyone gets the same simple fare, sits on the floor, and learns humility. Sharing meals isn’t about filling stomachs; it’s about filling hearts with love and connection.

Guru Amar Das Ji’s *Langar* also taught people to care for their community. It shows how being humble, kind, and generous can change lives. Even today, *Langar* feeds millions worldwide, not just in Sikh temples but also during disasters, protests, or crises. It’s a safe space for anyone in need. In a nutshell, *Langar* is a lesson from Guru Amar Das Ji that transcends time: equality, service, and unity are important. By eating together and sitting together, he demonstrated to the world what dignity really is. *Langar* is not only a Sikh tradition—it’s a message of hope for all humanity, everywhere.

Amritpreet Kaur
BBA III

Guru Amar Das Ji: A Crusader Against Casteism, Idol Worship, and Ritualism

Guru Amar Das Ji was the third Guru of Sikhism and made significant contributions to our religion and its fundamental principles. He was a social reformer who publicly fought entrenched social evils like caste oppression, idol worship, and ritualism. He amplified the ideal of equality and worship of, to some extent, an omnipresent, formless God and a rejection of superstitions in tropes of discipline and law.

At the time of Guru Amar Das Ji, casteism was a prevalent evil in Indian society. It is associated with discrimination, social exclusion, and inequality. Guru Amar Das Ji was a strong critic of the caste system and a proponent of social equality. One of his greatest reforms was to establish the *Langar* (community kitchen), whereby, people from all castes, classes and backgrounds sat together and ate on an equal basis. This tradition exemplified the denouncement of caste-based discrimination and strengthened the Sikh commitment to human equality. Surprisingly, Guru Amar Das Ji broke the caste system in his time as well, and he held a fully open diwan (religious congregation) where everyone sat at the same level, regardless of their societal status, and everyone was entitled to (Sikh) teachings. Opposition to casteism became the basis of Sikhism as a universal faith that respects the dignity of all human beings.

Rejecting Idol Worship

The founder of the Anand tradition, Guru Amar Das Ji gave more importance to the one who has no form, the Ik Onkar (one God), not the idol worship. It would strongly discourage many aspects of contemporary

religious traditions that involved the worship of idols. Rather, he preached direct experience of God through meditation, Naam Simran (chanting the name of God), and selfless service (sewa). Guru Amar Das Ji firmly established the belief of a single divine power that lies beyond physical forms and names by rejecting the worship of idols. The essence of his teachings was liberation of spirit from the bondage of man-made rituals.

Eliminating Ritualism

Religious traditions were often seen as ways to get closer to God through ritualistic practices and rites. Guru Amar Das Ji was a great opponent of meaningless rituals, superstitions, and blind faith. Among his notable reforms, he worked against Sati (widow immolation) and Purdah (the veiling of women). He advocated for equal rights for women and urged women to participate in religious and social activities without any restrictions. His disdain for unnecessary rites heralded a more rational, progressive spirituality.

Legacy and Impact

Guru Amar Das Ji's legacy had far-reaching effects. He instilled core tenets of the Sikh faith emphasizing social equality, rejection of idol worship, and removal of ritualism. He was mentioned in the context of sharing the teachings of Jesus -teachings that inspire millions to pursue spiritual advancement, social justice, and equality. As such Guru Amar Das Ji set an example for the Sikh Gurus that were to follow by challenging the entrenched social evils of the time and made Sikhism a religion of inclusion, of reason and of worship of One God. His legacy is a guiding light, taking on these false beliefs through wisdom and compassion.

Damanjot Singh
BBA III

Amar Das Ji- Social Reformer

Amar Das Ji, the third Sikh Guru, was a champion of social equity and equality in society. He exemplified their virtues in their teachings and actions. The following are some of the activities he engaged in in order to promote these virtues:

Eliminating Social Differentiation

Guru Amar Das Ji contested the orthodox Hindu caste division and motivated his followers to do likewise. He advocated for marriages between castes and communal meals in the *langar* (community kitchen).

Advocating for Women's Rights

Guru Amar Das Ji was a strong proponent for women's empowerment and women's education. He promoted women to the leadership position within the Sikh community and opposed widow sati (immolation) and purdah (women's religion).

Encouraging Philanthropic Activities

Guru Amar Das Ji was the first to advocate for selfless love called *sewa* and inspired his followers to help those in need. He created the system of communal feeding called *langar* where anybody could come regardless of faith, canonization or social position.

Promoting Organization Features

Guru Amar Das Ji stressed the concepts of volunteerism and political participation. He called his disciples to honor every person, willfully and proactively, regardless of their standing in society.

The legacy of Guru Amar Das Ji continues to inspire people across the globe to strive for a fairer and more just social system.

Khushi Aneja
BBA-III

Guru Amar Das Ji

Guru Amar Das Ji, the third Sikh Guru, was known and revered as not just a saintly figure but also as a fearless advocate for women's rights. Even during such times, when Indian society was utterly patriarchal-treating women as secondary aspects, not having any say regarding faith or community matters-they took up such actions.

In those days women were generally sidelined, denied access to participating in religion, and robbed of their dignity. However, Guru Amar Das Ji advocated that he considered everyone equal in front of the Divine. To prove this, he did something revolutionary: he appointed women as spiritual leaders (called *masands*) in Sikhism. By entrusting women with such responsibilities, he proved to the world that they could also possess great strength.

Not just that, he renovated the *langar*, or the free dining hall for everybody, where meals were distributed. A challenge was this to change norms requiring women to go inside and cook and serve at the body without being in public view at the same time. It was a gesture announcing that offerings were equal to men.

Guru Amar Das Ji was extremely anti-dowry. Women were treated like commodities by buying and selling them. On the basis of character and spirit, he called for commendation of women and called it to an end for such a practice.

According to him, man and woman both share equally the potentiality for the spirit. In his hymns, anyone would attain liberation and enlightenment, irrespective of gender, he said, which empowered the women mentally to consider themselves as equal in the journey of spirituality from the clutches of society.

That legacy lives on, the very foundations he laid in the name of gender equality still continuing to shape Sikhism today, where women lead, serve, and shine in all aspects of religious life. Guru Amar Das Ji reminds one of lifting all if true progress needs to be made. His life still stands out in glory that is justice and kindness, with indomitable faith that every person deserves respect.

Bhoomi
BBA III

Guru Amar Das Ji and the Practice of Langar

Guru Amar Das Ji strongly favored the *Langar*, during his time it served as a meal of the Sikhs, now it has taken the form of a free meal served at Sikh Gurdwaras. Today, it has become a source of humanitarian aid as well.

During his reign, caste discrimination was prevalent. Sikhs believed in egalitarian principles, and that hindered the split. Guru Ji differed because he consciously standardised a policy that stated no one is allowed to meet him without first serving themselves and sitting in *Langar*. (*Langar* is a communal meal that accompanies prayers.) Both people and scholars have to come to a level of equal ground hence leaning towards the Angkor.

The Gurdwara rides the legacy set forth by Guru Ji to provide thousands of free meals every day while spending millions around the globe. This Sikh practice reminds how one can achieve eternal peace and compassion without the aid of class, catholic, complaisant barriers. He was persistence about divides across the globe should cease to exist along with reality which is immeasurable.

Guru Amar Das Ji's emphasis on *Langar* was not purely simply about providing food, it was centered on fundamentally changing society.

His personal participation in *sewa* motivated the people around him to serve without expecting any rewards. The shared task of cooking, serving, and eating together taught participants how compassion, gentleness and social equity could prosper.

Sikhs are proud to share their culture through *Langars* all around the world, serving millions, and expanding from local Gurdwaras to include all forms of social service in the case of disasters. The philosophy has become free from religious restrictions and is open for all the people in need of food.

Langar coupled with the philosophy of *sewa* can be seen integrated in the day to day practice of Sikh identity. It teaches compassion and love through social action that is devoid of bias, making sure the compassion entwined with love and respect for one another in reality disregards social discrimination.

Saarthak Gupta
BBA III

“The Man Who Saw Her”

She sat on the cold floor, hands resting in her lap.

Not because she was tired, but because she had no choice. Her voice had never been loud enough to matter,

Her presence never important enough to be seen.

She cooked the food but was the last to eat. She walked behind, never beside.

She carried burdens without complaint,

Because that was what the world expected of her.

She had been told since birth—

“You are meant to serve, not to lead.” “You are to obey, not to question.”

“You are a woman, and that is your fate.”

And so, she accepted it. She swallowed her words. She silenced her dreams.

She let the world decide her worth.

Until he came.

He didn’t just glance at her—he saw her. He didn’t just hear her—he listened.

He didn’t just walk past—he stopped.

“Why do you sit behind?” he asked. “Who told you

that you were less?” “You were never meant to be hidden.”

And in those words, the ground shifted beneath her. She had spent her life believing she was small, That she was made to be invisible.

But he told her otherwise.

No longer did she wait for permission to speak. No longer did she eat last.

No longer did she lower her eyes in shame.

She sat beside men, not behind them. She was given space, respect, dignity.

She was no longer just a daughter, a wife, a servant. She was someone.

Because he—Guru Amar Das Ji— Did not just change the rules.

He changed her world.

And because of him,

She was never nameless again.

Tanisha
BBA III

Digital Marketing Tactics and Examples

Digital marketers are in charge of driving brand awareness and lead generation through all the digital channels -- both free and paid at company's disposal. These channels include social media, the company's own website, search engine rankings, email, display advertising, and the company's blog. The digital marketer focuses on different key performance indicators (KPI) for each channel so they can properly measure the company's performance across each one. Digital marketing is carried out across many marketing roles today. In small companies, one generalist might own many of the digital marketing tactics described above at the same time. In larger companies, these tactics have multiple specialists that each focus on just one or two of the brand's digital channels. Here are some examples of these specialists. The best digital marketers have a clear picture of how each digital marketing campaign supports their overarching goals. And depending on the goals of their marketing strategy, marketers can support larger campaign through free and paid channels at their disposal. A content marketer, for example, can create series of blog posts that serve to generate leads from a new eBook the business recently created. The company's social media marketer might then help promote these blog posts through paid and organic posts on the business's social media accounts. Perhaps the email marketer creates an email campaign to send those who download the eBook more information on the company. Following are some of the most common digital marketing tactics and the channels involved-

Search Engine Optimization (SEO): This is the process of optimizing website to "rank" higher in search engine results pages, thereby increasing the amount of organic (or free) traffic the website receives. The channels that benefit from SEO include websites, Blogs, and Info graphics.

Social Media Marketing: This practice promotes the brand and the content on social media channels to increase brand awareness, drive traffic, and generate leads for business. The channels one can use in social media marketing include Facebook, Twitter, LinkedIn, Instagram, Snap chat, Pinterest, and Google+.

Content Marketing: It denotes the creation and promotion of content assets for the purpose of generating brand awareness, traffic growth, lead generation, and customers. The channels that can play a part in the content marketing strategy include Blog posts, EBooks and whitepapers, Info graphics, Online brochures and look books.

Affiliate Marketing: This is a type of performance-based advertising where commission is received for promoting someone else's products, services on one's website.

Native Advertising: Native advertising refers to advertisements that are primarily content-led and featured on a platform alongside other, non-paid content.

Marketing Automation: Marketing automation refers to the software that serves to automate the basic marketing operations. Many marketing departments can automate repetitive tasks they would otherwise do manually, such as Email newsletters, Social media post scheduling, Contact list updating, Lead-nurturing workflows, Campaign tracking and reporting.

Pay-Per-Click (PPC): PPC is a method of driving traffic to the website by paying a publisher every time the ad is clicked. One of the most common types of PPC is Google Ad Words, which allows to pay for top slots on Google's search engine results pages at a price "per click" of the links place.

Email Marketing: Companies use email marketing as a way of communicating with their audiences. Email is often used to promote content, discounts and events, as well as to direct people toward the business's website.

Inbound Marketing: Inbound marketing refers to the "full-funnel" approach to attracting, engaging, and delighting customers using online content. One can use every digital marketing tactic listed above throughout an inbound marketing strategy.

Stuti Jain
BBA I

HR Trends for 2025

Key HR trends for 2025 focus on leveraging Artificial Intelligence (AI), enhancing the Employee Experience, prioritizing Employee Well-being and Mental Health, and embracing flexible and hybrid work models. Other critical trends include upskilling and continuous learning, promoting Diversity, Equity, and Inclusion (DEI), and using data-driven decision-making for strategic workforce planning.

Technology & Data

AI and Automation

AI is revolutionizing HR by automating tasks, personalizing employee experiences, and providing powerful data analytics for better decision-making.

Data-Driven Insights

Organizations are increasingly using people analytics to understand their workforce, make smarter hiring choices, and align talent development with business strategy.

Employee Experience & Wellbeing

Personalized Experiences

Tailoring experiences to individual employees' needs, preferences, and career paths is a growing priority.

Holistic Employee Well-being

Prioritizing mental health, work-life balance, and comprehensive wellness programs is crucial for productivity and retention.

Enhanced Employee Engagement

Fostering a culture where employees feel valued and engaged is key to building a high-performance environment.

Workforce & Workplace Strategy

Hybrid and Flexible Work Models

Adapting to diverse work models, including remote and hybrid options, remains a core focus.

Strategic Workforce Planning

HR is focusing on planning for the future by developing leaders and ensuring a skills-ready workforce.

Upskilling and Continuous Learning

Investing in employee development through upskilling and continuous learning programs is essential for future-proofing the workforce.

Culture & Leadership

Soft Skills Development

There is a heightened focus on developing soft skills, which are becoming just as critical as hard skills for employees and leaders.

Manager Empowerment

Empowering managers to lead effectively in the modern workplace, particularly in hybrid settings, is a key trend.

DEI as a Business Imperative

Organizations are reformulating and strengthening their Diversity, Equity, and Inclusion initiatives.

Prince Bansal
BCom II

Globalization and Inclusive Growth

Globalization and inclusive growth are interconnected concepts where the former is the process of increasing global interdependence and the latter is economic growth that benefits all segments of society, creating opportunities for everyone. While globalization can drive economic growth by facilitating trade and investment, it can also exacerbate income inequality and create challenges. Achieving inclusive growth amid globalization requires policies that promote skill development, strengthen social safety nets, focus on rural development, encourage sustainable practices, and ensure equitable access to education, healthcare, and economic opportunities for all.

What is Globalization?

Globalization refers to the increasing interconnectedness and interdependence of countries through the exchange of goods, services, information, and ideas.

It is driven by factors like reduced transportation costs, lower trade barriers, faster communication, and increased capital flows.

What is Inclusive Growth?

Inclusive growth is economic growth that creates employment and reduces poverty. It ensures that the benefits of economic development are shared across society, creating equal opportunities and outcomes for individuals regardless of their background.

Key components include skill development, access to essential services, and wealth creation that is distributed widely.

Globalization and Inclusive Growth

Positive Links

Globalization can stimulate inclusive growth by enabling capital transfers from developed to developing countries, fostering investments and increasing production capacity. It can also create new markets and opportunities, leading to job creation and poverty reduction if managed effectively.

Challenges

Globalization can lead to greater income inequality and disparities, with the benefits of growth not always reaching the poor. It can also put pressure on vulnerable populations who may lack the skills to adapt to a globalized economy.

Policies to Foster Inclusive Growth within Globalization

Skill Development

Investing in education and training programs helps individuals thrive in the globalized economy.

Social Safety Nets

Robust social programs, such as guaranteed employment and healthcare services, protect vulnerable populations from the negative impacts of economic shifts.

Rural Development

Focusing on infrastructure, education, and healthcare in rural areas helps bridge the urban-rural divide.

Sustainable Practice

Promoting environmentally friendly consumption and production patterns is crucial for long-term, inclusive growth.

Equity and Opportunity

Policies must ensure that growth is distributed fairly through initiatives that expand access to finance, education, healthcare, and employment for all groups.

Vinay Verma
BCom II

What is Viksit Bharat 2047?

'Viksit Bharat' means 'Developed India.' Viksit Bharat 2047 is the government's vision to drive the mission of making India a completely developed nation by its 100th anniversary of independence in 2047. The vision is based on four pillars Youth, Poor, Women, and Farmers.

Objectives of Viksit Bharat 2047

Viksit Bharat's primary goal is to transform India into a developed nation by 2047 through inclusive economic participation for all citizens. It aims to take India's economy to \$30 trillion within just two decades.

The Union Budget 2025-26 brings a series of initiatives in accordance with the 'Viksit Bharat 2047' vision to make India a prosperous and self-reliant nation by its 100th anniversary of independence. Major announcements are

Income Tax Reforms: To generate domestic demand and accelerate economic growth, the government has raised the personal income tax exemption limit to ₹12 lakh from ₹8 lakh. This would increase household consumption, savings, and investments.

Agricultural Development: A high-yield crop scheme to benefit 17 million farmers has been launched to enhance agricultural productivity. The budget proposes increasing subsidised credit to farmers and increasing sustainable farming practices.

Support for MSMEs and Startups: The budget focuses on boosting credit for Micro, Small, and Medium Enterprises (MSMEs) and startups through enhanced credit guarantee schemes. This initiative aims to foster innovation and entrepreneurship, contributing to economic growth.

Infrastructure Investment: The government plans to modestly increase capital spending to develop infrastructure, stimulate economic activity, and create job opportunities. This includes transportation, energy, and digital infrastructure investments to support long-term growth.

The strategy is on consolidating infrastructure, expanding social welfare schemes, driving economic growth, promoting sustainable development, and enhancing both ease of living and ease of doing business.

Ruben
BCom I

GST Act and its Impact on GDP

Before 2017, Indians had to bear multiple indirect taxes for various transactions, including purchases, sales, manufacturing, retailing, and marketing. The taxes included Value Added Tax (VAT), excise duty, service tax, central sales tax, entertainment tax, and luxury tax.

However, the implementation of GST combined these taxes into one, while these changes eliminated the cascading effect of indirect and double taxation, it had a significant impact on India's GDP. This move helped establish a more unified market where capital and services could flow freely, thereby simplifying the business environment.

GST was instrumental in creating new reforms across the country such as e-way bills, and e-invoicing:

e-Way bills were established under GST to ensure the smooth movement of commodities across state borders. These bills allow for more efficient tracking and monitoring of goods, decreasing tax evasion and improving compliance.

e-Invoicing is an electronic invoicing system that tries to standardise and automate invoice generation and reporting. It involves the digital exchange of invoices between firms and tax authorities, thereby minimising manual processes and reducing errors.

Linking of e-way bills with government portals such as VAHAN portal involved connecting the two platforms for exchange of information on real-time. This allows authorities to cross-check the information provided in e-way bills against other papers and databases, increasing the effectiveness of tax enforcement and ensuring compliance.

Various indirect taxes were merged to make a single unified tax structure — GST. This streamlined tax administration, decreased compliance challenges, and minimised the cascading effect of multiple taxes, resulting in a more efficient and transparent tax regime.

Digitisation of processes boosted efficiency and transparency of taxation processes. Taxpayers could register online, eliminating the need for physical submissions and reducing paperwork. Additionally, electronic filing of tax returns made it more convenient for businesses to comply with tax obligations, as they could submit returns digitally without the hassle of manual paperwork.

Shivam
BCom I

Key Technological Innovations and Trends in Banking Industry

Technology and innovation are fundamentally transforming the banking industry, shifting it from traditional, branch-based models to a digital, customer-centric ecosystem. This transformation is driven by several key technological trends that are reshaping operations, enhancing security, and delivering personalized customer experiences.

Artificial Intelligence (AI) and Machine Learning (ML): AI and ML are central to modern banking, enabling advanced data analysis for personalized services, fraud detection, and risk management. Generative AI is creating intelligent, conversational banking assistants and automating complex tasks like document processing and credit assessments, leading to significant cost savings and efficiency gains.

Cloud Computing: Banks are increasingly migrating their core systems and data to the cloud for greater scalability, flexibility, and cost-effectiveness. Cloud-based platforms facilitate faster innovation and allow banks to manage data more efficiently and securely.

Open Banking and APIs: Driven by regulatory changes, open banking allows banks to securely share customer data with authorized third-party providers (FinTechs) through Application Programming Interfaces (APIs). This fosters collaboration and enables a wider range of integrated services, such as budgeting apps and seamless e-commerce payment options (embedded finance).

Blockchain Technology and Digital Currencies: Beyond cryptocurrencies, blockchain is being explored for its potential to ensure secure, transparent, and efficient cross-border payments, smart contracts, and digital identity verification. Central Bank Digital Currencies (CBDCs) are also gaining momentum as central banks globally experiment with digital forms of national currency.

Biometric Authentication: To enhance security and convenience, banks are implementing biometric measures such as fingerprint and facial recognition, and voice identification. These methods reduce reliance on traditional passwords and provide robust protection against fraud.

Robotic Process Automation (RPA) & Hyper-automation: RPA automates high-volume, repetitive tasks like data entry and compliance checks, reducing human error and boosting operational efficiency. Hyper-automation combines RPA with AI and ML to automate entire workflows and customer journeys.

Mobile Banking: Mobile apps have become the primary channel for customer interaction, offering 24/7 access to services from anywhere. Banks are continuously enhancing these apps with new features like budgeting tools and real-time alerts to meet evolving customer expectations.

Sukhman Singh
BCom I

Savings and Gen Z

Generation Z is redefining the approach to savings by prioritizing a balance between present experiences and future financial security, driven by a digital-first mindset and shaped by unique economic challenges.

Key Characteristics of Gen Z's Savings Habits

“Soft Saving” Approach: Gen Z often embraces “soft saving,” a mindset that balances enjoying the present with saving for the future, rather than the “save everything now for retirement later” approach of previous generations. They want to build assets and have experiences at the same time.

High Financial Awareness: Growing up with social media and online resources has given Gen Z higher financial awareness than Millennials had at the same age, although this also exposes them to potential misinformation. Many use budgeting and investment apps to manage their money.

Motivated by Financial Security: Despite a reputation for being spenders, a significant portion of Gen Z are disciplined savers, with some reports indicating that as many as 93% save regularly. Their primary motivation for saving is often for financial security and investment.

Investment Inclination: Gen Z is more open to riskier, growth-oriented investments like stocks and cryptocurrencies compared to Millennials who prefer safer options like mutual funds and fixed deposits. They often start investing at a younger age due to easy access to online investment platforms.

Value-Based Spending: They tend to align their spending with their personal values, prioritizing experiences like travel and entertainment, as well as supporting brands that are authentic and sustainable.

Challenges Gen Z Faces

Economic Headwinds: Gen Z has entered adulthood amidst economic instability, including the COVID-19 pandemic, high inflation, rising living costs (especially rent and education), and job market volatility. These factors make consistent saving difficult.

Debt Burden: High levels of student loan debt and the widespread use of easily accessible credit, like “Buy Now, Pay Later” (BNPL) services, can lead to debt management issues and hinder their ability to build emergency savings.

Impulsive Spending: The instant gratification culture fueled by e-commerce and social media can lead to impulse purchases and overspending, a key challenge to their savings goals.

Lack of Formal Education: Many Gen Z individuals feel they lack sufficient formal financial education in basic concepts like debt management, taxes, and the long-term implications of their financial decisions, often relying on “finfluencers” for advice, which can be unregulated.

In essence, Gen Z is a generation of pragmatic idealists in their financial lives: they are financially aware and disciplined in their intentions, but navigate a difficult economic landscape while striving for a balance between future stability and enjoying the present.

Rajkaran
BCom III

ENVIRONMENT SECTION

Editorial

As the editor of the Environment Section of *Agammi Jyot*, I feel deeply privileged to present reflections on the timeless contributions of Guru Amar Das Ji, the third Guru of the Sikhs (1479–1574). His life and teachings continue to inspire us not only in the spiritual and social realms but also in shaping an environmentally conscious way of living that remains strikingly relevant in the contemporary world. At a time when humanity is confronted with climate change, deforestation, ecological imbalance and the overexploitation of natural resources, Guru Amar Das Ji's message offers both direction and hope. He emphasized that air, water, earth, and all living beings are sacred gifts of the Creator, inseparably linked with the Divine presence itself. In teaching that reverence for nature is reverence for God, he laid the foundation for an ethic of environmental stewardship that elevates ecological responsibility to a sacred duty.

Among his many contributions, the strengthening of the *Langar* tradition stands out not only as a spiritual and social practice but also as an enduring lesson in sustainability. By institutionalizing the communal sharing of simple vegetarian meals, Guru Amar Das Ji ensured inclusivity, reduced wastage of food and fuel, and encouraged moderation in the use of natural resources. Similarly, his construction of Baolis (step wells), most notably the Baoli at Goindwal Sahib with its 84 steps, demonstrated his far-sighted approach to water conservation. These were not only places of spiritual reflection but also practical community resources that addressed the pressing need for clean and accessible water. His insistence on humility, moderation, and living within one's means directly counters the modern tendencies of greed and overconsumption, which lie at the heart of environmental crises today.

Equally powerful is his teaching on the interconnectedness of all forms of life—humans, animals, birds, plants and the natural elements—reminding us that the well-being of each part of creation is inseparably tied to the whole. Such ecological wisdom, expressed centuries ago resonates strongly with contemporary environmental thought, which increasingly stresses the interdependence of ecosystems and the importance of harmony between human society and nature. By advocating simplicity, compassion, and equality, Guru Amar Das Ji laid down principles that remain timeless and can guide us toward creating a more sustainable and just world. Sri Guru Gobind Singh College takes pride in upholding the rich practices of Sikhism and the timeless teachings of Guru Amar Das Ji.

This issue of *Agammi Jyot* seeks to draw inspiration from these values and apply them to present-day environmental challenges. I would like to sincerely thank the esteemed Faculty for their insightful contributions and guidance, who have added depth and scholarly perspective to this section, and I extend my heartfelt appreciation to the students whose creativity, enthusiasm, and commitment have enriched these pages. Their writings, reflections, and initiatives exemplify how the younger generation can carry forward the legacy of ecological responsibility envisioned by the Sikh Gurus.

Together, as teachers, learners, and seekers of wisdom, we can embody the values that Guru Amar Das Ji lived and taught—values of simplicity, conservation, equality, and interconnectedness. May this collective effort not only spread awareness but also inspire action towards environmental sustainability. Above all, may the divine light of Guru Amar Das Ji continue to guide us in nurturing our planet with humility, care, and compassion, ensuring that we leave behind a healthier, more harmonious world for generations to come.

Dr. Sugandha Kohli Kaang
Assistant Professor
PG Department of Sociology

Guru Amar Das Ji's Message for Today: Living in Balance

The environment has become one of the most pressing concerns of our time. From climate change to water scarcity and pollution, we are surrounded by challenges that directly affect our future. While many of these issues seem modern, the truth is that centuries ago spiritual leaders had already guided humanity towards a life of balance with nature. One such visionary reformer was Guru Amar Das Ji. His teachings feel as fresh and relevant today as they were in the 16th century.

Guru Amar Das Ji (1479–1574) became the third Sikh Guru at the age of 73. Despite his age, he worked tirelessly for social, spiritual and moral upliftment. He strongly opposed caste discrimination, untouchability and the subjugation of women, while promoting equality, dignity, and service to humanity. He also strengthened the institutions of *Sangat* (holy congregation) and *Langar* (community kitchen), making those symbols of unity and responsibility. His vision stand out even today is how he linked humanity, society, and nature.

As a student, I feel it's important to highlight that Guru Ji's teachings were not abstract—they were very practical. We discover not only spiritual wisdom but also a lifestyle focused on sustainability, equality and harmony with the environment. His message is simple yet powerful: nature is not something outside of us — it is part of who we are. Caring for it means caring for ourselves.

Environmental Ethics in Sikh Scripture

A beautiful line from Sikh scripture, also emphasized by Guru Amar Das Ji, is:

“Pavan Guru, Pani Pita, Mata Dharat Mahat.”

(Air is the teacher, water is the father and the great earth is the mother.)

This verse doesn't just sound poetic—it teaches us that air, water, and earth are sacred. Harming them is not just environmental but spiritual wrongdoing. Today, amid rising pollution and waste, this teaching feels more relevant than ever. It's like Guru Ji's words echo as early “environmental ethics,” centuries before the term even existed.

Langar and Sustainability: An Ancient Wisdom for Modern Times

Most of us know *Langar* as the community kitchen where everyone sits together and eats, regardless of background. He taught that all are equal in the eyes of God. While Guru Nanak Dev Ji started it, Guru Amar Das Ji made it a strong practice by ensuring that everyone whether rich or poor, ate together in *Pangat* (rows) before sitting in *sangat*.

Guru Amar Das Ji's famous saying about *langar* is:

“Phele Pangat Phir Sangat”

From an environmental view, *Langar* also teaches sustainability. Cooking together for large groups reduces waste and uses resources efficiently. The food served is simple, healthy and vegetarian. In today's language, it's almost like a “zero-waste, eco-friendly kitchen.”

Wells of Equality

Guru Amar Das Ji constructed *Baoli Sahib* at *Goindwal Sahib*, with 84 steps leading to a single water source. While it became a place of spiritual importance, it also provided clean drinking water to the community.

This was not just about construction rather it was a lesson. Guru Ji was teaching that water is precious and must be shared fairly. Nobody should be denied access because of caste or social status. Today, when we face water shortages and even fights over water, Baoli Sahib reminds us that water is sacred, and wasting it is almost like disrespecting life itself.

Ecology of Oneness

Another powerful teaching of Guru Amar Das Ji was equality. He opposed practices like purdah and sati, and gave dignity to all people regardless of caste or gender.

From an environmental perspective, equality matters. Environmental harm doesn't affect everyone equally; poorer and vulnerable communities usually suffer the most. This is what we now call environmental injustice. Guru Ji's insistence on fairness connects directly with the idea that protecting the planet is also about protecting people.

Centuries Old, Forever New

As students today, we constantly hear about climate change, conservation drives, and sustainability. While science and policy are crucial, they alone cannot solve the crisis. What we need is a change in mindset, and that's where Guru Amar Das Ji's teachings give us strength.

If air is our Guru, then polluting it with unnecessary vehicle use or careless burns becomes a moral issue. If water is our father, then saving every drop and preventing wastage becomes a duty. If earth is our mother, then planting trees, protecting soil, and conserving biodiversity are acts of gratitude.

As Guru Granth Sahib Ji reminds us:

ਜਿਲ ਥਿਲ ਮਹੀਅਲਿ ਪੁਰਿ ਪੁਰਨ ਕੀਟ ਹਸਤਿ ਸਮਾਨਿਆ ॥੩॥

ਆਦਿ ਅੰਤੇ ਮਧਿ ਸੋਈ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦੀ ਜਾਨਿਆ ॥੩॥

[Jal thal mahīal pūr pūran kī hast samāniā ||3||

Ādi ante madh soi gur prasādī jānā ||3||]

“The Lord is permeating and pervading the water, the land and the sky; He is contained in the ant and the elephant. In the beginning, in the middle and in the end, He exists. By Guru's Grace, He is known.”

(SGGS, Ang 294)

This verse is a reminder that God is not separate from nature—nature itself carries the divine presence.

Conclusion: Walking the Path of Harmony

We sometimes feel the environmental problems around us are too big to solve. But Guru Amar Das Ji's teachings show that the solution begins with our daily choices. Living simply, sharing resources fairly, conserving water, and treating the earth with respect are small but powerful steps. This can be linked to reducing unnecessary consumption. Do we really need endless new gadgets, fast fashion, or disposable items? Modern consumer culture thrives on excess, but Guru Ji's message encourages a kind of “minimalism” that is not just spiritual, but also environmentally sustainable. Living simply means consuming less, wasting less, and leaving more for others and for future generations.

As part of our Environment Section, I hope this reflection inspires all of us to not just admire Guru Amar Das Ji's vision, but to act on it. Whether it's saying no to plastic, planting a sapling, or being mindful of waste, every little effort carries meaning. After all, big change always begins with small steps.

Palakpreet Kaur
Student Editor
MA I Sociology

Guru Amar Das Ji and the Legacy of Baoli Sahib: A Vision for Sustainable Water Management

Guru Amar Das Ji, the third Guru of Sikhism, played a pivotal role in the spiritual and social development of the Sikh community during the 16th century. Among his numerous contributions, his innovative approach to water harvesting stands out as a testament to his foresight and commitment to community welfare. By building the *Baoli Sahib* (also spelled *Bawli* or *Baori*, a traditional step well) at Goindwal Sahib (in the Tarn Taran District), Guru Amar Das Ji not only fulfilled the immediate water requirements of his followers but also established a lasting model for sustainable water management that remains relevant today.

The Vision Behind Baoli Sahib

In the mid-16th century, access to clean and reliable water sources was a significant challenge, especially for marginalised communities. Recognising this pressing need, Guru Amar Das Ji initiated the construction of a *baoli*—a step-well designed to provide a continuous supply of water. This structure, known as Baoli Sahib, was more than just a well; it was a symbol of equality, community service, and spiritual elevation.

The *Baoli Sahib* was meticulously designed with 84 steps leading down to the water. In the cultural context of the time, the number 84 held profound significance, representing the 8.4 million life forms a soul traverse in the cycle of reincarnation. Guru Amar Das Ji imparted a spiritual dimension to the *baoli* by proclaiming that those who recited the *Japji Sahib*—a sacred hymn composed by Guru Nanak Dev Ji—on each of the 84 steps would be liberated from this cycle of birth and death. This practice offered devotees a tangible means to engage in spiritual reflection while addressing their physical need for water.

Engineering and Community Effort

The construction of Baoli Sahib was a monumental task that required both engineering ingenuity and collective effort. The project faced significant challenges, including the presence of a massive rock that obstructed access to the water source. A devoted Sikh named Manak Chand from the village of Vairawal volunteered to remove the obstacle. Tragically, during the process, he was overwhelmed by the force of the emerging water and lost his life. Moved by the sacrifice, Guru Amar Das Ji is believed to have miraculously restored Manak Chand to life, exemplifying the Guru's compassion and the profound spiritual atmosphere surrounding the project. The successful completion of the *baoli* transformed Goindwal into a vital center for the Sikh community. Pilgrims from various regions journeyed to the site, not only to quench their physical thirst but also to seek spiritual solace. The *Baoli Sahib* became a focal point for communal gatherings, discussions, and the dissemination of the Guru's teachings.

A Model of Sustainable Water Management

Guru Amar Das Ji's initiative with the *Baoli Sahib* can be viewed as an early example of sustainable water management. By creating a reliable water source, he addressed the immediate needs of the community and promoted practices that ensured long-term water security. This approach aligns with modern principles of water harvesting, which emphasise the collection and management of rainwater and floodwaters to enhance water availability for various uses. Such practices are especially crucial in semi-arid regions, where water scarcity poses significant challenges to livelihoods.

Legacy and Continued Relevance

The principles underlying the construction of *Baoli Sahib* continue to inspire contemporary water conservation efforts. In regions facing water scarcity, traditional methods of water harvesting, akin to the baoli system, are being revived and integrated with modern technologies to create sustainable solutions. These practices not only provide water security but also empower communities to take charge of their resources, fostering a sense of ownership and responsibility.

Moreover, the *Baoli Sahib* stands as a symbol of the Sikh ethos of selfless service (*sewa*) and communal harmony. Guru Amar Das Ji's emphasis on community kitchens (*langar*) and the *baoli* underscored the importance of addressing both spiritual and physical needs collectively. This holistic approach to community welfare continues to be a cornerstone of Sikh practice, with gurdwaras around the world upholding these traditions.

Conclusion

Guru Amar Das Ji's association with water harvesting through the construction of *Baoli Sahib* at Goindwal exemplifies a harmonious blend of spiritual vision and practical action. His foresight in creating sustainable water solutions not only met the immediate needs of his community but also set a precedent for future generations. Today, as the world grapples with water scarcity and environmental challenges, the teachings and initiatives of Guru Amar Das Ji offer valuable insights into sustainable living, community empowerment, and the profound impact of combining spiritual wisdom with practical solutions.

Dr Deepratan Singh Khara
Assistant Professor
PG Department of Economics

Sustainable Living and the Spirit of Langar: Equality, Sewa, and Environmental Responsibility

Introduction

Sustainable living is about using resources responsibly while ensuring social and environmental well-being. The Sikh practice of *Langar*, a free community kitchen, is a remarkable example of sustainability, promoting equality, selfless service (*sewa*), and environmental consciousness. Established over 500 years ago by Guru Nanak Dev Ji, *Langar* continues to be a source of nourishment for millions worldwide. The practice not only addresses hunger but also fosters a spirit of inclusivity and mindful resource management, which are crucial elements of sustainable living.

Equality Through Langar

One of the most defining aspects of *Langar* is its emphasis on equality. It was established during a time when the Indian caste system created extreme social divisions, denying lower-caste individuals access to food, education, and religious spaces. Guru Nanak Dev Ji introduced *Langar* as a way to break these barriers, ensuring that people from all backgrounds—regardless of caste, religion, gender, or economic

status—could sit together and share a meal. This tradition continues today, with thousands of *Gurdwaras* (Sikh temples) worldwide serving free meals daily.

The communal dining experience reinforces the values of dignity, equality, and mutual respect. By ensuring that everyone receives the same meal, *Langar* eliminates social hierarchies and fosters a sense of unity—an idea that aligns with the United Nations Sustainable Development Goal (SDG) of reducing inequalities.

Sewa: The Spirit of Selfless Service

The principle of *sewa* (selfless service) is central to *Langar*. Volunteers from the community, regardless of their social standing, prepare, cook, and serve meals without expecting anything in return. This act of service fosters humility, generosity, and social responsibility.

The concept of *sewa* extends beyond *Gurdwaras*. Many Sikh communities around the world organise food distribution programs, disaster relief initiatives, and community support activities, ensuring that the spirit of service reaches those in need. This extension of *Langar* showcases how the concept of selfless service can be applied beyond religious spaces to address real-world challenges.

Langar and Environmental Responsibility

In addition to promoting social equality and service, *Langar* incorporates sustainable practices that help protect the environment. Traditionally, *Langar* meals are strictly vegetarian, reducing the environmental footprint. Furthermore, several *Gurdwaras* have adopted eco-friendly initiatives to make their *Langar* kitchens more sustainable. Some *Gurdwaras* have implemented solar power systems to meet their energy needs, reducing reliance on fossil fuels. Water conservation is another critical aspect of sustainable *Langar* kitchens, with many *Gurdwaras* installing rainwater harvesting systems and wastewater recycling units to minimise wastage.

Food waste reduction is also a priority. Many *Gurdwaras* ensure that surplus food is distributed to the needy or composted to enrich soil health. Some have eliminated plastic waste by switching to biodegradable utensils and reusable plates, further aligning with sustainability goals.

The Global Impact of Langar

The influence of *Langar* extends far beyond Sikh communities, offering valuable lessons for global sustainability efforts. Across the world, *Langar* kitchens serve as models for community-led food distribution systems. Sikh charities and organisations provide meals to the homeless, reinforcing the idea that food security should be a fundamental human right.

Beyond food security, the *Langar* model offers insights into sustainable consumption. By promoting simple, nutritious meals and discouraging waste, *Langar* emphasises the importance of mindful eating habits—an approach that could help address the growing problem of food wastage globally. According to the United Nations Environment Programme, nearly one-third of all food produced globally is wasted, contributing to both environmental degradation and economic inefficiency. The principles of *Langar* encourage a shift towards a more responsible and sustainable food system.

Conclusion

Langar is a powerful testament to how religious and cultural traditions can contribute to sustainable living. By fostering equality, promoting selfless service, and adopting environmentally responsible practices, *Langar* offers a practical and scalable model for sustainability.

In an era where social inequalities and environmental challenges are increasing, the principles of *Langar* serve as a beacon of hope. As communities worldwide seek solutions to hunger, social divisions, and ecological crises, embracing the spirit of *Langar* can lead to a more inclusive, compassionate, and sustainable way of life. The tradition of *Langar* is not just about feeding people—it is about nurturing a world where food is shared with dignity, service is offered with love, and resources are used responsibly for the benefit of all.

Dr Harleen Gill

Assistant Professor

PG Department of Economics

Guru Amar Das Ji: The Essence of Environmentalism

“The Lord infused His Light into the dust, and created the world, the universe. The sky, the earth, the trees, and the water - all are the Creation of the Lord”

These verses are from the venerated sikh scripture, Siri Guru Granth Sahib, which avers that the fundamental purpose of human life is to attain a state of profound bliss and to exist in concord with the earth and the entirety of God's creation. The writings of the third Sikh Guru Amar Das Ji, are a profound exploration of this intricate relationship between spiritual enlightenment and environmental stewardship, though not explicitly concerned with environmental issues in the modern sense, nevertheless offer a basis of environmental ethics. The message of environmental sustainability was loud and clear from the very first sikh Guru when he described water as father, earth as mother and air as necessary master of all living beings (ਪਵਣ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ)

Guru Amar Das following Guru Nanak's path, mentioned it many times in his bani; “ ਸਿਵ ਸਕਿਤ ਆਪ ਉਪਾਇਕੈ ਕਰਤਾ ਆਪੇ ਹੁਕਮੁ ਵਰਤਾਏ।। “ (ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ) i.e Lord himself created the whole world through nature (ਸਕਤਿ) and enforced his order through nature.

“ ਪਉਣ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੇ ਹੁਕਮਿ ਕਰਿਹ ਭਗਤੀ।। ਏਨਾ ਨੇ ਭਉ ਅਗਲਾ ਪੂਰੀ ਬਣਤ ਬਣਤੀ।।” (ਅੰਕ ੯੪੮)

i.e air, water and fire are worshipping the lord by following his order (by following the laws of nature) and in his fear (fear of not violating the natural laws) these elements and forces make perfect shapes in combination with other elements from nature. Guru Amar Das laid the groundwork for ecological awareness within the Sikh community by mentioning the importance of natural resources like water in gurbani. He gave spiritual as well as social message in gurbani by preaching such thoughts like:-

ਵੁਠੈ ਜੀਆ ਜੁਗਤਿ ਹੋਇ ਧਰਣੀ ਨੇ ਸੀਗਾਰੁ ਹੋਇ।। ਨਾਨਕ ਇਹੁ ਜਗਤੁ ਸਭੁ ਜਲੁ ਹੈ ਜਲ ਹੀ ਤੇ ਸਭ ਕੋਇ।। (ਅੰਕ ੧੨੮੩)

From rain, all the creatures find the way and means to live and the earth is embellished. O Nanak, this world all is water; everything came from water.

The establishment of Goindwal sahib is a great example of his environmental consciousness. A distinctive feature of Goindwal sahib is the construction of the Baoli , a stepwell with 84 steps that lead to a well of water. It is a manifestation of his vision of sustainability and illustrates the spiritual significance of water as a life-giving force, bestowed by the creator. The reverence with which water is treated can be viewed as an early call for water conservation and a wider ethical principle that water is a shared community resource belonging to all, reflecting the sikh values of sewa (selfless service) and sarbat da bhala (welfare of all).

Guru Amar Das Ji's Baani, a collection of his poetic compositions, exemplifies a deep reverence for the natural world and a comprehensive understanding of the ethical obligations inherent in our role as caretakers of the environment, including matters like respect for life and non violence; simplicity and moderation in consumption; selflessness; harmony of nature and divine will. Additionally, Guru Amar Das's work contributed to the long-standing Sikh values of equality and fairness, not only for human beings but also for the natural world. His leadership fostered a culture of mutual respect—among people and with the environment. This respect was integral to his spiritual vision, as the Guru viewed nature as an essential part of the divine creation, deserving of care and protection

His teachings are imbued with a profound sense of the interconnectedness of all life This holistic view of the natural world as a living, sentient entity underlines the importance of treating the environment with utmost care and veneration. Through these actions and teachings, Guru Amar Das helped set the stage for future generations of Sikhs to value and protect the environment as a sacred trust. His legacy in conservation remains an essential aspect of Sikh thought and practice today.

Ms Geehan Kooner

Assistant Professor

PG Department of Political Science

Guru Amar Das Ji: Towards a Pure Social and Natural Environment

The pursuit of a pure social and natural environment has become one of the most pressing concerns of the modern world. However, centuries ago, Guru Amar Das Ji, the third Guru of the Sikhs (1479–1574), envisioned and practiced principles that nurtured both social harmony and ecological balance. His teachings and reforms illustrate how spiritual wisdom can guide humanity in building a just society and a sustainable relationship with nature.

Purity in the Social Environment

Guru Amar Das Ji was a pioneer of social transformation. At a time when caste divisions, gender discrimination, and superstitions fragmented society, he advocated for equality and inclusiveness. Through the institution of Langar (community kitchen), he created spaces where all individuals—rich or poor, high or low caste, men or women—sat together and shared a meal. This practice cleansed the social environment of hierarchy and inequality, instilling purity in human relations. Guru Ji strongly opposed inhumane practices such as sati (widow immolation) and the seclusion of women. By empowering women and granting them dignity, he purified the moral and cultural environment of his time, establishing a foundation for a sustainable and compassionate community.

Purity in the Natural Environment

The Sikh worldview, reinforced by Guru Amar Das Ji, perceives nature as sacred and interconnected with human life. The environment is not to be exploited but revered. Air is regarded as the Guru, water as the father, and earth as the great mother. Guru Ji emphasized humility and simple living, rejecting material excess and greed that pollute both the mind and the natural world.

The community structures he nurtured encouraged moderation, collective responsibility, and sharing of resources. Such practices align with ecological purity by minimizing exploitation, waste, and environmental harm. His teachings remind us that a pure natural environment is not possible without inner discipline and reverence for creation.

Spiritual Roots of Social and Natural Purity

Guru Amar Das Ji understood that external purity stems from internal purity. He guided people toward self-purification through Naam Simran (meditation on the Divine Name), detachment from material obsession, and living truthfully. By purifying the self, individuals naturally extend purity to society and the environment.

Conclusion

Guru Amar Das Ji's vision provides timeless guidance for achieving a pure social and natural environment. His reforms broke the chains of discrimination and created equality, while his spiritual teachings cultivated humility and ecological reverence. In today's world, facing climate crises and social divisions, his wisdom remains profoundly relevant. By embracing Guru Ji's principles, humanity can aspire not only toward sustainability but also toward purity of thought, society, and environment—living in harmony with both people and nature.

Hardil Bhattal

Assistant Professor

PG Department of Sociology

Sikh langar sewa: A symbol of selfless service and equality

Sikh langar sewa is a special tradition in Sikhism where people come together to serve free meals to everyone. It's a way to show love, care and equality.

The origins of langar sewa

Guru Nanak Dev ji initiated the concept of Langar Sewa in 1481, aiming to break down social barriers and promote equality. This tradition has been continued by Sikh Gurus, with Guru Angad systematizing the institution of langar and Guru Amar Das making it a prominent part of Sikhism.

The impact of langar sewa

Promotes equality – Everyone eating together on a low (Pangat) to share a meal, Langar Sewa promotes equality and breaks down social barriers.

Fosters Community – Langar Sewa brings people together, creating a sense of Community and Collective responsibility.

Provides Nourishment – Langar Sewa provides physical nourishment to those in need regardless of their background or circumstances.

Punjab flood condition and langar sewa

Punjab has been severely affected by recent floods, with over 2,483 villages impacted and 3,89,258 people affected. The langar sewa initiative has been a vital part of the relief efforts in Punjab, providing essential support to flood victims. The government's efforts, combined with community support, are helping to alleviate the suffering of those affected by the floods.

Langar sewa efforts:

Gurdwara Langar Sahib's Initiative: A kaar sewa jatha from Gurdwara Langar Sahib in Nanded has launched an initiative to aid flood victims in Punjab. Led by Baba Narinder Singh and Baba Balwinder Singh, the jatha has supplied six trucks containing essential supplies, including food and medicine.

Food Distribution: Langar sewa volunteers are systematically distributing food to flood victims, ensuring that sufficient food is supplied to each area. This effort is being undertaken with the help of local communities and organizations.

Gurdwara Langar Sahib's Initiative: A kaar sewa jatha from Gurdwara Langar Sahib in Nanded has launched an initiative to aid flood victims in Punjab. Led by Baba Narinder Singh and Baba Balwinder Singh, the jatha has supplied six trucks containing essential supplies, including food and medicine.

Food Distribution: Langar sewa volunteers are systematically distributing food to flood victims, ensuring that sufficient food is supplied to each area. This effort is being undertaken with the help of local communities and organizations.

“The Sikh langar community's efforts to serve the flood-affected areas are truly commendable. The work is a shining example of selflessness and service to humanity.”

Shruti
MA I Sociology

Sikhism and the Environment

Sikhism, founded in the fifteenth century by Guru Nanak Dev Ji, is not only a spiritual path but also a philosophy deeply rooted in harmony with nature. The Sikh Gurus consistently emphasized that air, water, earth, and all living beings are sacred manifestations of the Divine. Their teachings offer timeless guidance for ecological balance and sustainable living, which hold profound relevance in today's era of climate crisis.

Guru Nanak Dev Ji laid the foundation for an environmental ethic when he proclaimed, “Pavan Guru, Paani Pita, Mata Dharat Mahat”—Air is the teacher, Water the father, and Earth the great mother. This metaphor sanctifies the environment and teaches humans to respect nature as family, rather than exploit it as a resource. For Sikhs, the universe is a divine creation (kudrat), and humanity must live in tune with its rhythms.

Subsequent Sikh Gurus reinforced these principles through their lives and institutions. Guru Amar Das Ji promoted the digging of baolis (step-wells) to ensure sustainable access to clean drinking water, while Guru Ram Das Ji and Guru Arjan Dev Ji designed Amritsar around the sacred Sarovar, highlighting water conservation as central to community life. Guru Har Rai Ji, remembered as the “green Guru,” established extensive herbal gardens and cared deeply for animals, biodiversity, and the natural ecosystem. Guru Gobind Singh Ji celebrated the grandeur of forests, rivers, and animals in his writings, teaching Sikhs to defend creation but never to exploit it recklessly.

Beyond teachings, Sikh practices institutionalized ecological values. The tradition of langar (community kitchen) emphasizes equality and simplicity while minimizing waste through collective sharing. Gurdwaras, with their sarovars (sacred water tanks) and green surroundings, act as ecological sanctuaries that sustain biodiversity and recharge groundwater. The Sikh way of life, rooted in humility and moderation, discourages over-consumption and wastefulness.

In modern times, Sikh communities worldwide have extended this legacy through environmental initiatives such as the EcoSikh movement, plantation drives, and projects like Guru Nanak Sacred Forests. These initiatives translate spiritual teachings into practical actions, addressing urgent challenges like deforestation, pollution, and climate change.

Sikhism thus offers a holistic ecological vision—one where spirituality, community, and the environment are interconnected. By respecting air, water, and earth as sacred, Sikhs affirm that protecting the environment is not merely an ethical responsibility but a spiritual duty. In an age where humanity's survival is inseparable from the health of the planet, the Sikh Gurus' message resounds with even greater urgency: to live lightly, reverently, and sustainably on this Earth, our shared home.

Avantika
BA III

Guru Amar Das Ji's Concept of Nature as Divine Creation

Guru Amar Das Ji, the third Guru of Sikhism, was appointed in 1552 at the remarkable age of 73. He was born into an orthodox Hindu family in the village of Basarke, now in the Amritsar district of Punjab. Initially, he lived a traditional life until a spiritual turning point changed his path. Listening to the inspiring hymns of Bibi Amro Ji, the daughter of Guru Angad Dev Ji, deeply moved and inspired him. He soon committed himself to the service of Guru Angad Dev Ji. He spent his later years in devotion and selfless service until he was chosen to guide the Sikh community as the third Guru.

One of Guru Amar Das Ji's most important contributions was his vision of community welfare connected to environmental awareness. He initiated the construction of the first sacred step-well, Baoli Sahib, at Goindwal. The Baoli made water accessible to people from all walks of life, symbolizing equality and emphasizing that water is a sacred, life-sustaining resource that must be shared, preserved, and respected. Through actions like this, Guru Ji reminded people that nature is not for exploitation but for collective benefit.

Guru Amar Das Ji's teachings, preserved in the Sri Guru Granth Sahib Ji, consistently stress humanity's harmonious existence with nature. For him, the environment was not external; it was God's divine creation, a temple nurturing and sustaining life. He viewed Air as the Guru, Water as the Father, and Earth as the Mother. This highlighted the sacredness of the natural world and created a moral responsibility for humankind to care for it. Disrespecting nature was equal to disrespecting the Creator.

He also taught that all elements of the universe are interconnected, just like the organs of the human body depend on each other for survival. Guru Ji's focus on balance, moderation and simplicity in living offered not only spiritual guidance but also practical advice for ecological sustainability. By discouraging greed, materialism and wastefulness, his teachings promoted conservation, reuse and respect for natural resources long before these ideas became central to modern environmental movements.

Guru Amar Das Ji also spoke out against practices that caused harm or imbalance in nature. His encouragement of simple living and mindful consumption served as a reminder that the earth's resources are limited and must be preserved for future generations. He advocated for harmony with the natural world, warning against the exploitation and pollution of the environment. This message resonates today amid concerns about climate change, deforestation, and resource depletion.

The Guru's vision extended beyond teachings; he put them into practice within the community. By building Gurudwaras with large sarovars (water tanks or pools), he ensured that these sacred spaces contributed to both spiritual reflection and ecological balance by supporting aquatic life and providing fresh water. This combination of faith and sustainability showed that caring for the environment is an integral part of spirituality.

In conclusion, Guru Amar Das Ji's life and philosophy reflect a deep awareness of environmental ethics. His message was clear: humanity must live in harmony with nature, not in conflict. To exploit the earth is to undermine the divine trust given to humankind. His teachings inspire Sikhs and all people to protect and nurture the planet, reminding us that our environmental health is closely linked to our survival and spiritual growth.

Mansi
MA II Sociology

Guru Amar Das Ji and the Principles of Sustainability

Sustainability, in its essence, is about creating harmony between human life, society, and nature so that the needs of the present are met without compromising the well-being of future generations. Long before the modern discourse on sustainable development began, Guru Amar Das Ji, the third Sikh Guru (1479–1574), laid down principles and practices that resonate deeply with sustainability—social, economic, and environmental.

Equality and Social Sustainability

One of Guru Amar Das Ji's most transformative contributions was the institutionalization of Langar (community kitchen). Everyone—regardless of caste, gender, or wealth—was required to sit together on the floor and share the same food. This simple yet profound practice promoted equality, communal harmony, and social justice. By eliminating hierarchies, Guru Ji created a sustainable model of social integration where dignity and respect formed the foundation of human relations. He also challenged discriminatory customs such as purdah (veil system), sati (widow immolation), and caste-based segregation. By upholding the dignity of women and the marginalized, Guru Ji envisioned a socially sustainable community rooted in compassion and justice.

Community Service and Economic Sustainability

Guru Amar Das Ji emphasized *sewa* (selfless service) as a central principle of life. Through collective participation in community kitchens, infrastructure development (such as digging wells and building resting houses for travellers), and supporting one another's livelihoods, the Sikh community under Guru Ji evolved as a cooperative and resilient society. This aligns with today's concept of sustainable economies—where inclusivity, cooperation, and ethical responsibility outweigh profit-driven motives.

Harmony with Nature and Environmental Sustainability

Though sustainability in Guru Ji's time was not framed in ecological terminology, his teachings highlight reverence for nature as part of the divine creation. The Sikh worldview considers air as the Guru, water as the father, and earth as the great mother. Guru Amar Das Ji reinforced this holistic relationship with the environment through humility, simple living, and rejection of material excess. The community-based lifestyle he nurtured—rooted in shared resources, moderation, and gratitude—resonates with modern environmental ethics of conserving natural resources and minimizing waste.

Spiritual Sustainability

Sustainability is not only external but also internal. Guru Amar Das Ji guided individuals toward inner balance through devotion (Naam Simran), detachment from greed, and alignment with truth. This spiritual grounding provides the resilience and ethical compass needed for building a just and sustainable world.

Guru Amar Das Ji's life and teachings reveal a timeless model of sustainability that integrates the social, economic, environmental, and spiritual dimensions of human existence. His reforms created a community that thrived on equality, cooperation, reverence for nature, and inner discipline—values that remain urgent in today's age of climate crisis and social inequality. In many ways, Guru Amar Das Ji anticipated the essence of the United Nations' Sustainable Development Goals, centuries before they were articulated. His vision inspires us to understand sustainability not merely as a technical solution but as a way of life rooted in justice, compassion, and reverence for creation.

Abhishek
MA I Sociology

The word Guru literally comes from Sanskrit, meaning “from darkness to light.” It refers to that source which leads us from the darkness of ignorance to the light of divine truth.

In the Sikh tradition, the Guru is understood as the Word of God. Guru Nanak, the founder of Sikhism, expressed his divine love and realization through poetic hymns about the nature of God and humanity. Sikhs sing these hymns and, in doing so, internalize the Guru’s wisdom within their heart, mind, and soul. For a Sikh, the Guru is not just a teacher but the very breath of life, a companion, a source of wisdom, and the path to transformation. By living in harmony with the Guru’s word, one is uplifted, healed, and becomes a beacon of light for others.

Guru Nanak’s successors also composed sacred poetry in praise of God. These writings, along with other divinely inspired works, were compiled by the fifth Guru, Guru Arjun Dev, into a scripture called the Granth—a word which means “that which connects one to the Infinite.” Later, Guru Gobind Singh, the tenth Guru, included the hymns of the ninth Guru, Guru Tegh Bahadur, and finalized the scripture, declaring it the eternal Guru of the Sikhs. This sacred compilation came to be known as the Siri Guru Granth Sahib. From that moment onward, Sikhs have had no human Guru, as the Granth itself embodies the eternal Word of God.

The Sri Guru Granth Sahib is not a record of history but a spiritual guide for the soul’s journey toward oneness with God. It speaks of eternal truth—truth that existed before time, is true now, and will remain true forever. Its universal message transcends religion, culture, or era, addressing all of humanity. Like the Biblical phrase, “In the beginning was the Word, and the Word was with God,” Sikhs recognize the Sri Guru Granth Sahib as the living Word of the Divine.

For a Sikh, the scripture is the guiding light that continually reminds one that God’s presence shines within every soul, and that ultimately, God is One.

Dr Saroj Bala
Assistant Professor
PG Department of Physics

Sikh Gurus' Insights and Perspectives

It should be understood that the Sikh Gurus were not scientists nor trained in scientific methods. Yet, they provided tremendous insights into the workings of the natural and physical world. They have remarkably stated their ideas in a language that not only satisfies religious quest but also proves true on the touchstone of science. Sikhism is scientific and consistently challenges the illogical and superstitious beliefs.

To search for truth by every means is the gist of the religion according to Guru Nanak:

ਏਕੇ ਧਰਮੁ ਦ੍ਰਿੜੈ ਸਚੁ ਕੋਈ ॥

To grasp the Truth is the only religion (Dharma).

ਧਰਮ ਖੰਡ ਕਾ ਏਹੋ ਧਰਮੁ ॥ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਕਾ ਆਖਹੁ ਕਰਮੁ ॥

In the realm of wisdom, spiritual wisdom reigns supreme,

The sound-current of the Naad vibrates there, amidst the sounds and the sight of bliss.

Bhakti-Parampara mentions three paths:

The path of action,

The path of knowledge, and

The path of devotion

Harpreet Kaur
Student Editor
MSc Physics

Early Days of the Third Sikh Guru: Guru Amar Das

Born in 1479 in village of Basarke, Guru Amar Das's upbringing was steeped in the values of love and service. His journey took a profound turn during a pilgrimage to Khadur Sahib, where he met Guru Angad Dev, the second Sikh Guru. Under Guru Angad Dev's guidance, Guru Amar Das found purpose in the teachings of Sikhism.

Leadership: After decades of dedicated service to Guru Angad Dev and the Sikh community, Guru Angad Dev appointed Guru Amar Das as his successor, bestowing upon him the mantle of Guruship. Guru Amar Das then became the third Sikh Guru. **Living the Teachings:** Guru Amar Das embodied the essence of Sikh values by emphasizing equality, service and oneness. He introduced langar, the free community kitchen, and encouraged the practice of pangat, where all sat together regardless of social status. His teachings emphasized the importance of humility and devotion, inspiring generations to live with kindness and compassion.

Enduring Legacy: Guru Amar Das left an indelible mark on Sikhism and humanity at large. His teachings continue to resonate with seekers of all backgrounds, reminding us of the transformative power of faith and service. Today, his legacy lives on in the hearts of millions, guiding us toward lives filled with love, humility, and devotion. In Guru Amar Das' journey, we find echoes of our own paths—filled with moments of uncertainty, growth, and devotion. Let us draw inspiration from his example and strive to walk our own paths with courage, humility, and unwavering faith.

Dr Mehar Singh
Assistant Professor
PG Department of Chemistry

The Life Journey: Guru Amar Das Ji

Guru Amar Das is the third Sikh Guru. Born and raised in the Hindu tradition, his story is inspiring when we understand that he came to the Sikh Panth later in life, at the age of 61. After hearing and meditating on the hymns of Guru Nanak, Amar Das was so moved that he embarked on a pilgrimage to meet the Guru of the time, Guru Angad, at Khadur Sahib in India. There, Amar Das adopted the path of Sikh Dharma.

He took up residence in Khadur Sahib, endorsed the Guru as his spiritual sovereign, and became involved in service to the community. He was so dedicated and absorbed in this service to Guru Angad that he extinguished pride and attachment to the point that, to the outside world, he appeared to be merely a quiet old man.

His Teachings

Guru Amar Das said that God rewards patience and the Guru helps those who have endurance. He advocated humility, compassion, and serving people of God. He maintained a free kitchen providing bountiful food, while he himself ate only two very simple meals a day.

To carry Guru Nanak's teachings far and wide, Guru Amar Das trained 146 teachers, including fifty-two women, thus adding practical emphasis to Guru Nanak's respect and appreciation for women. These teachers travelled extensively to minister to the spiritual needs of the growing number of the Guru's followers.

Supriya
MSc II Physics

Relevance of Guru Amar Das in Modern Context

Guru Amar Das became the Third Sikh Guru in 1552, following the footsteps of Guru Angad. He taught us that equality is the foundation to a fulfilled life. By treating all living beings with love, respect, grace and dignity, we learn to see God in All.

Here are 5 lessons Guru Amar Das taught that are still relevant more than 400 years later:

Free Kitchen for all – He created the *Guru Ka Langar*, to serve and feed people in need and also as a way to make a powerful statement: “We are all equal in nature”, since all visitors from any caste, creed, ranking, social status who wanted to meet him, were asked to first partake in *Guru Ka Langar*. When emperor Akbar visited the Guru, he too first sat as a commoner in the *Langar*, and then had a meeting with the Guru.

During these times of challenge, were able to witness that a warm meal brings hope and dignity to all, specially when we remember Guru's saying “Guru's kitchen never goes dry, nor empty.”

Women's Rights Advocacy – He fought against the practice of Sati (the burning of the wife on her husband's funeral pyre), the Parda (veil to cover the face) and female infanticide. He also encouraged widow-remarriage. He even appointed 52 women missionaries to spread the message of Sikhism.

There is still so much to do in terms of women rights. Following Guru Amar Das's legacy as inspiration and guide can help us to keep up.

Importance of Humility as the Gateway to God – Guru Amar Das always brought this high quality himself to all of his actions and words. After he was proclaimed the new Guru, Datu one of the sons of Guru Angad literally kicked him out of the throne yelling at him that he was just merely a servant and not a real Guru, to what Guru Amar Das replied: “I am old and my bones have grown very hard, I fear they

have hurt your tender foot.” He went back to his village afterwards. However, Guru Angad’s followers including Baba Buddha Ji went to find Guru Amar Das and begged Him to come back and guide them as a Guru. After listening to their humble requests, He came back with them.

It’s never too late to live a spiritual life – Every morning, He used to carry water from the river for Guru Angad’s bath. He couldn’t bear giving his back to the Guru, so he would walk backwards on His way to the river and back...and he was already in his 70s! He became the Third Sikh Guru at age of 73.

Life can be a blissful journey – He left us the precious “song of bliss”, Anand Sahib. One of the Sikh Bani, it is a profound composition full of words of ecstasy and divine love to awaken the heart and uplift the soul.

Somalnoor Kaur
MSc I Chemistry

The Six Turbans

Guru Angad Dev Ji, the second Sikh Guru, had a tradition of honouring his devoted followers with *saropas*—scarves of recognition—given every six months to those who rendered selfless service. Among the many devotees, Bhai Amar Das stood out for his unmatched dedication. Over time, Guru Angad Ji awarded him six such scarves.

Out of deep reverence and love for his Guru, Amar Das did not treat these gifts as ordinary cloth. To him, each *saropa* was a sacred blessing, a token of his master’s grace. Instead of setting them aside, he placed each scarf on his head, one over the other, wearing them as turbans. Amar Das believed that removing or discarding even one of them would be a sign of disrespect toward his Guru’s gift.

Years passed in this manner. Outwardly, Amar Das carried the weight of six turbans on his head; inwardly, he carried the light of unwavering devotion in his heart. However, this extreme expression of love came at a personal cost. Since his head and hair had not been uncovered or washed for nearly three years, sores and scabs developed beneath the turbans. Yet Amar Das silently endured the pain, never once complaining, for to him, service and obedience to the Guru were greater than any physical discomfort.

Eventually, word of Amar Das’s condition reached Guru Angad. The Guru, filled with compassion, called for Amar Das to be brought before him. One by one, the turbans were gently removed. Beneath them, the Guru saw the wounds that had formed from years of neglect. With his own hands, Guru Angad bathed Amar Das’s head, cleaned his hair, and tended to the sores. Then, placing his hand in blessing upon Amar Das, the Guru healed him, not only physically but also spiritually, affirming the depth of his disciple’s devotion.

This act revealed to all the Sikh community the extraordinary humility, loyalty, and faith of Amar Das. He was not a young man—by this time, he was well into his seventies—but his service never wavered. Day after day, he walked miles to fetch water from the river for the Guru’s household, performed the simplest chores with joy, and lived only to serve. His devotion was so pure and selfless that when the time came for Guru Angad to choose his successor, there was no doubt in anyone’s mind.

As was tradition, Bhai Buddha, the revered elder of the Sikh community, was summoned to formally install the new Guru. At the age of 73, Amar Das was anointed as the third Nanak, taking on the mantle of Guru and becoming known as Guru Amar Das Ji. The story of the six turbans is more than a tale of outward devotion; it is a lesson in humility, sacrifice, and love for the Guru. Guru Amar Das’s willingness to endure pain for the sake of respect reflects the Sikh ideal of *sewa*—selfless service—and teaches that true honour lies not in recognition but in surrendering the self to the Divine Will.

Bhumika Saharan
MSc II Chemistry

Guru Amar Das ji :The Third Nanak

Amar Das was a Hindu of the *Vaishnav* faith. He was a sincere seeker of spiritual truth. Every year for twelve years, he bathed in the sacred Ganges River. He also fasted regularly. Despite his earnest religious efforts, he still felt empty inside. During his last pilgrimage to the Ganges, he befriended a monk, and they travelled home together. After several days, the monk asked him, “Who is your Guru?”

Amar Das had to admit he didn't have one. The Monk was horrified. He said that he had committed a sin by traveling with a man who had no guru, and therefore he would have to return immediately to the Ganges to purify himself! This astonished Amar Das, and set him to thinking that not having a guru, a teacher or personal spiritual guide, might be the cause of his dissatisfaction.

Amar Das lived near his nephew, who was married to Guru Angad's daughter, Bibi Amro. One early morning a few days after his fruitless pilgrimage to the Ganges, Amar Das heard her reciting Guru Nanak's epic poem, *Japji Sahib*. He was absolutely entranced. He thought it was the most beautiful thing he had ever heard.

For several mornings, Amar Das secretly listened to Bibi Amro reciting *Japji Sahib* and singing *slokas* from *Asa di Vaar*. The divine words touched his soul deeply. In appreciation and reverence, he bowed to her and humbly asked who had written them. Bibi Amro told him all about Guru Nanak, and explained that her father, Guru Angad, was his successor. Amar Das was so excited, he could hardly wait to meet the great soul who had been chosen to carry the divine light of Guru Nanak. Perhaps this might be the guru he was seeking!

The year was 1540 and Amar Das was 61 years old. When he came into Guru Angad's presence, Amar Das felt such divine bliss filling the emptiness within his soul, that he immediately prostrated himself at the Guru's feet. From that moment on, he devoted his life to serving the Guru.

Harjot Singh Bhatia
BSc Biotechnology (H) II

The Creation of Guru ka Langar

Guru Amar Das insisted that before anyone could get an audience with him, they must first eat in the free kitchen. People of all castes, peasants and royalty, Hindus and Muslims, all sat together, side by side, in the same langar lines.

Although Guru Amar Das became Guru late in life, he accomplished many important things.

He was influential with the Mughal Emperor of the time to stop the persecution of Hindus and Sikhs. Encouraging Sikhs not to go on pilgrimage to Hindu or Muslim shrines. Established the town of Goindwal and created the well there with 84 steps as a very important Sikh pilgrimage destination.

He was a prolific writer whose many compositions are included in the Siri Guru Granth Sahib, including Anand Sahib (Sikh Prayer of Bliss). He created the “*Manji*” system by designating ministers or preachers to share the teachings of Sikh Dharma throughout the northern regions of India.

During his lifetime, Guru Amar Das trained and commissioned 52 female ministers and 22 male ministers to spread the Guru's teachings.

Advocating the abolishing of “*Sati*” (a widow's sacrifice on her husband's funeral pyre) and “*Parda*” (the wearing of a veil to conceal a woman's face) Guru Amar Das helped to elevate the status of women. He taught humility, service, dedication, equality and honour to all.

Dr Sonia Batta
Assistant Professor
PG Department of Biotechnology

The True Necklace

Once a rich man once came to see Guru Amar Das. He wanted to pay respect to this kind old saint, who was the third Guru of the Sikhs. He offered many expensive and valuable things. He brought out a most amazing necklace with pearls and valuable gems and said, "Guru ji will you take this humble offering of mine and bless me?" I am too old to wear a necklace. Put the necklace on the Sikh who is always holding me in his heart." Said the Guru. The rich man said "Dear Guru ji, please put the necklace on some one of your choosing." People were wondering who the Guru would put the necklace on. Guru Amar Das came over to Bhai Jetha ji. Bhai Jetha ji was very, very serviceful, he always remembered God and always did sewa for the Guru. His devotion was incredible. The Guru loved this man so much he later gave him the name "**Ram Das**", and his devotion was so great the he also became the Guru. At this time though, Jetha was young and not yet the Guru.

Guru Amar Das ji gave the necklace to Bhai Jetha. Jetha ji thanked the Guru and put the beautiful necklace on. Later Guru Amar Das ji was taking a walk by the river, as he did often. In this area there was a fake Faqir. He never cleaned himself so he was dirty and smelled bad, he was completely naked, he took drugs that clouded his mind, he was a very crude man but he claimed to be a holy man, a Faqir. When this man saw Guru Amar Das he rudely yelled out, "Oh, this Guru, I know you. You are very stingy, you don't share with holy beggars like me. I bless people who give, but you never do." This had happened before and Guru Amar Das was just very patient as he quietly walked on by. One time Bhai Jetha was with the Guru and they went on a walk together on the river bank. This naked man yelled out like he always did, "Oh, the Guru is so stingy, he never gives to anyone..." The Guru and the Sikhs ignored his rudeness like usual and calmly walked on. Jetha ji however, walked over to the dirty man and asked him "Why do you slander the Guru?" The man said, "Because he never gives me anything. Why don't you give me that necklace you have on. It's beautiful!"

Bhai Jetha simply took off the pearl necklace and said, "Here, take it." They all kept walking for their long walk. On the way back the Faqir saw them again. Instead of slander, this time he praised the Guru. "God bless you, saviour or the poor, may you be remembered forever." Guru Amar Das said, "Someone must have given him something valuable, he has changed his act. Who gave him a gift?" Bhai Jetha spoke up, "I gave the necklace to him. You, my master, have given me the jewel of the name. I wear '*Satnaam Waheguru*' around my neck at all times. This necklace I gave to him just looks nice and it sparkles in the sun. I gave it to him in honour of you."

Guru Amar Das looked at him with love and said, "God bless you my son. Bless your children's children." The chanting of '*Satnaam*' and '*Waheguru*' is more valuable than any gold or jewels or fine clothes or any kind of riches.

Dr Kuljeet Singh Chakkal
Assistant Professor
PG Department of Physics

The Creation of Anand Sahib

There once was a Yogi who honestly meditated with as much devotion as he could. He meditated and did yoga in order to

gain spiritual powers. He dedicated himself to living a simple life of spirituality. He never ate much and he held his yoga postures for a very long time. He tried to control his mind and he would sit alone and chant to himself, “Om Namah Shivaya, Om Namah Shivaya, Om Namah Shivaya...” All he wanted was to experience the One in Everyone.

One day he heard someone speak of a great Guru: “The great Baba Nanak has taught others who carry the very same light as he did. The third Guru, Guru Amar Das, now sits on Nanak’s throne. He is just like Guru Nanak. He is a spiritual Papa to everyone. He gives food to everyone who is hungry. He respects and honours women and has even appointed many women as teachers. He doesn’t care for anyone who claims authority or power over others. He gives different teachings than anyone else! He says that we shouldn’t go away from the world and live in a cave. He says we should live a family life and still live spiritually. His very presence is profound. He must truly be One with the Almighty.”

This Yogi would hear these things. He would see how divine people’s faces looked when they talked about the Guru. Now, this Yogi had been searching for God for a long time. He had heard many teachings of many different kinds. He had meditated and felt many things in his heart. In his intuition, he trusted that this Guru Amar Das was a Divine Teacher. He felt that the Guru ji was merged with God. The Yogi was getting very old and his life on this earth was coming to an end. He longed to be with the Guru. He wanted to know this new way of spiritual living in the world.

One day the Yogi decided to go see Guru Amar Das. After showing great respect to the Guru, he said, “O Guru, ever since I heard about you, I have longed to see you. Today I am blessed to have my longing fulfilled. I have eaten little and done a lot of yoga, yet still I have not found peace. I wish to have peace of mind and I want to know that when I leave my body, I will be reborn into your family.”

Guru ji said, “Happiness and peace are not found by not eating and trying to be the best yogi, but by loving God and singing His praises. You shall be reborn into my family. You shall be my grandson.” The Yogi then went to the side of the river Beas, where it was peaceful and beautiful. He made one last prayer to God and left his body.

The Guru’s younger son’s name was Mohri. In time Mohri’s wife gave birth to a baby boy. The baby, the grandson of the Guru, was the soul of the Yogi! Without delay, the Guru sent one of his most beloved Sikhs, saying “Bring me this baby.” When the Sikh arrived with the baby, Guru Amar Das ji gently held the baby in his lap.

He said, “His name will be Anand” Anand means ‘Bliss.’ The Guru began to sing a new song: “Oh, my mother Anand has come, now I’m with the True Guru. I’ve easily met the True Guru, my mind dances in happiness. The clear music plays a tune, like angels singing the Shabda. If our minds rest in the One, we sing the song of Hari...” He kept singing this beautiful song. He sang the whole Anand Sahib for the very first time.

It was a most beautiful poem, it was so pleasant to hear, it had great wisdom and teachings from God, it changed everyone’s mood. A Sikh climbed to the rooftop and sang the ‘Anand Sahib’ to the entire village so everyone could hear it. The *Anand Sahib* was composed in honour of a Yogi who longed with all his heart to be part of the Guru’s spiritual family. This beautiful composition teaches us how to live a life filled with true joy and inner peace.

How do you feel when you listen to or recite the *Anand Sahib*? Does it bring you a sense of happiness, calm, and connection to the Divine?

Sanjana Thakur
MSc II Zoology

Guru Amar Das and Equality

Guru Amar Das said that God rewards patience and the Guru helps those who have endurance. He advocated humility, compassion, and serving people of God. He maintained a free kitchen providing bountiful food, while he himself ate only two very simple meals a day. Guru Amar Das insisted that before anyone could get an audience with him, they must first eat in the free kitchen. People of all castes, peasants and royalty, Hindus and Muslims, all sat together, side by side, in the same *langar*. To carry Guru Nanak's teachings far and wide, Guru Amar Das trained 146 teachers, including fifty-two women, thus adding practical emphasis to Guru Nanak's respect and appreciation for women.

These teachers travelled extensively to minister to the spiritual needs of the growing number of the Guru's followers. Furthering the concept of community, Guru Amar Das also established twenty-two centres (*manjis*) presided over by devout Sikhs. He taught that the pilgrimages, penances, and Hindu rituals that had been appropriate for the three previous Ages—*Sat Yug*, *Dwapara Yuga*, and *Treta Yuga*—were no longer suitable nor effective in this Age, the Kali yuga. The only thing that can earn salvation is meditating on and repeating God's Name. Guru Amar Das had copies made of the prayers and poems of Guru Nanak and Guru Angad, and then added his own verses. All these divine words of wisdom were read at the many *manjis* he had established all over India.

He denounced *Purdah*, the veiling of a woman's face in public, and *sati*, the tradition that expected a widow to burn herself on her husband's funeral pyre, a practice that Guru Nanak himself had condemned. Guru Amar Das also appealed to the Sikhs to live a family life, what he called *ghrist-mai-udas*: "renunciation in the midst of the world." Or, we might translate it as, "Living in the world but not of it." An ancient analogy of such non-attachment to the world is the pure lotus flower that floats pristine and pure on the surface of the water, yet has its roots in the mud below.

Tanisha Sharma
BSc III Non Medical

The Thirty-Ninth Pauree of Anand Sahib – Teaching of Divine Realization

In the thirty-ninth *pauree* of *Anand Sahib*, Guru Amar Das Ji explains the state of a soul that has realized God through the Guru's grace. This *pauree* is filled with spiritual joy, because it describes the moment when a person truly experiences the Divine within.

Guru Ji tells us that when the Guru's wisdom (*Gurmat*) is received and practiced, the soul is awakened to its true purpose. The darkness of ignorance is dispelled, and one realizes that the Lord is not far away but resides within our very being. In this realization, all doubts, fears, and attachments disappear, and the heart blossoms with the bliss of God's Name (*Naam*).

The *pauree* also emphasizes that such a state is not achieved by rituals or external practices alone, but by the sincere love, obedience, and devotion to the Guru's word. The experience of Divine joy is a gift, received when one surrenders the ego and lives in harmony with the Guru's teachings.

Guru Amar Das Ji concludes by saying that the person who meditates on the Divine Name and walks on the Guru's path attains the ultimate treasure: freedom from sorrow, union with God, and the eternal bliss of the soul.

Shreya Pal
BSc II

“Anand Sahib: The Song of Bliss by Guru Amar Das Ji”

This is the first of forty *Paurees* (steps/stanzas) of *Anand Sahib*, the Song of Bliss, written by Guru Amar Das Ji. *Anand Sahib* is one of the five *Banis* (prayers) read by Sikhs daily. The first five *Paurees* of *Anand Sahib* are sung at the conclusion of all *kirtan* programs.

ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੩ ਅਨੰਦੁ

Raamakalee mahalaa 3 ananddu

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

Ik-oamkkaari satigur prsaadi ||

ਅਨੰਦੁ ਭਇਆ ਮੇਰੀ ਮਾਏ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮੈ ਪਾਇਆ॥

Ananddu bhaiaa meree maae satiguroo mai paiaa ||

ਸਤਿਗੁਰ ਤ ਪਾਇਆ ਸਹਜ ਸੇਤੀ ਮਨਿ ਵਜੀਆ ਵਾਧਾਈਆ॥

Satiguru ta paiaa sahaj setee mani vajeeaa vaadhaaeeaa ||

ਰਾਗ ਰਤਨ ਪਰਵਾਰ ਪਰੀਆ ਸਬਦ ਗਾਵਣ ਆਈਆ॥

Raag ratan paravaar pareeaa sabad gaava(nn) aaeaa ||

ਸਬਦੇ ਤ ਗਾਵਹੁ ਹਰੀ ਕੇਰਾ ਮਨਿ ਜਿਨੀ ਵਸਾਇਆ॥

Sabado ta gaavahu haree keraa mani jinee vasaiaa ||

ਕਰੈ ਨਾਨਕੁ ਅਨੰਦੁ ਹੋਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮੈ ਪਾਇਆ॥੧॥

Kahai naanaku ananddu hoaa satiguroo mai paiaa ||1||

Meaning: One Universal Creator God. By the Grace of the True Guru

I am in bliss, O my Mother, for I have found my True Guru.

I have found the True Guru, with intuitive ease, and my mind vibrates with the music of bliss.

The jewelled melodies and celestial harmonies have come to sing.

The Lord dwells within the minds of those who sing the Shabda, the Word.

Says Nanak, I am in bliss, for I have found my True Guru.

Danis Kapoor
BSc Biotechnology (H) III

The story of Guru Amar Das and Goindwal

A trader by name of Goinda once hoped to establish a post at a ferry landing to take advantage of the traffic at the crossroads. He encountered a great many difficulties in launching this venture and asked Guru Angad Dev Ji's blessing on it. Guru Angad asked his faithful follower, Amar Das, to oversee the project.

Later, Amar Das helped to lay the foundation of a village became which came to be known as Goindwal after the trader, Goinda. When Amar Das became the third guru, he moved permanently to Goindwal where he and Guru Angad's widow, Mata Khivi, worked together to carry on the tradition of langar (free meals served from the Guru's communal kitchen).

Guru Amar Das decreed that all who came to see him should be first fed and implemented the concept of "*pangat sangat*," nourishment of both body and soul, insisting all people sit together as equal without regard to gender, faith or caste.

Guru Amar Das arranged for a Baoli, or covered well, to be constructed in Goindwal in order to serve the needs of the community. This ancient well has become a popular historic Sikh shrine and currently spans about 25 feet, or 8 meters.

An arched access opens to a domed entrance decorated with frescoes depicting the life of Guru Amar Das. A divided underground staircase with 84 covered steps descends beneath the earth to the well's sacred waters. One side of the staircase is for the use of women and the other side is for men.

Each step is thought to represent 100,000 life forms of a possible 8.4 million existences. Many devotees visiting Goindwal Baoli Sahib recite the entire hymn of "*Japji*" on each step. The devotees first descend to bathe and perform ablution in the waters of the well. Next devotees begin to recite *Japji* on the lowest step. After completing the prayer devotees return to the water of the well for another dip. Devotees then move on to the next higher step, repeating the prayer and reciting in all, 84 complete recitations of *Japji* Sahib in the hope of being liberated.

During his lifetime Guru Amar Das penned 7,500 lines of inspirational poetic verse, including Anand Sahib, which later became part of the scripture in the Siri Guru Granth Sahib.

The Guru uplifted the status of women and encouraged them to discard the veil. He supported remarriage and denounced the practice of *sati*, a Hindu custom compelling a widow to be burnt alive on her husband's funeral pyre.

Prior to his death, Guru Amar Das appointed his son-in-law, Jetha, to be his successor and named him Guru Raam Das, meaning "**Servant of God.**"

Gurleen Kaur
MSc I Physics

Meditation at Goindwal-A poem

Where the Land lies green on fertile ground,
At the bend of the river, Goindwal is found,
In the humble village lived three Gurus;
Amar Das and Ram Das, and Arjan too

At the bottom of the eighty-four steps
The pilgrims go to take their dips;
To wash away their karmas and pains
It takes that water to remove those stains.

But up in the village of Goindwal,
In a sacred house with a peg in the wall,
Lived Guru Amar Das, the third Guru,
In the place where Arjan was born and grew.

I walked those streets to find that place
Where Guru sat in his sacred space,
Each step brought me closer to understand
That this path was carved by Guru's hand.

For against that wall Guru would sit
And fate and destiny he would knit
Together in his meditations deep,
with his hair tied so that he wouldn't sleep.

Around that peg his hair was tied,
To wake him up whenever he tried
To sleep, instead of meditate;
It pulled him up to stay awake.

And I understood, when I saw that wall,

That this path is the same for us all,
That only when we sit and meditate
Can we find the substance that makes us great.

It is the same for me, the same for you
As it was the same for each Guru;
That day by day we must sit and grind
ourselves slowly, slowly but exceedingly fine.

That wooden peg is smooth and worn
In the house where Arjan was born,
For the Guru was a man like you or me
Who followed this path to Victory.

Four hundred years later, here in the West,
Each new day we rise and face the test
To identify ourselves and stand our ground,
In this land where broken hearts are found.

The course hasn't changed since Guru's time,
We all must bow low to be divine,
Japa and Tapa we must combine,
To give the light to shunya's shine.

Guru has walked this way before,
As I walk it now to find his door
And it gives me hope when I recall
that humble peg in Goindwal.

Ankit Kaushal
MSc I Mathematics

The Story of Gangu Khatri

Gangu Khatri who belonged to Garh Shankar was a great businessman. He was lending money to the people of nearby villages. So the circulation of his money was very wide. He became so rich that he did not know the value of his wealth. But who knows the Will of God? His business suddenly crumpled up and he became bankrupt. He heard about the praise of Guru Amar Dass and he made up his mind to go to Goindwal to have a glimpse of the Guru. But as he had become penniless, there was no money in the house to offer the Guru. There were some balls of raw sugar in his house. So he took one ball of raw sugar and reached Goindwal. After taking meals in the common kitchen, he attended the Darbar. There he saw that devotees were offering many precious gifts to the Guru. So he intended not to offer the ball of raw sugar to the Guru. But the Guru was intuitive, He knew each and everything. The Guru called Gangu honourably and told him to hand over the ball of the raw sugar to him.

Gangu at once unfolded his napkin and handed over the raw sugar to the Guru. The Guru ate some sugar himself and rest He distributed to the devotees. Gangu felt happy. He was very impressed by the intuitive power of the Guru. He proposed to remain in the service of Guru. Sometimes he was pressing his legs or running odd errands for the Guru. The Guru was moved to see his selfless and sincere service. He gave him some Mohars and asked him to go to Delhi. He said, 'Initiate your business with this money, God will help you.'

Gangu shifted to Delhi and started his business with that money given by the Guru. By the grace of the Guru within few months he became a very rich man. He was regarded as an established businessman of Delhi. In those days there lived a devoted Sikh of Guru Amar Dass. He arranged the marriage of his daughter. To accomplish the ceremony he required some money. So he reached Goindwal and requested the Guru for help. Guru Amar Dass wrote a letter to Bhai Gangu to give fifty rupees to the Sikh. The Sikh reached Delhi and met Bhai Gangu.

He handed to him the letter sent by Guru Amar Daas. Bhai Gangu read the letter and said, "There is no balance in the accounts of Guru Amar Dass!" The Sikh was grieved and upset to hear the reply of Bhai Gangu. He again returned to Goindwal and narrated the whole story of Bhai Gangu. The Guru heard the story and promptly gave one hundred rupees to the Sikh. After some period the business of Bhai Gangu began to decline. The business crumbled to such an extent that he became bankrupt. In order to avoid the creditors, he reached Goindwal. Day and night, he was doing Sewa in Guru Darbar, but he was not able to show his courage to come in front of Guru ji. After several months, one day Guru ji called him and narrate all the story to the Sangat and forgive him for his guilty.

Milanpreet Kaur
BSc Biotechnology (H) I

The 12 Boons Given to Guru Amar Das Ji Maharaj

Once upon a time, Shri Guru Amardas Ji Maharaj [they were not a guru then] was on a tirth yatra when they encountered an Udasi and started walking with him, both singing hymns. Then the Udasi asked, "Who is your Guru?" and Maharaj replied, "No one." The Udasi called them a nigura and left. Maharaj became saddened, so they went to Dhan Shri Guru Angad Dev Ji Maharaj, who accepted them as his disciples. Every day, Maharaj would fetch water from the river barefoot and backwards so they would face Sach Sahib. Maharaj used to recite Shri Japji Sahib. Maharaj was given 12 siropas, one each year, and wore them all at once. After 12 years of selfless seva, one day, during a heavy rain, Maharaj fell, and a Julaha (cloth maker) came out. His wife said, "That is just 'Amaru' who has no place and lives with his son's father-in-law [kudam]." Instead of helping Maharaj Ji, she ignored them. Maharaj called her pagli [mental]. True to their word, after some time, she became fully mentally. Maharaj came and recited this to Guru Amar Das Ji Sach Patshah, who said, "Leave those people alone," and declared Who said you are placeless? A man of God is never placeless, and he gave Maharaj 12 boons:

1. Respect for the disrespected.
2. Body of the nobodies.
3. Hope of the hopeless.
4. Support of those who have none.
5. Place of the placeless.
6. Dignity of those who have none.
7. Prestige of the prestigeless.
8. Knowledge of the knowledgeless.
9. Faction of the factionless.
10. Intellect of those who have none.
11. Power of the powerless.
12. Peer of peer.

Then Maharaj received GurGaddi at age 72 and did parhaar of Sikhi at such an extensive age.

Dr Vipenpal Singh
Assistant Professor
PG Department of Physics

Guru Amar Das and King Akbar

Akbar was a famous king of India. He was a kind and good ruler who respected the Sikh Gurus for their sensible practices and their fair and just teachings. In 1569, Akbar came to Punjab and wanted to meet the Guru. So he sent a message to Guru Amar Das ji that he was coming to visit him. The Sikhs were very happy upon hearing this. Some Sikhs thought that special arrangements should be made to welcome the king. But the Guru said, "Akbar is as much a human being as others are. The Guru's place is open to all. The king and his subjects, the Hindus and the Muslims, the rich and the poor, are all equal here. So Akbar will be welcomed like all other visitors to the Guru's place, and special arrangements need not be made." **"Caste has no power in the next world; Only the humble are exalted there. It is only the good who are honoured for good acts."** The king, along with the Rajah of Haripur, arrived in Goindwal, where the Guru lived. The Guru and a few Sikhs received them warmly. They were shown around the place. Akbar was interested in knowing how the Guru's Langar was managed. Simple food was served to all in the Guru's Langar. It remained open day and night. Travellers, beggars, strangers, and followers of the Guru were all served with food. The Guru had ordered that all persons visiting his place must have their food in the Langar (when hungry). There they were to sit in rows (Pangat) as equals and be served simple food in turn. Akbar and the Rajah of Haripur took their meals in the Guru's Langar. They sat among the common people in a row as the Sikhs served them food. They enjoyed the simple food and were very happy. Akbar liked the working of the Guru's Langar very much.

Akbar was wonderstruck to see a unique and rare type of radiance, glow, and penetrating beauty on the face of the very aged Guru. Wonderstruck with that overwhelming glow on the radiant face of the Guru, astonished Akbar respectfully asked a simple question of the esteemed Guru. He said, "The best of 'Hakims' accompany me wherever I go, and they assist in the preparation of my food with the best of tonics and nutrition. I am not even half your age, yours. What food do you take, Sir, with which your face glows and shines like a sun?" The Great Guru politely replied, "O Emperor, I take the same simple food which you have just taken in the common kitchen (Langar) here. What you notice on my face is nothing else than The Sweet and Sacred Remembrance of Allah."

Preachings Of the Guru Amar Das Ji

He preached against Sati and advocated the remarriage of widows. He asked the women to discard the 'Purdah' (veil). He introduced new birth, marriage and death ceremonies. Thus, he raised the status of women and protected the rights of female infants who were killed without question, as they were deemed to have no status. These teachings met stiff resistance from the Orthodox Hindus and Muslim fundamentalists.

When the Raja of Haripur came to see the Guru. Guru Amar Das insisted that he first partake of a common meal from the community kitchen, called langar, irrespective of his caste. The Raja obliged and had an audience with the Guru. But one of his queens refused to lift the veil from her face, so Guru Amar Das refused to meet her. Guru Amar Das not only preached the equality of people irrespective of their caste, but he also tried to foster the idea of women's equality. He tried to liberate women from the practices of purdah (wearing a veil) as well as preaching strongly against the practice of sati (Hindu wife burning on her husband's funeral pyre). Guru Amar Das also disapproved of a widow remaining unmarried for the rest of her life.

Once, during several days of rain, while Guru Amar Das was riding by a wall that he saw was on the verge of falling, he galloped his horse past the wall. The Sikhs questioned him, saying, "O Master, you have instructed us, 'fear not death, for it comes to all' and 'the Guru and the God-man are beyond the pale of birth and death', why did you then gallop past the collapsing wall?" Guru Amar Das replied, "Our body is the embodiment of God's light. It is through the human body that one can explore one's limitless spiritual possibilities. Demi-gods envy the human form. One should not, therefore, play with it recklessly. One must submit to the Will of God when one's time is over, but not crave death, nor invite it without a sufficient and noble cause. It is self-surrender for the good of man that one should seek, not physical annihilation."

Vaibhav Thakur
MSc II Physics

The Proud Brahman

Once there was a proud brahman who had come to Goindwal on a visit. When he saw the reverence and sanctity with which the people viewed the holy sarovar, he was very critical. He scoffed at their naivety and said that there was nothing as pure as their holy river Ganga. When the Sikhs heard this, they were annoyed. They wished someone would teach the proud man a lesson. They finally went up to Guru Amar Das and requested him to do something about the arrogant brahman.

Guru Amar Das invited the brahman to take a bath in the holy sarovar, and the man agreed. When he came to the Sarovar, the Guru noticed that he had no jug of his own to take a bath with. When he asked him about it, the brahman casually remarked that he had lost his jug while bathing in the river Ganga. At this, Guru Amar Das put his hand inside the water and pulled out his jug from inside the Sarovar.

Seeing this, the brahman was rendered speechless. He could not believe that the jug he had lost in such a far-off place could end up here. He knew that it was only the Guru's power that had made this possible. He fell at the Guru's feet and asked his forgiveness. The Guru forgave him and told him that a man's body can become pure by bathing in holy water, but his mind can be purified only when he shakes off his vices.

Guru Amar Das asked the brahman to be humble towards other men. He also told him that pride was the biggest vice of all, and if he truly wanted to serve God, he should shake away all pride and vanity from his being. The brahman sought the Guru's blessings and left Goindwal as a new man.

Kanishka Kaith
Bsc Biotechnology (H) II

Bhatt Bhikha

A Sultanpur bard named Bhikha embraced retirement from the world so as to search for the Creator. Wherever he heard of any saints, he went to wait on them. For a long time, he remained in a state of pupilage under a brahman, without obtaining any peace of mind. One day, he felt very sad and prayed to God to guide him. Upon this, he received an inspiration to go to Goindwal and see the Guru about whom everybody was speaking. Full of devotion, he arrived and had the happiness of beholding the object of his visit. He stood absorbed in thought for a short time, and said the following in the Guru's praise;

“By the Guru's divine knowledge and meditation, one's soul is blended with God. One who with a single mind fixes their attention on God shall know God who is the truest of the true. Those minds shall not fly or wander who restrain their wrath and lust. One who dwells in God's land and obeys God's order shall obtain wisdom. One who has done good works in this age shall know God. If a true Guru is found, he will willingly and cheerfully grant a sight of God. I have continued searching for a saint and seen many holy men, Sanyasis, ascetics, and sweet-voiced pandits. I have roamed for a year, but none of them have satisfied me. I heard what they had to say, but I was not pleased with their conduct. What shall I say of the merits of those who, renouncing God's name, attach themselves to mammon? God has caused me to meet the Guru; as you, O God, keep me, so I abide.”

Hearing Bhikha's words, Guru Amar Das put his hand on his forehead as a token of accepting him as a Sikh, gave him the true Name, and made him happy. Having found the true Guru, Bhikha returned to his native town and lived there. Keeping the Guru's image in his heart, he applied himself to meditation and contemplation. As a result of his devotion, Bhikha's name is recorded in the honoured roll of holy Sikhs, and his verses have been distinguished by inclusion in the Sri Guru Granth Sahib Ji.

The conduct of miracles is not looked upon favourably in Sikhism. Guru Amar Das refrained from such acts, but the incidence of supernatural happenings sheds light on the powers around the Guru.

Nivedita
MSC II Chemistry

The Place of the Eternal

Honourable, the cloak of service,
The Guru of the world is humble.
Hiding honour, the humble self,
That place of refuge for the poor.

The one who rubs the shoulders of the poor,
The one who brings water for the Guru.
The one who stumbles and stumbles,
The one who gives a hundred thanks.

The servant of the Guru is immortal,
The third king of the Sikh Panth.
The throne of the moon is the moon,
The one who washes away the ink of blasphemy.

The statue of the Guru's service is lonely,
That pure sight of respect.
The one who is the beloved of the unloved,
The star that shines on the throne.

The mind of stone is like mountains,
The mouth is white, the mind is black.
Like wax, moulded with care,
Amar Das Ji, the Guru, is unloved.

Like the sun, rays shone,
He nailed the hearts of devotion.
All the friends came to see,
See, they cried out to do penance.

Beauty, true love, a joke,
The battle between the head and the body was fought.
Pandit Kazi, who was apologising,
But this lover was a willing fighter.

By offering the moon to the devotee,
By teaching the impolite to be polite.
By showing all the ways of service,
By tying up the sunken ships.

He came to run the Sikh sect,
He came to plant light plants.

Akhilah Thakur
MSc I Physics

In the rush to embrace artificial intelligence and digital transformation, we often treat technology as an end in itself. Smarter algorithms, faster systems, and more connected networks dominate the conversation—but the real question remains: Are these advances truly making our world better? The teachings of Guru Amar Das Ji, the third Sikh Guru, suggest that the answer depends not on the power of our machines but on the values that shape them.

Guru Amar Das Ji lived in the 16th century, yet his principles—equality, compassion, *sewa* (selfless service), and mindfulness—are astonishingly relevant to today's technological dilemmas. His insistence on equality resonates in debates over algorithmic bias, where AI systems can reinforce the very prejudices he sought to dismantle. His empowerment of women, centuries before feminism gained a global voice, challenges the tech industry to correct its enduring gender imbalance. His devotion to *sewa* finds echoes in open-source communities, where code is shared freely to uplift society rather than monetize every interaction. And his call for *Simran*, for presence and mindful remembrance, feels urgent in a world perpetually distracted by screens.

Even Guru Ji's organizational genius—the creation of decentralized *Manjis* to spread spiritual and administrative leadership—offers lessons for modern digital infrastructure. Distributed networks, when built with inclusivity and accessibility, can empower communities rather than exploit them. Above all, his rejection of empty rituals reminds us not to build technologies that chase attention or vanity metrics, but tools that reflect authenticity and purpose.

If AI is to serve humanity, it must be guided by more than profit or efficiency. It must be rooted in fairness, humility, and moral clarity. Guru Amar Das Ji's life offers that compass: a reminder that while machines may grow intelligent, it is our responsibility to keep them humane.

This section of *Agammi Jyot* celebrates not only the strides in computing—such as data security, artificial intelligence, and emerging technologies—but also the timeless values that guide us in applying these advancements wisely. As students and future leaders in tech, may we draw strength from Guru Amar Das Ji's legacy to pursue innovation with compassion and purpose.

Let us remember: true progress lies not just in the power of technology, but in how we use it to serve humanity.

Ms Anu Kaul
Assistant Professor
PG Department of Computer Science

Guru Amar Das Ji : The Saint of Equality

The Sikh history is fragmentary without Guru Amar Das Ji, the third Guru, who stands tall as a reformer and a saint and reshaped society through humility and courage. Born in 1479 at Basarke Gillan near Amritsar, he rose to *Guruship* in 1552 at the age of 73, after a long period of dedicated service to Guru Angad Dev Ji. His life jogs our memory that true leadership is not inherited but earned through devotion, service, and sacrifice.

The Guru's journey began when he was stimulated by the hymns sung by Bibi Amro Ji, daughter of Guru Angad Dev Ji. That moment of awakening led him to Khadur Sahib, where he devoted himself all the way to his Guru. It was this selfless spirit that prepared him for leadership. He abolished the practice of Sati, rejected *Paradah*, and openly supported widow remarriage. His reforms elevated women to a position of equality, even assigning them as preachers— an act centuries ahead of its time. For him, gender and caste were irrelevant; only devotion mattered.

At Goindwal Sahib, Guru Amar Das Ji built a spiritual center, complete with the famous Baoli Sahib with 84 steps. He also reinforced the tradition of *Guru Ka Langar*, where emperors and peasants sat side by side. Emperor Akbar himself was humbled before this institution, joining others to share a simple meal as a revolutionary act in a caste- ridden society.

The Guru's literary offerings were equally profound. He composed 869 hymns, including the Anand Sahib, a hymn of joy and bliss that continues to uplift Sikhs around the world. Through these verses, he offered a spiritual path anchored in equality, humility, and devotion.

Before his passing in 1574 at the age of 95 , Guru Amar Das Ji chose Guru Ram Das Ji as his successor, breaking the idea of hereditary leadership and reinforcing merit as the true criterion. Guru Amar Das Ji's legacy is not merely religious— it is social, cultural, and timeless. Today's world is divided by caste, class, and gender bias, and his message of equality remains perennial.

Krish Lakhanpal
Student Editor
BCA I

From Devotion to Leadership: The Transformative Journey of Sri Guru Amar Das Ji

Sri Guru Amar Das Ji, the third Guru of Sikhism, is revered for his profound spiritual leadership and progressive social reforms that transformed Sikh society and left a timeless legacy. Located in the Amritsar district, Khadur Sahib is a sacred village recognized in Sikh history as the home of Guru Angad Dev Ji, the second Sikh Guru. It was in Khadur Sahib when Guru Angad Dev Ji formally recognized and appointed Bhai Amar Das Ji to be the next Guru. The process of transformation from a worshipful disciple to the third Guru of Sikhism occurred and established a lasting example of humility, devotion, and service. The association of Sri Guru Amar Das Ji with Khadur Sahib is undoubtedly a tale of great devotion. Guru Amar Das Ji's teachings on service, humility, and justice are reflected in Sikh practice, and they inspire millions to live morally and with compassion toward their fellow humans. Guru Amar Das Ji also actively promoted equality by ending the idea of caste and eating the same *langar*, which invokes the expression "First *Pangat*, then *Sangat*" before meeting him. He also elevated the status of women by banning sati and *pardah* and supported the remarriage of women after losing their husbands. In addition to this, Guru Amar Das Ji started the *Manji* system, an organized network to appoint and train preachers (*manjis*) to guide the Sikh community while promoting unity and spiritual education. Through his journey at Khadur Sahib, Guru Amar Das Ji became a beacon of hope, compassion, and social justice for generations, transforming the village into an eternal symbol of spiritual awakening and Sikh unity.

Ashita Sahni
BCA I

The Journey of Baba Amar Dass Ji : From House Holder to Guru

Baba Amar Dass Ji was born in 1479 in the village of Basarke, near Amritsar, to Baba Tej Bhan Ji and Luxmi Ji. He was married to Mata Mansa Devi Ji from Sankhatra Village and lived a devoted householder's life, naturally inclined toward *sewa* (selfless service). From a young age, he was drawn to spiritual reflection, performing religious rituals and taking holy dips in the Ganges twice a year. According to the Mahima Prakash Granth, during one such visit, he rested at a *sarai* run by Pandit Durgo. That night, a bright light emanated from his feet, and Pandit Durgo, awed by the sight, prophesied that he would either become a mighty king or a spiritual leader to whom even kings would bow.

Later, on his journey home, Baba Amar Dass Ji met a *brahmachari* (depicted as an *Udasin* saint in Granth Bansavali). Their conversation left him with deep regret, as he realized he had no Guru, nor had he chanted any mantra—his life until then had been devoted only to ritual baths and worldly duties. This realization stirred an inner longing in his heart, awakening him to the need for a true spiritual guide and the higher purpose of human life.

Guided by a divine voice during *Amritvela*, he reached the home of Bibi Amru Ji, daughter of Guru Angad Dev Ji, who was reciting the sacred words of Guru Nanak Dev Ji while performing household chores. Inspired, Baba Amar Das Ji understood that true purpose lay in serving under a living Guru. Bibi Amru Ji informed him that Guru Nanak had left his physical body and attained *Sachkhand* and that Guru Angad Dev Ji was now the Guru of mankind.

With deep humility, Baba Amar Das Ji approached Guru Angad Dev Ji at Shri Khadur Sahib, touching his feet and saying, “*Mai tere dar te nigura aaya haan, mere utto ehe dosh hta deyo*”, acknowledging his past ignorance and seeking guidance. Guru Angad Dev Ji embraced him warmly, and Baba Amar Das Ji began listening to holy *Kirtan* and partaking in the *Langar*, establishing a daily routine of devotion that would shape the rest of his spiritual journey.

He devoted twelve years to selfless *sewa*, performing every task with patience, humility, and love. From washing the Guru's clothes and fetching water from the Beas River, to serving in the *Langar*, even the smallest chores were treated as sacred acts. Despite harsh weather and his advancing age, his commitment never wavered. Once, a lightning strike nearly endangered him while he was carrying water, yet he protected the vessel and completed his task, displaying courage, focus, and complete surrender to the Guru's will. Each act of *sewa* was not only physical work but also spiritual training, cultivating humility, discipline, and unwavering devotion. Witnessing this dedication, Guru Angad Dev Ji recognized Baba Amar Dass Ji's spiritual maturity and readiness to guide the Sikh community. After twelve years of tireless service, he was coronated as the next Guru of the Sikhs, a culmination of devotion, humility, and selfless love.

Baba Amar Dass Ji's life embodies *sewa*, humility, devotion, and reverence for the Guru. The Guru Granth Sahib Ji says, “*ਸੇਵਾ ਸਦਾ ਸੁਖਦਾਈ ਹੈ, ਸੇਵਕ ਸਦਾ ਨਿਰਮਲੁ ਹੋਇ*” — service brings bliss and keeps the servant pure (Ang 1245); “*ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਚੜ੍ਹ ਦੀ ਕਲਾ, ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸਰਬਤ ਦਾ ਭਲਾ*” — may the Naam bless all beings (Ang 1245); and “*ਗੁਰੁ ਮੈ ਪਿਆਰਾ ਹੈ, ਗੁਰੁ ਮੈ ਪਿਆਰਾ ਹੈ*” — the Guru is dear to me (Ang 1245). His teachings show that selfless service purifies the heart, humility cultivates true greatness, all are equal before the Divine, and devotion leads to liberation, inspiring generations to live with faith, compassion, and purpose.

Tanveer Bhatt
BCA I

Sri Guru Amar Das Ji : A Hommage to his Timeless Legacy

Sri Guru Amar Das Ji's, the name reminds us about the great teacher and reformer of history. As the third Guru of the Sikhs, his life was all about service, modesty, and courage to bring change in society. Even though he lived more than 500 years ago, the values he stood for are still as relevant as ever.

One of the most inspiring things about Guru Amar Das Ji is how he promoted equality. He made *langar* compulsory for everyone—no matter if someone was asking, a traveler, or a poor villager, all had to sit together and share the same food. At a time when society was divided into castes and classes, this was a simple yet powerful message: before God, we are all equal.

Guru Ji also stood firmly against social evils. He strongly opposed sati. He gave women the right to live with dignity and encouraged them to be part of religious and social life. This was centuries before the world even began speaking about women's rights. His vision shows us that true spirituality is not about rituals but about giving respect to every human being.

Technology today connects people across countries, cultures, and backgrounds on a shared platform. Yet, its true value lies in how we use it with compassion and responsibility. Guru Amar Das Ji reminds us that knowledge without values remains insufficient. Just as he broke down barriers of caste and status, we too must use our skills to bridge divides and remove inequalities in the digital era.

What personally strikes me about Guru Ji's life is his humility. He became the Guru at the age of 73, when most people would retire from active life. But instead of thinking of himself, he devoted his energy to serving others. This shows us that it's never too late to do something meaningful, and true leadership always comes from selfless service.

Sri Guru Amar Das Ji's legacy is not locked in history—it continues to guide us today. Whether it is about standing up against injustice, respecting women, or serving humanity without pride, his life sets an example we can all learn from. His message is simple, yet profound: live with humility, treat everyone equally, and serve humanity with love. If we can carry even a small part of that in our own lives, the world around us will surely become a heaven.

Aditi Mishra
BCA I

Honouring the Timeless Wisdom of Sri Guru Amar Das Ji

When we turn the pages of Sikh history, the resplendence of Sri Guru Amar Das Ji, the third Guru of the Sikhs, shines like a guiding star. His life was not merely a story of devotion but a revolution that blended spirituality with social justice. Born in 1479 in Basarke Gillan, Guru Amar Das Ji rose to become a torchbearer of humility, equality, and humanity at a time when society was ensnared in narrow walls of caste, gender bias, and empty rituals.

What makes Guru Amar Das Ji's legacy timeless is not only his spiritual wisdom but also his fearless stand against injustice. He strongly opposed caste discrimination and declared that in the house of God, there is no high or low. The institution of *Langar* (community kitchen) under his leadership became a living example of equality, where a king and a commoner sat together on the same floor and shared food without distinction. This simple yet profound act silently shook the foundations of the caste system...

Another dimension of his greatness lies in his vision for women's empowerment. Guru Amar Das Ji openly condemned practices like Sati (burning of widows) and Purdah (veil system), which were symbols of

female oppression. He gave women the right to participate in spiritual gatherings and leadership roles in the community. In the 16th century, when the voice of women was suppressed, Guru Amar Das Ji became their liberator. Isn't it amazing that the values we talk about in the 21st century—gender equality, dignity... Spiritually, Guru Amar Das Ji emphasized living a truthful life over performing hollow rituals. His *bani* (sacred hymns), later included in the Guru Granth Sahib, is full of messages that connect the soul directly with the Divine through love, service, and humility. He urged people to look beyond superstition and realize God in every human being.

The organizational strength he gave to Sikhism was also remarkable. He established 22 *Manjis* (or preaching centers) to spread Sikh values across India. This structured network not only expanded the Sikh community but also ensured that the message of universal brotherhood reached far and wide. Today, as we stand in a world still divided by caste, gender, race, and religion, the teachings of Guru Amar Das Ji feel even more pertinent. His call for oneness, compassion, and social justice is not a message limited to Sikhs alone—it is a universal philosophy for humanity. He did not just preach; he built living institutions that continue to nurture society even after five centuries.

In paying homage to Sri Guru Amar Das Ji, we are not merely remembering a historical figure—we are celebrating an eternal light that continues to guide us through the darkness of inequality and ignorance. His life is a reminder that true spirituality lies not in escaping the world, but in transforming it for the better. Guru Amar Das Ji's legacy is not locked in the past—it is alive in every act of service, in every voice raised for justice, and in every heart that chooses equality over discrimination.

Mahavir Sahni
BCA I

Sri Guru Amar Das Ji a Timeless Legacy

Sri Guru Amar Das Ji, the third Guru of Sikhism (1552–1574), not only guided people spiritually but also reshaped society through courageous reforms. Building on the foundations laid by Guru Nanak Dev Ji and Guru Angad Dev Ji, he created a path of equality, compassion, and service that continues to inspire humanity.

Guru Amar Das Ji strongly opposed social injustices. He condemned the Sati system, encouraged women's dignity by opposing Purdah, and appointed 52 women as spiritual leaders (*Piris*). He also strengthened Langar, where everyone—rich or poor, high caste or low—had to sit together and share food. His words "*Pehle Pangat, Phir Sangat*" became a symbol of equality.

He introduced the *Manji* system to spread Sikhism across India and emphasized women's participation through the Piri system. His hymns, including the Anand Sahib, hold a special place in Sikh ceremonies. He developed Goindwal Sahib as a spiritual hub and built the Baoli Sahib, a sacred stepwell with 84 steps. He also acquired land for Amritsar, later developed by Guru Ram Das Ji.

Guru Amar Das Ji embraced Sikhism at age 60 and served Guru Angad Dev Ji humbly for 12 years. Even when tested with insult, he responded with forgiveness. His meeting with Emperor Akbar highlighted his principle that *Langar* must always run on voluntary service, not royal donations.

Guru Ji's life proves that spirituality and social justice are inseparable. His principles of *Sewa* (selfless service), *Simran* (remembrance of God), and *Vand Chhakna* (sharing) shaped Sikhism into a living faith of equality and compassion. He remains a timeless messenger of truth, justice, and love for humanity.

Dr Nidhi Jain Kansal
Assistant Professor
PG Department of Computer Science

From Passwords to Authenticators : The Future of Secure Digital Identity

Online security has relied on passwords for decades, but they no longer hold up well against today's growing cyber threats. With so many accounts to manage, people often lose track of their passwords and reuse weak ones. Hackers exploit this through scams, credential stuffing, and brute-force attacks. In fact, most data breaches stem from stolen passwords, making overreliance on this outdated method one of the biggest weaknesses in cyber security. New authentication technologies are emerging to solve this. Multi-factor authentication (MFA) combines something the user knows with something they have or are, making unauthorized access much harder. Biometrics like fingerprints and facial recognition simplify login but raise privacy concerns since biometric data cannot be changed if stolen. Hardware security keys, powered by cryptographic protocols, provide even stronger protection, making phishing nearly impossible. Meanwhile, passwordless methods such as FIDO2 and WebAuthn eliminate the need for passwords entirely, paving the way for a safer and more seamless digital experience. However, deploying these tools requires careful consideration. Organizations must balance security with usability, ensure solutions are accessible to all types of users, and address resistance to change. Building trust also means educating people, providing training, and creating backup methods to prevent lockouts or new vulnerabilities. Looking ahead, continuous, context-aware authentication— where security adapts to user behavior, device, and environment—will play a central role. As zero-trust principles spread, identity verification will become stronger and more flexible. Shifting from passwords to modern authenticators isn't just a technical upgrade—it's a strategic necessity that improves security, enhances user experience, and helps create a safer digital world.

Mr Ashish Kumar Yadav

Assistant Professor

PG Department of Computer Science

Open-Source or Paid ? Choosing the Right Software for you

There are usually two types of software: free and paid. Each model has its pros and cons. Open-source software like Linux, WordPress, and TensorFlow is free to use, versatile, and highly customizable. It gives developers the freedom to experiment and adapt the software to their needs. But with that independence comes added responsibility— maintenance, troubleshooting, and security are often left to users or the community. Paid software, on the other hand, costs money but is ready to use right away. Many businesses and organizations rely on it because it comes with strong customer support, regular updates, and a dependable level of stability. For companies that don't want to deal with patching or managing their own systems, the convenience of paid solutions often justifies the expense.

Because of these differences, the choice usually depends on who is using the software. Startups, independent developers, and even governments often choose open-source to save money and avoid vendor lock-in. Larger businesses or industries with strict regulations, however, tend to select paid tools for their reliability, security guarantees, and clear development roadmaps. Open-source communities are also known for rapid innovation. Since developers around the world continuously contribute, new features, experimental tools, and cutting-edge technology often appear in open-source first. Paid providers, by contrast, focus more on usability, polish, and enterprise-grade reliability to ensure their products meet professional standards. In recent years, many “hybrid” models have emerged. For example, open-core software keeps the basic version free but adds premium features for paying customers. Managed cloud services combine both approaches, offering the flexibility of open-source with the convenience of commercial support. In practice, open-

source works best in developer-driven environments where flexibility and experimentation are important. Paid software remains the preferred choice where security, accountability, and long-term support are top priorities.

Looking ahead, the line between the two models will likely blur even further. Open-source projects are becoming more polished and professional, while commercial vendors are increasingly adopting open standards to remain competitive. In the end, neither model is inherently better—the right choice depends on cost, risk, innovation needs, and the overall goals of the organization.

Ms Navneet Sandhu

Assistant Professor

PG Department of Computer Science

Guru Amar Das Ji : A Beacon Beyond Time

History often celebrates the roar of kings, but the Sikh tradition honors the quiet strength of Gurus. Among them, Guru Amar Das Ji stands not as a statue of power, but as a living, breathing testament to humility. His life was not just a story—it was a hymn of service, sung from the soul.

Imagine the dawn light painting the dusty path, a man in his seventies walking, the rhythmic shuffle of his feet a prayer. This was Bhai Amar Das, fetching water for his Guru. His devotion was not a grand gesture, but a persistent, daily act of love. This same spirit didn't just guide his steps; it shaped his entire Guruship. He never preached from a gilded throne. Instead, he met the world from the ground up, with the earth beneath his feet.

Langar was more than just a kitchen; it was a revolution served on a plate. Before anyone could meet him, prince or pauper, they had to sit shoulder to shoulder on the floor. The simple meal became a defiant act, a quiet earthquake that shattered the rigid walls of caste and privilege. Here, in the shared warmth and the mingled scent of dal and roti, he whispered a truth so radical it was a roar: in the eyes of the Divine, no one is high, and no one is low.

But his vision didn't stop there. In an age when women were confined to silence and shadow, Guru Amar Das Ji became their champion. He didn't just speak out against injustices like sati and purdah; he tore down the old order. He entrusted women with leadership roles, proving that the strength of the spirit knows no gender, only an open heart.

To carry this flame of equality, he didn't just build buildings. He planted seeds, establishing 22 centers of learning called *manjis*, empowering ordinary people to become extraordinary guides. His words, etched into the Sikh scriptures, remain a wellspring of wisdom—a gentle current that carries seekers across the centuries.

For us, navigating a world fractured by competition and conflict, Guru Amar Das Ji is not just a figure from the past. He is a mirror for the present. His legacy reminds us that true progress is not measured in possessions or power, but in the simple, profound acts of compassion. His life whispers gently yet firmly: the real victory is in the courage to see every single human being as equal.

Nitika

BCA I

When Netflix Knows What You'll Watch Before You Do

It's Friday night. You grab a snack, open Netflix, and before you even begin searching, there it is—the perfect recommendation. A new series pops up on your screen, and somehow, it feels tailor-made for you. No crystal ball. No psychic. Just computer science.

Behind Netflix's uncanny ability lies an advanced recommendation system built on machine learning and big data analytics. According to Netflix itself, about 80% of the content streamed on its platform comes from recommendations rather than manual searches. Using billions of daily viewing records, Netflix analyzes not just what users watch, but when they pause, what genres they prefer, and even how their choices change with time of day.

Its system combines:

Collaborative Filtering – finding patterns among users with similar tastes. Content-Based Filtering – analyzing features like genre, actors, or mood. Deep Learning Models – processing massive datasets to fine-tune predictions. Netflix even personalizes thumbnails, showing different images of the same movie to different users, boosting engagement rates significantly. This predictive power isn't limited to Netflix. Amazon suggests products, Spotify curates playlists, and YouTube queues videos—all using similar recommendation engines. These systems shape not only what we watch but also what we buy, what we listen to, and even how we think.

However, there is also a critical dimension to consider. When algorithms begin shaping what we watch, listen to, or even purchase, questions of autonomy and digital ethics naturally arise. Are we genuinely making choices, or are our choices being curated for us? As recommendation systems become more advanced, addressing these concerns will be central to ensuring that technology enhances human experience without quietly narrowing it. In Essence: Netflix doesn't just predict what you'll watch. It reflects how deeply computer science influences modern life—quietly shaping choices before we even make them. Computer science is not just about computers. It's about us—our creativity, our curiosity, and our drive to solve problems that matter.

Nitika
BCA I

Cyber Warfare on the Border Front : Beyond Guns and Weapons

Our Army fought bravely on the border, but the war was not waged solely with guns and weapons. Another powerful weapon used during this conflict was information. Over 1.5 million cyber attacks were launched against Indian websites in an attempt to disrupt public stability. Critical sectors such as government, banking, and healthcare were heavily targeted. Out of these 1.5 million attacks, only 150 breaches were successful. The attackers exploited known vulnerabilities in web servers and public-facing applications. Social engineering tactics were employed, including the circulation of fake news and phishing links, which were intended to sow chaos but ultimately failed to achieve their objectives. Several DDoS attacks and malware injections were also reported during this period.

The CERT-In (Indian Computer Emergency Response Team) flagged real-time attacks and issued alerts to defend against these threats. Although some data loss occurred— primarily involving various IP addresses, no major escalation was reported. Most attacks were handled promptly and effectively.

Furthermore, seven Advanced Persistent Threat (APT) groups, primarily linked to Pakistan, Bangladesh, Indonesia, and the Middle East, were identified as key perpetrators of these operations.

Krrish Kataria
BCA II

Ode to Scintillating Warmth

Wake me up to your tune Oh dear Sun!!
While rising behind the dune

Resplendent, shiny and vivid As you are!!
Take my future to that splendid

Melting down ignorance in your light Lord of Energy!!
Bless to elevate with all my might

Warmth in your possession, inspire many Dazzling darling!!
Changing lives miraculously, without troubling any

Beaming bright and illuminating path Symbol of power!!
Soaked in divinity in an enlightened bath

How the world be look like without you Blazing fire!!
No morning dew and sunset hue

Embracing darkness and looking at the moon A ray of Hope!!
I fall asleep to see you soon

Dr Ujwala Vijay Zade

Assistant Professor

PG Department of Computer Science

ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ – ਭਗਤੀ ਦੀ ਜੋਤ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਚਾਨਣ ਬਣਾਏ,
ਅਗਿਆਨ ਦੇ ਬੱਦਲ ਦੂਰ ਉਡਾਏ।
ਹਰਿ ਨਾਮ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ਲੁਟਾਈ,
ਸੱਚ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਜਿੰਦ ਜਗਾਈ।

ਲੰਗਰ ਚਲਾਇਆ ਸਭ ਲਈ ਇੱਕ,
ਟੁੱਟ ਗਏ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਝਗੜੇ ਨਿੱਤ।
ਨਾਰੀ-ਪੁਰਖ ਇਕ ਰੂਪ ਕਰਾਰ,
ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਜਗਾਈ ਤਾਰ।

ਸੇਵਾ ਦਾ ਮਾਰਗ ਸੁੱਚਾ ਦੱਸਿਆ,
ਅਹੰਕਾਰ ਦਾ ਪਰਦਾ ਖੁਦ ਹੀ ਹਟਿਆ।
ਜਿਸਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣੇ,
ਉਹਨੇ ਮਨ ਦੇ ਗੁੱਝੇ ਖੋਲ੍ਹੇ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਧਾਰਾ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਅਥਾਹ,
ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਨਿਭਾਹ।
ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸੇ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ,
ਉਹ ਚਮਕਣ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ – ਸਾਡਾ ਆਧਾਰ,
ਸਦਾ ਰਹੇ ਤੇਰਾ ਅਤੁੱਲ ਪਿਆਰ।
ਅਗੱਮੀ ਜੋਤ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਮਹਿਮਾ,
ਅਮਰ ਰਹੇਗੀ ਸਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਥਾ।

ਨੀਤਿਕਾ

ਬੀ.ਸੀ.ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਅਮਰ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਨਮਨ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਤੀਜੇ ਗੁਰੂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਗਤੀ, ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਗੁਣ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 5 ਮਈ 1479 ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਬਾਸਰਕੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਤੇਜ ਭਾਨ ਭੱਲਾ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਲਖਮੀ ਦੇਵੀ ਸੀ। ਉਹ ਖੱਤਰੀ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਨ ਅਤੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਭਗਤੀ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧੂ-ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। 60 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਏ। ਇਸ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੋਕ ਆਰਾਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਿਰਲੇਪ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਹਰ ਸਵੇਰੇ ਨਦੀ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਲਿਆਉਂਦੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਅਟੁੱਟ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 1552 ਵਿੱਚ ਤੀਜਾ ਗੁਰੂ ਬਣਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀਆਂ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਸਨ:

- **ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ:** ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੜਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਅਵਾਜ਼ ਚੁੱਕੀ।
- **ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਹੱਕ:** ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਜੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ।
- **ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੰਸਥਾ:** ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਭ ਲੋਕ ਇੱਕੋ ਪੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਖਾਣਗੇ — ਉਚ-ਨੀਚ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।
- **ਮੰਜੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ:** ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 22 ਮੰਜੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ, ਜੋ ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਲਈ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ।

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਕਾਰਜ:- ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 84 ਪੌੜੀਆਂ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਸਰੋਵਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ 84 ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਰਾਹ ਫੜਨ ਆਉਂਦੇ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰਬਾਣੀ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦਰਜ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਾਣੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ:

ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ (ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ): ਇਹ 40 ਪਉੜੀਆਂ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਜੋ ਰੇਜ਼ਾਨਾ ਸਿੱਖ ਅਰਦਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਅਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਵਰਣਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ 7 ਵਾਰਾਂ ਰਚੀਆਂ। ਵਾਰਾਂ ਲੰਮੇ ਛੰਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੁਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸ਼ਬਦ (ਸ਼ਬਦ): ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਰਚੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ: ਰਾਗ ਆਸਾ, ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ, ਰਾਗ ਸੋਰਠ, ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ, ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜਾ, ਰਾਗ ਮਾਝ, ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ, ਰਾਗ ਭੈਰਵ, ਰਾਗ ਬਸੰਤ, ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਸਲੋਕ ਵੀ ਰਚੇ ਹਨ। ਸਲੋਕ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕਾਵਿ-ਪਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀਆਂ ਆਤਮਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਖਾਸ ਅੰਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਣੀ :

- i) ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ
- ii) ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ
- iii) ਅਨੰਦ (ਅਨੰਦ) ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨੇ 869 ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ 17 ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ 19 ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਰਾਗ ਤਿਲੰਗ ਤੇ ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ, ਚਾਰ ਵਾਰਾਂ, ਪੱਟੀ ਆਸਾ, ਅਲਿਹਨੀਆਂ ਆਦਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹਨ। ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨਿਤਨੇਮ ਤੇ ਹਰ ਖੁਸ਼ੀ ਗਮੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਮਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਰੇਣ-ਧੋਣ ਨਾਲੋਂ ਪਾਠ-ਕੀਰਤਨ ਕਰਕੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਲਈ ਸਚ ਖੰਡ ਦਾ ਰਸਤਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਖੁਸ਼ੀ ਗਮੀ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ ਰਹੇ ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰੋ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ: ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ 1574 ਵਿੱਚ ਜੇਤੀ-ਜੇਤ ਸਮਾ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਨੂੰ ਅਗਲਾ ਗੁਰੂ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਬਣੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਸਗੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅੱਜ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਰਾਜਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਬੀ.ਸੀ.ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

From Humility to Eternity: The Journey of Guru Amar Das Ji

Sri Guru Amar Das Ji, the third Guru of Sikhism, is remembered as a guiding light who dedicated his entire life to humility, equality, and selfless service. His journey from being a devoted seeker to becoming the Guru reflects the values of patience, discipline, and faith. Born in 1479 in Basarke village, Guru Amar Das Ji spent the early part of his life in deep spiritual search. Even though he was in his 60s when he met Guru Angad Dev Ji, his devotion and humility were so pure that he was chosen to carry forward the Guru's teachings. This shows that true spiritual greatness does not depend on age or status, but on sincerity of heart. Guru Amar Das Ji worked tirelessly to remove social barriers and uplift humanity. He promoted *langar* (community kitchen) as a symbol of equality, ensuring that all—rich or poor, king or commoner—sat together and shared the same food. He strongly opposed caste discrimination and social evils like *Sati* and *Purdah*. His teachings emphasized that service to humanity is service to God. For students like us, Guru Amar Das Ji's life is a lesson in dedication and perseverance. He teaches us that humility is not weakness but strength, and that true greatness comes from serving others selflessly. His journey inspires us to stay grounded even when we achieve success, and to always use our abilities for the betterment of society. Today, as we reflect on his timeless legacy, we realize that Guru Amar Das Ji's message of equality, compassion, and devotion is more relevant than ever. His journey from humility to eternity reminds us that a life lived in service, guided by faith and love, becomes immortal.

Dev Aditya
BCA II

The Correct Use of ChatGPT

Artificial Intelligence (AI) has become a key part of modern life, and ChatGPT is one of the most popular tools in this space. It can help with learning, writing, business tasks, and creativity, but its true value depends on how people use it. Using ChatGPT wisely means being productive, ethical, and responsible.

In education, ChatGPT can act as a helpful virtual tutor. Instead of asking it to write complete answers, students should use it to understand concepts, request explanations, and get examples. For instance, rather than saying "Give me the full answer," it's better to ask "Can you explain this concept so I can write my own answer?" This approach builds genuine understanding and encourages independent thinking. Professionals can also benefit greatly from ChatGPT by using it to draft emails, create reports, and brainstorm ideas. However, the AI's output should always be reviewed and refined. ChatGPT works best as a supportive assistant rather than a decision-maker. Human judgment is essential to ensure accuracy and maintain credibility. For writers and creators, ChatGPT can be an excellent source of inspiration. It can help generate ideas, improve writing style, or create outlines. Still, the final product should always reflect the creator's personal touch and originality. AI should enhance creativity, not replace it.

Responsible and ethical use is another vital aspect of interacting with ChatGPT. Users should avoid using it to produce or spread harmful, false, or plagiarized content. Every fact should be verified, and sources should be cited when necessary. Ethical use ensures that AI remains a positive and trustworthy tool. The quality of ChatGPT's responses also depends on how users frame their prompts. Clear, specific, and detailed questions lead to better results. For example, "Write a short summary of the Industrial Revolution's impact on workers" is far more effective than simply saying "Write about history." A well-structured prompt helps ChatGPT deliver more accurate and relevant answers. Users must remember that ChatGPT has its limitations. It can make mistakes and should not be used as a substitute for professional advice in fields like law, medicine, or finance. It serves best as a guide or assistant, not as the ultimate authority. The correct use of ChatGPT is about asking smartly, verifying carefully, and applying information responsibly. When used properly, it can boost learning, creativity, and productivity. But when misused, it can lead to misinformation or over-reliance. The key is balance let AI assist you, but let human judgment lead the way.

Aarti
BA I

AI in Education: Exploring the Promise and Peril

Artificial Intelligence (AI) has emerged as one of the greatest innovations of the twenty-first century, transforming almost every field of life and education is no exception. Both students and teachers are actively integrating AI tools into their daily routines, reshaping the way knowledge is accessed, shared, and evaluated. Yet, this progress raises a crucial question: Is AI truly beneficial for education, or does it pose hidden risks? The answer lies in exploring both its promise and its potential pitfalls.

AI is already being used in many effective ways within classrooms and study environments. For students, AI acts as an automated tutor answering questions instantly, explaining complex concepts, and even serving as a language-learning companion when human partners aren't available. It helps with writing and research by generating outlines, summarizing information, and improving clarity and structure. Students also use AI for test preparation, creating practice quizzes or writing prompts, and receiving personalized feedback that helps them identify weak areas. Teachers, on the other hand, benefit from AI's ability to automate repetitive administrative tasks. It assists in grading, planning lessons, and even breaking large topics into smaller, manageable modules. This efficiency allows educators to focus more on teaching rather than paperwork. AI also provides instant, customized feedback that helps students track progress in real time something that would otherwise take hours of manual evaluation.

However, the integration of AI into education isn't without challenges. One major concern is that overreliance on AI might weaken students' critical thinking and problem-solving abilities. If learners simply depend on AI to provide answers, they miss out on the cognitive struggle that deepens understanding. Moreover, AI lacks emotional intelligence it cannot nurture empathy, teamwork, or the personal connections that motivate students and make learning a human experience. There are also practical and ethical challenges. The cost of implementing AI technologies can be high, involving infrastructure, software, and teacher training. Data privacy and algorithmic bias remain pressing concerns, as educational AI systems often handle sensitive information. Accuracy is another issue — poorly trained models can produce incorrect or misleading educational content, leading to confusion rather than clarity. Misuse of AI by students, especially in higher education, to write assignments or complete exams unfairly has already sparked debates over academic integrity.

Despite these challenges, the future of AI in education holds tremendous potential. For students with disabilities, AI can make learning more inclusive and accessible than ever before. Intelligent tutoring systems, adaptive learning platforms, and voice-based assistants can help bridge gaps that traditional education cannot easily close. Still, AI cannot and should not replace human teachers. While machines can deliver information efficiently, they cannot replicate the mentorship, encouragement, and emotional guidance that educators provide. The key lies in balanced integration using AI as a supportive tool rather than a substitute.

AI in education represents both a promise and a peril. It can enhance learning, make teaching more efficient, and broaden access to knowledge, but only when used responsibly. The future of learning will depend on how well we combine AI's precision and speed with the compassion and creativity that only humans can bring.

Anu Kaul

Assistant Professor

PG Department of Computer Science

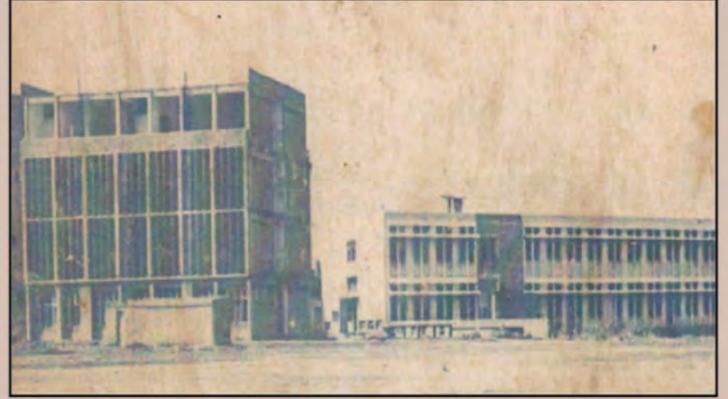
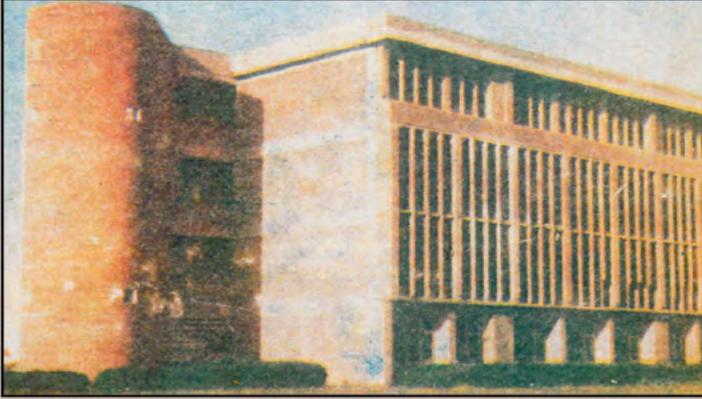
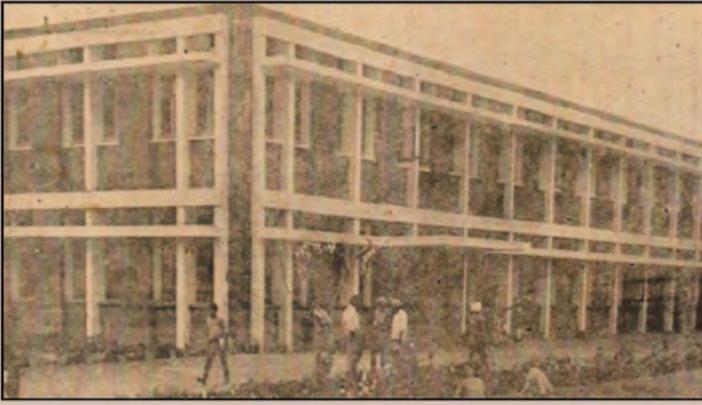
Form IV Rule (8)

Statement about ownership and other particulars about the newspaper (Journal) Agammi Jyot (Registration No. 16162/68 under-rule of the Registration of news papers (Central) rule 1956.

Place of Publication	- Chandigarh
Periodicity of Publication	- Yearly
Printer's and Publisher's Name	- Principal Dr Jaswinder Singh
Nationality	- Indian
Address	- Sri Guru Gobind Singh College, Sector 26, Chandigarh
Name and Address of the Individual who owns the news paper and partner or Share holder, holding more than one percent of the total capital.	- Principal Sri Guru Gobind Singh College, Sector 26, Chandigarh

I Dr Jaswinder Singh, the publisher of *Agammi Jyot*, hereby declare that the particulars given above are correct to the best of my knowledge and belief.

Sd/
Dr Jaswinder Singh

Sri Guru Gobind Singh College

SECTOR 26, CHANDIGARH

NAAC RE-ACCREDITED GRADE 'A'

An Institution of the Sikh Educational Society

A Postgraduate Co-educational Institute affiliated to Panjab University, Chandigarh

E-mail: principal.sggs26@gmail.com | Website: www.sggscollege.ac.in

Follow us :   /sggsc26Chd

Raghu
आर्ट
Design & Print
90419-58250